

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜLTÜR – KAVRAM İLİŞKİSİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Gönül ÖZER

Danışman
Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU

İZMİR – 2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Bitirme Tezi olarak sunduğum **“Kültür – Kavram İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2015

Gönül ÖZER

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Kültür – Kavram İlişkisi Üzerine Bir Araştırma
Gönül ÖZER

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Toplumun hafızası oluşan ve oluşmakta olan kavramlarla okunur, anlaşılır ve değerlendirilir.

Kültür; dilin oluşmasında, kavram üretmede, kavramların içeriğinde ve terimleşmesinde, zihniyetin ve değerlerin oluşmasında, toplumun gelişmesinde, modernite ve değişimde, teknoloji üretme ve kullanmada, bilgi transferinde, modern bakış ve söylemi oluşturmada, kültürel kabul/karşı koyuş sürecinde, müessir bir rol oynamaktadır.

Toplum içinde kültürel farklılıklardan kaynaklanan, aynı kavrama yüklenen farklı anlamlar ortaya çıkmakta, zaman içinde kültüre bağlı olarak kavram içeriklerinin değiştiği görülmektedir.

Kavramların, anlam kazanmasına, değişmesine, dönüşmesine ve anlam kaybına etki eden nedenler ile bunlar içerisinde toplumun fonksiyonunun (dini ve ahlaki değerleri, yerli/yabancı kültürün etkisi, medya (görsel/yazılı), popülizm, globalizm/küreselleşme, bazı siyasi ve ideolojik akımların/fikirlerin etkisinin) ne olduğu, haliyle kavramlar üzerinde kültürün oynadığı rolün ne olduğu, örnekleriyle incelenip değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Düşünce, Anlam, Kültür, Kavram.

ABSTRACT
Master's Thesis
A Study On The Relation Ship Between The Concept And Culture
Gönül ÖZER

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy&Religion Sciences
Philosophy&Religion Sciences Program

The memory of the society is read, understood and evaluated by the concepts which have been formed and are being formed.

Culture plays an effective role in the formation of language, creating concepts, in the contents of the concepts and their becoming terms, in the formation of understanding and values, improvement of society, in modernity and change, in technology production and use, information transfer, in forming a modern point of view and discourse, and in the cultural acceptance/rejection.

The same concepts are attributed different meanings due to cultural differences in the society; and it is seen that the contents of the concepts change through time with regard to culture.

The reasons that result in the change, gaining or losing sense of the concepts, transformation the functions of society among these (effects of religious and moral values, local/foreign cultures, media (visual/printed), populism, globalism, and some political and ideological trends), and the role played by culture on the concepts were tried to be evaluated with examples.

Keywords: Language, Idea, Meaning, Culture, Concept.

KÜLTÜR – KAVRAM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DİL, DÜŞÜNCE VE ANLAM

1.1. DİL	4
1.1.1. Dilin Tanımı	4
1.1.2. Dil Sistemi	7
1.1.3. Dilin Niteliği ve Önemi	9
1.1.4. Dil ve İlişkili Olduğu Bazı Alanlar	11
1.1.4.1. Dil – Düşünce İlişkisi	12
1.1.4.2. Dil – Mantık İlişkisi	16
1.1.4.3. Dil – Felsefe İlişkisi	18
1.1.4.4. Dil – Millet İlişkisi	19
1.1.4.5. Dil – Toplum İlişkisi	20
1.1.4.6. Dil – Kültür İlişkisi	23
1.1.5. Dil ve Bağlam	26
1.1.6. Dil Değişimleri	28
1.1.6.1. Dil Değişimlerinin Nedenleri	30
1.2. DÜŞÜNCE	33
1.2.1. Düşünce Kavramı	33

1.2.2. Düşünce Türleri	34
1.3. ANLAM	35
1.3.1. Anlam Kavramı	36
1.3.2. Dil Felsefesinin Konusu Olarak Anlam	38
1.3.3. Anlam Teorileri	39
1.3.4. Anlam Özellikleri	40
1.3.4.1. Temel Anlam	43
1.3.4.2. Yan Anlam	43
1.3.4.3. Çağrışım Anlamı	43
1.3.4.4. Duygusal Anlam	44
1.3.4.5. Deyim Anlamı	44
1.3.4.6. Terim Anlamı	45
1.3.4.7. Argo Anlamı	45
1.3.5. Anlam Değişmeleri	46
1.3.5.1. Anlam Genişlemesi	47
1.3.5.2. Anlam Daralması	48
1.3.5.3. Anlam Kayması	49
1.3.5.4. Aktarmalar (Mecazlar)	49
1.3.5.5. Anlam İyileşmesi, Anlam Kötüleşmesi	51

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR – KAVRAM İLİŞKİSİ

2.1. KÜLTÜR	53
2.1.1. Kültürün Tanımı	53
2.1.2. Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları	58
2.1.3. Bir Sistem Olarak Kültür Kavramı	59
2.1.4. Kültürün Özellikleri	64
2.1.5. Kültürü Oluşturan Unsurlar	65
2.1.6. Kültür Değişmeleri	70
2.1.7. Kültürde Dilin Önemi	73
2.2. KAVRAM	78
2.2.1. Kavram Tanımı	78

2.2.2. Kavram Çeşitleri	80
2.2.2.1. Soyut – Somut Kavramlar	80
2.2.2.2. Tümel, Tikel, Tekil Kavramlar	81
2.2.2.3. Kollektif – Distribütif Kavramlar	81
2.2.2.4. Açık – Seçik Kavramlar	82
2.2.3. Kavram Yapma Yolları	82
2.3. KAVRAM ÜRETME	83
2.4. KAVRAMLARIN NİTELİK DEĞİŞTİRMESİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER	86
2.4.1. Din	87
2.4.2. Coğrafya	91
2.4.3. Medeniyet	93
2.4.4. Toplum	95
2.4.5. Kültür	98
2.4.6. Medya	100
2.4.7. Teknolojik Gelişmeler	102
2.4.8. İdeolojiler	103
2.4.9. Küreselleşme	106
2.5. DİLİN SEMANTİK, SENTAKTİK VE PRAGMATİK KULLANIMI VE KÜLTÜRÜN ETKİSİ	108
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	115

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Ed.	Editör
s.	Sayfa No
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dil Sistemi	s. 7
Tablo 2: Dil ve İlişkili Olduğu Bazı Alanlar	s. 11
Tablo 3: Dil Değişmelerinin Nedenleri	s. 31
Tablo 4: Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları	s. 58
Tablo 5: Bir Sistem Olarak Kültür Kavramı	s. 59
Tablo 6: Kültürel Değişimi Sağlayan Temel Etkenler	s. 72

GİRİŞ

“Kültür – Kavram İlişkisi Üzerine Bir Araştırma” adlı tez çalışmasında kavramların oluşmasında kültürün etkisinin ne olduğu araştırılmaya çalışılmıştır. Kavramların nitelik değiştirme nedenleri ile buna etki eden faktörlerin neler olduğu, (toplumun dini ve ahlaki değerleri, yabancı kültürün etkisi, görsel ve yazılı medyanın etkisi, popülizm, globalizm/küreselleşme ve bazı siyasi ve ideolojik düşüncelerin etkisinin kavramların değişmesinde nasıl bir rol oynadığı) örneklerle anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Ana konumuza zihni hazırlamak için ön bilgi sadedinde birinci bölümde Dil, Düşünce ve Anlam üzerinde durulmuş, ikinci bölümde ise Kültür – Kavram İlişkisi incelenmiştir.

İnsanların günlük hayatlarını sürdürebilmeleri için yemeye, içmeye ihtiyaçları olduğu kadar duygularını, düşüncelerini, sevinç ve kederlerini başkalarına anlatabilmeleri için de dil denilen bir anlaşma sistemine ihtiyaçları vardır. İnsanoğlunu bütün canlılardan farklı kılan temel ayırımı konuşma (nutk sahibi olma) dır. İnsan mutlu olur, dostlarıyla mutluluğunu paylaşır, dertli olur, derdine çareler arar. Bunları anlatabilmek için yaptığı mimikler, jestler yetersiz kalır ve dil denilen anlaşma sistemine başvurur. Öyle ki kullandığı sistemi sadece dostları, yakınları ve mensubu bulunduğu milletin insanları bilir. Böylece her milletin kendine has, kendi insanları tarafından anlaşılan bir dili ortaya çıkmış olur. Zaten dil kavramı üzerinde çeşitli yönlerden değerlendirme yapılabilecek canlı ve manevi bir varlıktır.

“Bir toplumun pek çok özelliği, hayat felsefesi, dünya görüşü, inanç sistemleri; bilim, teknik ve sanata katkıları, en güzel şekilde, onun dilinde ifadesini bulur. Bir ulusun kültürü her yönüyle en güzel biçimde yansıtan ayna da; insanın ve uygarlığın en önemli göstergesi de dildir. Bu bağlamda dil zihnin aynasıdır. Zihnin işleyişini en iyi yansıtan şey, dilin öğelerinin doğru olarak çözümlenmesidir. Eğer bir millet, kendi dilinin kelimelerini ve kavramlarını anlam yönünden netleştirebilir ve onları açık ve anlaşılır hale getirebilirse, artık düşüncenin önündeki engelleri aşmış ve düşünceler yaratma yoluna girmiş demektir. Humboldt’a göre, her dilin kendine özgü bir evren

tasavvuru vardır; bu nedenle farklı iki dili konuşanlar, tabiatı algılama yönünden, dilin sağladığı imkânlarla sınırlandırılmış olduklarından birbirinden farklı olacaklardır.”¹

Kültürün taşıyıcı ve oluşturuca etkenlerinden biri olan dil, kültürle olan ilişkisinden dolayı sosyal değişim sürecinde güçlü bir etkiye sahiptir. “Mehmet Kaplan’ın belirttiği gibi, “Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurlar alır. Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle doludur. Bu bakımdan her milletin dili, o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin adeta özetidir.”² Bu bağlamda konunun anlaşılabilmesi için kültürün taşıyıcı ve oluşturuca etkenlerinden olan dil kavramı üzerinde durulmuş; kavramın çeşitli yönlerden tanımlarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Dilin sistemi, niteliği ve önemi üzerinde durulmuştur.

Dil kavramının açıklanmasında bazı kavramlar arası ilişkiler ortaya konularak konu daha detaylı bir şekilde incelenmiştir. Özellikle kavramlar arası ilişkilerin açıklanmasında mantık önemli bir yere sahiptir. Bilim alanında mantık işlemlerinin tuttuğu yer çok önemlidir. Bilim çalışmaları, bir yandan özel yöntemlerle bilgiler, veriler toplamağa, öte yandan eldeki bu bilgi ve verileri mantık işlemleriyle genişletmeye yönelir. Mantık, bütün bilimlerin genel yöntemi durumundadır. Bilimler, özel yöntemleri yanında, türlü mantık işlemlerine – yani çıkarımlara– başvurarak bilgilerimizi genişletirler.

Mantık bize, “daha sağlam akıl yürütmeler yapmamız, başkalarının düşünme zincirlerini daha başarılı izleyip eleştirebilmemiz için gerekli ölçüleri veya bilgileri vermektedir. O, dili daha iyi tanıyıp daha iyi kullanmamız için de yol gösterici olmaktadır. Günümüzde hızla gelişmekte olan dilbilim, gerek matematik gerekse mantıkla bir ilişki içindedir. Özellikle bilim ve dil felsefesiyle uğraşanlar, modern mantıktan büyük ölçüde yararlanmaktadır.”³

Tezde, dil ve bağlam üzerinde durulmuş, dil değişimleri ve dil değişmelerinin nedenleri üzerinde durularak düşünce kavramı ve düşünce türlerine yer verilmiştir.

¹ Mehmet Yolcu, “Dil: İşlevi, Çeşitleri ve Alanları Bağlamında Kavramsal Bir İnceleme”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, Malatya, 2002, s. 67.

² Nevin Güngör, **Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi/167, Ankara, 1991, s. 194.

³ Teo Grünberg, Adnan Onart ve Hüseyin Batuhan, **Modern Mantık ve Uygulamaları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s. 4.

Bunun yanı sıra dil ile düşünce, felsefe, millet, toplum, medeniyet ve en önemlisi dil – kültür ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezde, anlam kavramı ve anlam teorilerinden bahsedilmiştir. Anlam özellikleri; temel anlam, yan anlam, çağrışım anlamı, duygusal anlam, deyim anlamı, terim anlamı ve argo anlam açıklanarak, anlam değişimleri; anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam kayması, aktarmalar (mecazlar), anlam iyileşmesi ile anlam kötüleşmesi üzerinde durularak örneklerle konu incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde asıl konumuz olan Kültür – Kavram ilişkisi üzerinde durulmuştur. Kültürün ne olduğu, kültürün özellikleri, kültürü oluşturan unsurlar, kültür değişimleri ve kültür değişimini sağlayan temel etkenler ile kültürde dilin önemi üzerinde durulmuştur.

Ayrıca kavramın ne olduğu ve konunun anlaşılması için kavram çeşitlerinden sadece soyut – somut kavramlar, tümel, tikel, tekil kavramlar, kolektif – distribütif kavramlar ile açık – seçik kavramlar üzerinde durulmuştur. Kavram yapma yollarına değinilerek kavram üretme konusundan bahsedilmiştir.

Çalışmamızda kavramların nitelik değiştirmesine etki eden din, coğrafya, medeniyet, toplum, kültür, medya, teknolojik gelişmeler, ideolojiler ve küreselleşme gibi faktörler üzerinde durulmuş, kavramların içerik kazanmasında veya anlam kaybetmesinde uğradığı değişiklikler örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Dilin semantik, sentaktik ve özellikle pragmatik kullanımında kültürün etkisinin hatta argo dilde kültürün rolünün incelenmesi de çalışmamıza dahil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL, DÜŞÜNCE VE ANLAM

1.1. DİL

1.1.1. Dilin Tanımı

“İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan en gelişmiş iletişim aracı dildir. Tanrı’nın insanoğluna bahsettiği en büyük nimetlerden biri olan dil yetisi, üzerinde çeşitli yönlerden değerlendirme yapılabilecek canlı ve manevi bir varlıktır. Dili; tarihi, sosyal, kültürel, edebi ve felsefi açıdan değerlendirip tanımlayanlar da vardır. Ancak hepsinin birleştikleri bir nokta vardır; o da dilin genel niteliği bakımından, o dili konuşanların arasındaki anlaşmayı sağlamak üzere küçük ses birliklerine dayanarak oluşturdukları sözcük ve şekiller dünyası ve seslerden örülmüş sistemli bir işaretler birliği oluşudur.”⁴

“Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün bile çözemediğimiz büyümlü bir varlıktır. O gerek insan gerek toplum gerekse insan ve toplumdan ayrı düşünülemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur. Dil, akla bin bir soru getiren, insanın bin bir sorunu kurcalamasına yol açan, sırlarla dolu bir varlıktır.”⁵

Dil kavramının çeşitli yönlerden tanımlarına dikkat ettiğimizde;

Dil, “Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.”⁶

⁴ Hasan Kolcu, **Türk Dili**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2010, s. 16.

⁵ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 439, Ankara, 2000, s. 11.

⁶ Aksan, s. 55.

Dil, “Düşünce deryasından, düşüncelerin belirli niyetlerle açığa çıkarılarak bir insanın zihninden veya bilgi dağarcığından diğerinin zihnine aktarılmasına yarayan sözlü veya yazılı işaretler⁷ sistemidir.”⁸

Dil, “İstemli olarak üretilen bir simgeler düzeni aracılığıyla düşünce, duygu ve isteklerin bildirişiminde kullanılan, içgüdüsel olmayan, yalnızca insana özgü bir yöntemdir.”⁹

Dil, “Millet denilen ve milyonlarca insandan mürekkep olan büyük kitlenin binlerce yıl işlediği muazzam bir kültür hazinesidir.”¹⁰

Dil, “İnsanda bütün insani – olanın, tarihte kültürel olanın taşıyıcısıdır.”¹¹

Dil, “Büyük bir toplumlaştırma gücüdür.”¹²

Dil, “İnsan topluluklarını halk halinde kenetleyen en büyük güçlerden biridir.”¹³

Dil, “Duygu, düşünce ve çeşitli hayat tecrübelerini anlatmak için halkın yüzyıllar boyunca icat ettiği sayısız ifade şekilleridir.”¹⁴

Dil, “İnsanın gözü, beyni; düşüncesi, ruhudur.”¹⁵

Dil, “Onu konuşan ulusun yaşayış biçiminin, en geniş anlamda kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği çeşitli evrelerin ve başka toplumlarla kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır.”¹⁶

Dil, “Bir toplumun tüm faaliyeti, yapıp etmeleri sırasında yarattığı, ortaya koyduğu hâsılanın, başka bir deyişle tüm başarılarının tespit edilip saklandığı ve bu vasıta ile gelecek nesillere aktarıldığı toplumsal bir ortamdır.”¹⁷

⁷ “Platon’un Cratylus diyalogunda bulunan görüşe göre; İşaret eden, dildeki bir kelimedir; işaret edilen de bu kelimenin yerine geçtiği veya atıfta bulunduğu ya da gösterdiği dünyada bulunan nesnedir. Kelimeler, şeyler için birer isim ya da etiket konumundadır. (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. F.R.Palmer, **Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi**, çev. Ramazan Ertürk, Kitabiyat, Ankara, 2001, s. 31.)

⁸ Zekai Şen, **Modern Mantık**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2003, s. 18.

⁹ Berke Vardar, Ö. Demircan ve E. Ergun, **XX. Yüzyıl Dilbilimi**, Multilingual, İstanbul, 1999, s. 53.

¹⁰ Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002, (Kültür ve Dil), s. 176.

¹¹ Günay Karaağaç, **Dil, Tarih ve İnsan**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, (Dil, Tarih ve İnsan), s. 10.

¹² Vardar ve diğerleri, s. 58.

¹³ Porzig Walter, **Dil Denen Mucize II**, çev. Vural Ülkü, Kültür Bakanlığı Yayınları: 631, Ankara, 1990, s. 102.

¹⁴ Kaplan, **Kültür ve Dil**, s. 176.

¹⁵ Aksan, s. 13.

¹⁶ Aksan, s. 14.

¹⁷ Bahaeddin Yediyıldız, **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 41.

Dil, “insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş toplumsal bir kuruluştur.”¹⁸

Dil kavramının bazı düşünürlere göre tanımlarına yer vermek gerekirse;
Heidegger’e göre, “Dil varlığın evidir.”¹⁹

Humboldt’a göre, “Dil, bir ulusun bütün bir tinsel enerjisi, insan tarihinin başlıca yaratıcı güçlerinden biridir.”²⁰

Leibniz’e göre, “Dil zihnin aynasıdır.”²¹

Mehmet Kaplan’a göre, “Dil, tıpkı ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı, korunağıdır.”²²

LeoWeisgerber’e göre, “Dil, dünyayı söze dönüştürme olayıdır.”²³

RalphWaldoRmerson’ a göre, “Dil, onu konuşan her insanın yapısına bir tuğla koyduğu bir kenttir.”²⁴

Bedrettin Cömert’e göre, “Dil, bütün insanlık kültürünün içinde biriktirdiği bir araç değil, kültürün kendisidir; çünkü hiçbir düşünce, hiçbir duygu dile dönüşmeden var olamaz.”²⁵

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz’a göre “Dil, bir yönü ile insan zekâsının, insandaki duygu ve düşünce gücünün en iyi dışa verme, en iyi anlatım aracıdır.”²⁶

¹⁸ Tuncer Gülensoy, **Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 3.

¹⁹ İnsan varlığın evinde iskân eder. Düşünce üretenler ve kelimelerle (bir şeyler) yaratanlar, bu evin muhafızları olan kişilerdir. (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Şükran Ünalın, **Dil ve Kültür**, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s. 1.)

²⁰ Rahim Tarım, **Kültür, Dil, Kimlik, Behçet Necatigil’in Şiir Dünyası**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 20.

²¹ Dil, bir yandan zihnın bir anlatma aracıdır, öbür yandan da zihni yoğuran bir şeydir. Dil kalıplarını hazır bulduğumuz için, bunların içinde gizli olan mantık zihnimize biçim verir. Bu kalıplar açık, aydınlık ve anlaşılır ise, zihnimiz de açık ve aydınlık olarak işler. (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Macit Gökberk, **Değişen Dünya Değişen Dil**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1980, s. 88.)

²² Dilin bütünü milletin evidir. Bin bir odalı bir ev! Buna şehir, ülke demek daha doğru olur. Milletler dillerini tıpkı medeniyetleri gibi korurlar. Dil, sıkı sıkıya milli varlığa ve cemiyete bağlıdır.” diyerek, dilin bir edebiyatçının kaleminden nasıl tanımlandığını belirtmektedir.(Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Gülensoy, s.3.)

²³ Kolcu, s. 23.

²⁴ Kolcu, s. 23.

²⁵ Kolcu, s. 24.

²⁶ Bu durum dolayısıyla o, aynı zamanda kişinin iç dünyası ile çevresi ve dış dünyası arasında bağlantı kuran bir araçtır da. Dil geniş anlamı ile insan düşüncesinin ürünüdür o halde dil ile düşünce sistemi arasında yakın bir bağlılık vardır. Dil, duygu ve düşüncenin kalıbı durumundadır. Kişideki duygu ve

“Wittgenstein dile, dilin insani faaliyetin oluşturucusu olduğunu, insanların “işleri kelimelerle yuruttuklerini” vurgulamak için bir oyun olarak atıfta bulunur.”²⁷

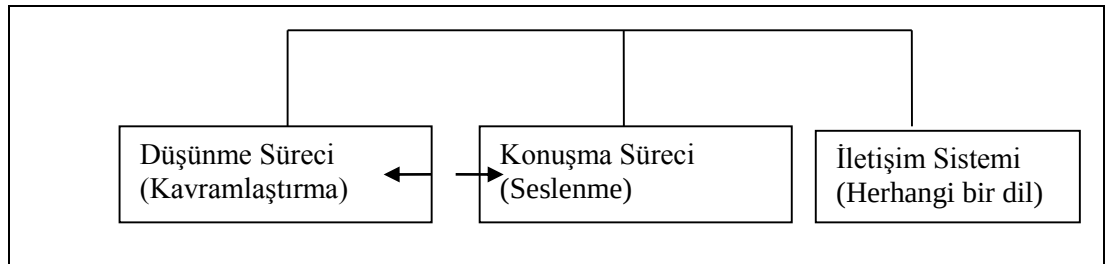
“Gadamer’e göre dil, varlık dilde ifşa olduğu için anlama açısından merkezi bir konuma sahiptir.”²⁸ Ona göre “dil, dünya içinde varlığımızı sürdürdüğümüz temel bir biçim; içerisinde anlamanın kendisini gerçekleştirdiği ve bu gerçeklenme biçiminin yorum olduğu evrensel bir vasattır.”²⁹

Görüldüğü gibi kültürün taşıyıcı ve oluşturucu etkenlerinden biri olan dil üzerinde birçok tanımlamalar yapılmış olup; bizim burada değinemediğimiz tanımları da mevcuttur. Dil, başlangıçtan günümüze kadar birçok dşnrnde inceleme konusu haline gelmiştir. şimdi konunun daha iyi anlaşılabilmesi için dilin yapısından, dili oluşturan sistemden bahsedeceğiz.

1.1.2.Dil Sistemi

“Herhangi bir toplumun mensupları arasında anlaşmayı sağlayan yerleşik sisteme dil denir. Bu sistem, insan beyninde cereyan eden ve birbirini gerektiren “düşünme ve konuşma” süreçlerinin varlığına dayanır. Dil, bu süreç arasındaki ilgiler bütünüdür. Bu ilgi düzenini şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 1: Dil Sistemi

Düşünme sürecinin başlayabilmesi için, zihinde, bir varlık hayali ile bu hayale karşılık olan bir ses hayalinin bulunması ve bu ikisi arasında bir “kavuşma”nın cereyan

düşüncelerin üstün seviyede bir anlatım bulabilmesi de ancak üstün seviyede bir dile sahip olması ile mümkündür.” (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Gülensoy, s. 7.)

²⁷ Susan Hekman, **Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik**, ev. Hüsamettin Arslan ve Bekir Balkız, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 159.

²⁸ Hekman, s. 167.

²⁹ Göka Erol, Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay, **nce Söz Vardı, Yorumsamacılık zerine Bir Deneme**, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 111.

etmesi gerekir. Konuşma olayının ardından, varlık hayali ile ses hayalinin zihinde özdeşleşmesinden ibaret olan “algılama” olayı meydana gelir. Genel olarak, kavuşma olayında görev alan varlık hayaline kavram, ses hayaline ise kelime denir.

Kavram, nesnelerin ve olayların ortak özelliklerini kapsayan genel bir tasarımıdır. Böyle bir tasarımın oluşmasının ön şartı, bir varlığın veya olayın bilinmesi/tanınması ve adlandırılmış olmasıdır. İnsan zekâsı, belirli kavramlara belirli zamanlarda ulaşır; ulaşır ulaşmaz da onu adlandırır. Böylece, kavramlar dünyasının genişlemesiyle birlikte dile yeni kelimeler girer. Dolayısıyla, bir toplumun kavramlar dünyasının zenginliği ile o toplumun dilindeki kelimelerin sayısı doğru orantılıdır. Zira “Bilmediğimiz varlıkların dilde adları da yoktur.”³⁰

“On binlerce kelime ve şekilden kurulmuş olan dil, yapı ve işleyişinin ayrıntılarına doğru inildikçe; insan, toplum, millet ve kültür varlığına hükmeden çok yönlü ve derin anlamlı bir sistem olarak karşımıza çıkar.”³¹

“Dilin yapısı, bir satranç oyununun yapısı gibidir. Nasıl ki, satrançta her taşın kendine göre bir adı, görevi ve oyun bütünü içinde bir işlevi varsa dildeki isimler, sıfatlar, cümle, deyim ve atasözleri de hem kendi başlarına hem de bütün içinde böyle işlevlere sahiptir. Oyunu kavratmak için her taşın işlevini ve manevra alanını bilmek gerektiği gibi, dili anlayabilmek için de buna benzer, bir ön bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Bütün bunlarla birlikte, insan dili, kuşaktan kuşağa aktarılabilen, toplumların çeşitli özelliklerini yansıtan, toplumun kültür varlığı sayılan köklü bir düzene sahiptir.”³²

“Dilin yapısı, büyük emek verilerek yapılmış bir gerdanlığa benzetilebilir. Bunun bir planı, bir malzemesi, bir işçiliği olduğu kadar mutlaka bir mantığı ve estetiği de vardır. Her şeye rağmen o da, zamana ve mekâna bağlıdır; zaman ve mekân üstü değildir. Zayıflayan, eskiyen, unutulmuş kimi unsurları olacaktır; yanı sıra, dilde farklılaşan ve değişen bir takım kelimeler ve ifade biçimleri söz konusu olabilecektir. Bu bağlamda, Wittgenstein’in ifadesiyle söyleyecek olursa, “dil, bir şehir gibidir.” Kendine özgü bir planı, caddeleri, binaları, elektrik, su ve telefon şebekeleri, siyasi ve sosyal önderleri, özel grupları ve çevreleri olan bu şehirde bir taraftan eskiyen,

³⁰ Sezai Güneş, **Türk Dili Bilgisi**, DEÜ Rektörlük Matbaası, İzmir, 1999, s. 5.

³¹ Zeynep Korkmaz ve diğerleri, **Türk Dili ve Kompozisyon**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2010, s. 2.

³² Yolcu, s. 73.

tedavülden kalkan ve kullanılamaz hale gelen şeyler olduğu gibi, yenilenen ve ilave edilen kimi kısımlar da olacaktır. Doğal olarak bu şehir, çağının bilim, teknoloji ve kültürden etkilendiği gibi, zamanın felsefi, siyasal ve sosyal akımlarından da belli düzeylerde etkilenecektir. Ama hiçbir güç onu, kısa bir zaman diliminde yok etme ya da bütünüyle değiştirme imkânına sahip değildir. Onun işleyişi de, değişim ve gelişimi de doğal bir süreç içinde olmaktadır; ideolojik, siyasi ya da düşünsel müdahaleler, çoğu zaman onun doğal yapısını zedelemekte ve pek çok güzelliğini imha etmektedir.”³³

Dilin tanımını ve yapısından bahsettikten sonra konunun daha iyi anlaşılabilmesi için dilin niteliği ve önemine değineceğiz.

1.1.3.Dilin Niteliği ve Önemi

“Dil, çok değişik görünümeler sunan, ancak bir soyutlama işlemiyle birbirinden ayrı olarak ele alınabilecek yönler içeren karmaşık³⁴ bir bütündür.”³⁵

“İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve onlardan üstün kılan en önemli vasfı, dilidir. Dil, onu konuşan milletin yaşayış biçiminin, en geniş anlamda kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği çeşitli evrelerin ve başka toplumlarla kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır.”³⁶

“Dil, bilimsel ve felsefi araştırmaların ele aldıkları bütün konulardan farklı bir özellik taşımaktadır. Çünkü dil, bu bilimsel ve felsefi araştırmaların sadece konusu olmakla kalmaz; aynı zamanda bu bilimsel ve felsefi araştırmaların kendilerini de betimler. Buna göre dil, hem araştırılması gereken bir konu, hem de araştırmaların betimlenme yerini oluşturmaktadır.”³⁷

“Dil, bir arada yaşamaktan doğan bildirişim ve iletişim ihtiyacının sistemli hale gelmiş ifade biçimidir denilebilir; başka bir ifadeyle, düşünce ve duyguların ifade edilmesi için formüle edilmiş, kendine özgü kuralları bulunan işaretler ve sesler

³³ Yolcu, ss. 95-96.

³⁴ “Wittgenstein’a göre; dil, bizim organizmamızın bir parçasıdır ve ondan daha az karmaşık değildir.” (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Ömer Naci Soykan, **Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 48.)

³⁵ Vardar ve diğerleri, ss. 9-10.

³⁶ Ünalın, ss. 3-4.

³⁷ Yolcu, s. 69.

topluluğu olarak tanımlanabilir. Burada söz konusu olan ses, bir meram anlatma vasıtası haline gelmiş ve bu şekilde dili oluşturmuş olan sestir; aynı ses, şiir ve nesirde ise, sanat haline gelmektedir. Bununla beraber sesin, sırf kulakla ilgili vasıfları işlenebilir; bu işleyiş, müziktir. Müzik, mantıki bir anlamdan yoksun olmakla beraber, estetik bakımdan olduğu kadar his bakımından da gayet önemli bir sanattır. Bir açıdan elimizdeki aletlerin en pratiği olan dil, günlük ve faydacı işler için insanlar arasında zorunlu bir anlaşma aracıdır. Bununla beraber pratik ve mantıki tarafı ile anlamı bir yana bırakıldığı takdirde dil, eldeki araçların en ele avuca sığmaz olanı, en özlüsüdür. Dil, müzik kadar kaçamak ve ürperticidir. Wittgenstein, de “Dikkat edin: dil olmasa birbirimizle iletişim kuramayız ancak şüphesiz: dil olmasa başkalarını filan şekillerde etkileyemez; yollar ve makineler inşa edemeyiz ve de insanlar konuşmayı ve yazmayı kullanmaksızın iletişim kuramazlar derken dilin bu rolünü kastetmiş olmalıdır.”³⁸

Dilin niteliği ve önemi çok farklı açılardan ele alınmıştır. “Kimi bakımlardan evrensel, kimi bakımlarından ise, belli koşullara bağlı özgül nitelikler taşıyan dil gerçekliği, görüş açılarına ve inceleme yöntemlerine göre değişik biçimlerde irdelenebilir.”³⁹

“Dil, bir taraftan kişinin duygularını, maksatlarını ve düşüncelerini ifade etmesinin ve insanlar arasında anlaşma ve iletişimin bir aracı olmasının yanında, diğer taraftan, milletin fertlerini birbirine bağlayan ve onun geçmişi ile geleceği arasında bir köprü işlevi gören ulusal bir birleştirici unsur işlevi de görmektedir.”⁴⁰

Dilin niteliği ve önemi konusu dil bilimcileri tarafından incelenmiştir. Örneğin Çağcıl dilbilimin kurucusu “F. de Saussure’ün de dediği gibi, bu alanda “konunun, görüş açısından önce var olması şöyle dursun, neredeyse görüş açısı konuyu yaratır. Dil olgusuna yaklaşma türlerinin büyük bir çeşitlilik göstermesinde, başka nedenlerin yanı sıra, dil sorunsalının bu özelliği de kuşkusuz önemli bir yer tutar. Öte yandan, her türden anlatım ve anlaşma yönteminin “dil” terimiyle belirtildiği dilbilim dışı, benzetili ya da eğretilmeli kullanımlar, örneğin resim, yontu, sinema, vb. sanatların ya da arıların, karıncaların, yunusların, vb. hayvanların “dil”inden söz edilen durumlar sorunları bir kat daha yoğunlaştırır, karmaşıklığı büsbütün artırır. Bu tür bağlamlarda

³⁸ Yolcu, ss. 71-72.

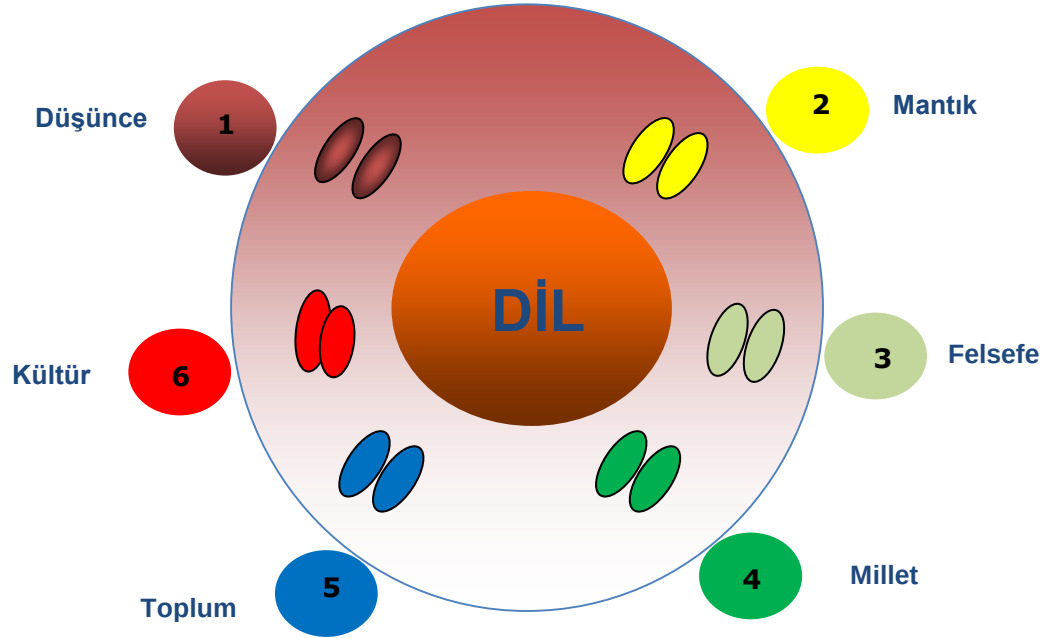
³⁹ Vardar ve diğerleri, ss. 9-10.

⁴⁰ Yolcu, s. 72.

terimin kapsamı genişlemekle kalmaz, iyice belirsizleşip bulanıklaşır da.”⁴¹ şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Görüldüğü gibi, hem bir ferdin hem bir milletin hayatında, özelliklerini yeni nesillere devretmesinde, toplumun uygarlığının varlığını sürdürmesinde, kültürünü ve geleneğini bağımsız olarak koruyup yaşatmasında dilin oynadığı rolün büyüklüğü inkâr edilemez. Şimdi ise, dil ve ilişkili olduğu bazı alanlara değineceğiz.

1.1.4. Dil ve İlişkili Olduğu Bazı Alanlar

Tablo 2: Dil ve İlişkili Olduğu Bazı Alanlar

⁴¹ Söz konusu sakıncalı durumu gidermek için dilbilimcinin alacağı başlıca önlem; 1) Benzetili, eğretilmeli kullanımların uygulandığı değişik anlatım ve anlaşıma yöntemlerini ilk yaklaşımda bir yana bırakarak, insanın en büyük buluşu sayılan dilin niteliklerini doğal diller aracılığıyla belirlemeye, değinilen gerçekliği hem evrenselliği, hem de çeşitliliği içinde gözlemleyip açıklamaya çalışmaktadır. Bu durum yönetsel bir zorunluluk olduğu gibi olguları durultucu bir önlemdir de. 2) Dilsel gerçeğin tüm anlatım ve anlaşıma türleri içindeki yerini saptamayı, benzerlik ve ayrılıkları belirlemeyi kolaylaştırıcı bir önlem. Unutmamak gerekir ki dil bir anlatım ve anlaşıma yöntemidir, ama bütün anlatım ve anlaşıma yöntemleri birer dil değildir. Onun için, dil teriminin bilimsel anlamıyla eğretilmeli kullanımlarını birbirinden gerektiği biçimde ayırt etmeye özen göstermelidir.”

(Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Vardar ve diğerleri, ss. 9-10.)

1.1.4.1. Dil – Düşünce İlişkisi

Dille düşünce arasındaki ilişkiler yüzyıllardan beri üzerinde durulan, en eski çağlardan beri çeşitli yönlerden tartışılan konulardandır. Günümüzde de önemini yitirmemiş olan dil – düşünce sorunsalı artık dallar arası yaklaşımlar çerçevesinde irdelenmektedir.

“Öteden beri, dil ile düşünce arasında köklü tarihi bir bağından söz edilmiştir. Kimi zaman bu bağın zayıfladığı, ama her defasında ünlü bir düşünürün ya da büyük bir dilcinin bu bağı yeniden yorumladığı dil ve düşünce tarihi araştırmalarından anlaşılmaktadır. Mezopotamya, Mısır, Hint ve Eski Yunan uygarlıkları dönemlerinde olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde İslam Dünyası’nda, onun ardından 17.asırdan itibaren de Avrupa’da bu konuda geniş çaplı araştırmalar yapılmıştır.”⁴²

Konunun anlaşılması için öncelikle düşünce kavramı üzerinde duracağız. “Düşünce geniş anlamı ile zihnin bütün faaliyetlerini kaplar. Düşünce insanın hüküm verme, var olanlar arasında bağlar kurma⁴³, akıl yürütme, seçme, mukayese etme gibi fiillerini gerçekleştirme yetisidir.”⁴⁴

“Akıl yürütme anlamında düşünme, doğruluğuna teslim olduğumuz bir veya bir kaç önermenin/öncülün bizi ne gibi bir başka önerme/sonucun doğruluğunu kabule zorladığını araştırma demektir. Düşünme çok yönlü bir eylem olup; beyin fizyolojisinden psikolojiye kadar bir dizi bilimin de konusudur.”⁴⁵

“Düşünmek bir takım mantıksal önermelerin ışığında akıl yürütmektir. Bu tanım bizi iki olgunun üzerinde yoğunlaşmaya iter: Mantıksal önerme ve akıl yürütme. Mantıksal önermeler, doğru ya da yanlış olarak nitelenen, üçüncü bir yanıt olasılığı bulundurmayan, o sıradaki durumu ifade eden yapılardır. Akıl yürütme ise bir mantıksal önermeyi doğru ya da yanlış olarak tanılama edimi şeklinde ifade edilebilir.

⁴² Yolcu, s. 85.

⁴³ Bu işlem var olanların kendileri ile değil de onların zihindeki tasavvurları ile yani kavramlarla olur. Var olanı tanıma onun kavramını elde etmedir. İnsan yeni tanıdığı var olanlara ad kor, böylece adlar yani kelimeler var olanların yerine geçer ve dil bu yolla oluşur. G.Gusdorf diyor ki “Adlandırmak hiçten çıkarıp var oluşa çağırmaktır.” O halde var olanın varlığının tanınması dille olur.” (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Yediyıldız, s. 74.)

⁴⁴ Bedia Akarsu, **Wilhelm VonHumboldt’da Dil-Kültür Bağlantısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 39.

⁴⁵ İbrahim Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, Elis Yayınları, Ankara, 2010, (Klasik Mantığa Giriş), ss. 13-14.

Öyleyse düşünme eylemi öncelikle bir durumu anlamaya yönelik çalışmayı kapsar. Bu aşamada kavramlar büyük bir önem taşır. Kavramları ifade etmenin en açık yolu ise dili etkin kullanmaktan geçer.”⁴⁶

“Dil, düşüncenin anlatımında kullanılan semboldür. Esas olan, düşüncelerin alıcı durumunda olan muhataba en uygun sembollerle anlatılmasıdır. Dil, düşüncenin aynası, fikirlerin askısıdır. “Dil, düşüncenin daha geniş anlamıyla iç benliğimizin aynasıdır. Dil, düşüncenin ürünüdür.”⁴⁷ “Düşüncenin olgunlaşması, derinliği, etkili ve doğru bir biçimde ifade edilmesi dili meydana getiren kelimelere bağlıdır.”⁴⁸

“Dil, düşünce eylemi ve düşünce açısından ele alındığında insanı insan yapan her şeyin büyük ölçüde dilde yer aldığı ya da dile yansıdığı görülür. Gerçekten de, dil bireyin bilincini oluşturan, benliğini biçimlendiren temeldir; bilincin köklerine, bilinçaltının derinliklerine uzanan başlıca insansal işlevdir. Düşünce, us, bilgi, buluş, insansal anlamda ancak dille olanak kazanır. Düşünsel – ruhsal oluşum etkeni olan dil, dünyayı anlığımızın egemenliği altına sokan temel araçtır, başlıca anlatım yöntemidir.”⁴⁹

“Düşünme faaliyeti dille “birlikte” gelişen bir etkinlik alanıdır. Bir başka ifadeyle düşünme ve dil, birbirlerinin “ayak izleri” ni takip ederler. Bu demektir ki, dil yoluyla farkına vardıklarımız kadar “varız” veya bilinen şekliyle söylersek; “Düşünüyorum, öyleyse varım.” diyebiliriz. Düşünme edimi olmadan düşünce üretilmeyeceğine göre, düşünceye varmak; kendi varlığımızla ilgili zihinsel ve ruhsal, ya da kendi dışımızdaki varlıklarla ilgili duygusal, algılanabilir tespitlerimizi anlamlı ve anlaşılır kılmak için, yine kullandığımız dile ve onun kavramsal zenginliğine ihtiyacımız vardır. Dil evrenimizin genişliği ve dilsel olanakların düşünmeye katkısı oranında düşünce verimini arttırabiliriz.”⁵⁰

⁴⁶ Muhammed Yelten, **Türk Dili ve Anlatım Bilgileri**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 47.

⁴⁷ Ünal, s. 7.

⁴⁸ Salim Pilav, “Terim Sonu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt: 16, Sayı : 1, Kastamonu, 2008, s. 272.

⁴⁹ Berke Vardar, **Dil Bilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982, ss. 10-11.

⁵⁰ Abdurrahman Günay, **Sorularla Türk Dili Bilgisi**, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2009, (Türk Dili Bilgisi), s. 17.

“Dil düşünceyi; düşünce ise, yaratma yeteneğini⁵¹ geliştirir.”⁵²

“Kültür, zihnin yaşamına kıyasla, düşüncenin temel materyali, bir kazanım, bir içerik, bir varlık olarak görünür. Düşüncenin materyali olarak kültür, olanı, düşünce ise bundan yapılanı temsil eder: düşünce kültürün geleceğidir.”⁵³

“Her şeyi dilin kendisi düşünür. Neleri düşüneceğimizi, daha biz düşünmeden önce ortaklaşa dilimiz düşünmüştür. Aslında neyi, nasıl düşüneceğimi bana dilim buyurur. Düşünce yazgım dilimdir. Düşünmenin aktığı yol dilimin çizdiği yoldur. Düşünmeye etkilemesine etkiler ama dil, bu düşünenin düşünme etkinliğini almaz elinden. Düşünen özgürdür. Gerçi bu özgürlük dil çerçevesinde bir özgürlüktür. Düşünen düşünmesiyle, düşünmesinde dili işleyerek düşünür. Bu da dili kullanmayla olur.”⁵⁴

“Düşünme daima dili gerektirir, öyle ki dil olmaksızın düşünme olmaz. Dil düşünmenin oluşumu için zorunlu koşuldur.”⁵⁵ “Dil ve düşünce iç içedir. Bu yüzden düşünme faaliyeti halis, canlı olduğu nispette dilde bir gelişme temel atmaya başlar. Çünkü düşünülen ve görülen şeyler ifadesini ancak dilde bulabilir.”⁵⁶

“Dil düşüncenin vazgeçilmez ortağıdır. Düşüncenin, tüm boyutlarına ulaşabilmesi için dil gereklidir; kendisine belli bir biçim verecek anlatım kalıbı bulunmayan yerde düşünce de gelişemez. Dille düşünce birbirini sürekli biçimde etkiler, dil düşünceyi, düşünce de dili destekler, geliştirir, güçlendirir.”⁵⁷

İki kavram arasında sıkı bir ilişki vardır. Hangisinin önce olduğu sorunu tartışma konusudur. Bazı düşünürler dili ön plana çıkarırken, bazıları ise düşünceyi ön

⁵¹ Yaratıcı düşünmede dilin rolü; Dilin sentaksı düşüncenin önünü açar. Yani düşünme ile bilinmeyen alanına yönelirken belli bir dilin yolunu tutarız. Sentaksı farklı dillerde düşünme tarzı da farklı olur. Dilin kelimeleri düşünmeye yol açar. Varlığa nüfuz etme yani bilinmeyi bilinen alanına taşımayı sağlayan düşünmenin yönü varlığın düzeni içinde olur. Bilinmeyen kavranması varlığın düzeni içindeki yakınlık derecesine göre olur. Başka bir ifade ile bilinmeyen alanına basamak basamak ilerlenir. Bu süreçte zihnin bir fonksiyonu olan çağrışım önemli rol oynar. Dil var olanın yansıması olduğu için, var olandaki yakınlık kelimeler arasındaki yakınlığı gerekli kılar. Bu sebeple derin düşünmede kelimelerin yaptırdığı çağrışım düşünmenin önünü açar. Bu bakımdan dilde kullanılan kelimelerin yanlış çağrışım yaptırmaması lazımdır. Bu durum bilim ve felsefede daha çok önemlidir. Bilim ve felsefede yanlış çağrışım yaptıran terimler ya düşünce alanını daraltır veya düşünmeyi yanlış yola yönlendirir.” (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Yedi yıldız, s. 75.)

⁵² Onur Bilge Kula, **Demokratikleşme Süreci, Eleştirel Kültür Bilinci**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, ss. 37-38.

⁵³ Abraham A. Moles, **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, çev. Nuri Bilgin, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 21, İzmir, 1983, s. 17.

⁵⁴ Nermi Uygur, **Dilin Gücü**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 89.

⁵⁵ Taylan Altuğ, **Dile Gelen Felsefe**, Yapı Kredi Yayınları: 1442, İstanbul, 2001, s. 60.

⁵⁶ Mustafa Özkan, **İnsan İletişim ve Dil**, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009, s. 31.

⁵⁷ Vardar, ss. 10-11.

plana çıkarır. “Bazılarına göre, dilsiz düşünce olmaz; dil aslında bir iç konuşmadır. Bazılarına göre de dilsiz düşünme mümkündür. Her iki görüş için de, dil düşüncenin ifade aracı olduğu için önemi büyüktür. Düşünce, mevcudiyetini dille ortaya koyar. Yani dil düşünceye hayatiyet verir. Delacroix’nın dediği gibi “Dilden önce düşünce buğuludur, belirsizdir.” Düşünce dille yaşar, dille düzene girer. Diğer taraftan düşünceden arındırılmış bir dil ise, hayatiyeti olmayan boş bir kalıptır. Görülüyor ki bu ikisi arasında zorunlu bir ilişki vardır. Gelişmeleri birbirine bağlıdır. Düşünce var olana nüfuz edip yeni kavramlar kazanıp onları ifade ederek dili zenginleştirir. Dil zenginleştikçe de düşünce varlığa nüfuz etmede güç kazanır.”⁵⁸

Bazı düşünürlerin konu ile ilgili görüşlerine yer vermek gerekirse;

“Humboldt’da dil, aslında düşüncenin gerçekleşmesinin koşuludur. Dilin asıl olan yani, düşüncenin kendini bir gerçekleştirme koşulu olmasıdır. Ona göre dil, düşünceyi yaratan bir şeydir.”⁵⁹

“Aristoteles dilin düşünce karşısında daima dar ve güçsüz kaldığını dile getirmiştir.”⁶⁰ “Konuşma ile düşünmenin birinin diğerine karşılık olduğu görüşünden hareket eden Aristoteles mantığına göre dil, düşünmenin giysisi gibidir. Dilin formundan düşüncenin formunu çıkarabilmek mümkündür. Dil ile düşünme bir kültürel ortam ile birlikte var olmak durumundadır.”⁶¹ “Dilsiz hiçbir düşünce var olamaz, insan kendi kendine düşündüğü zaman bile ancak sözcüklerle, başka bir deyişle, dille düşünebilir.”⁶²

“Farabi’ye göre, lisanla düşünce ile dil arasında sıkı bir münasebet bulunmaktadır.”⁶³

⁵⁸ Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, (Felsefe Yolunda Düşünceler), ss. 291-292.

⁵⁹ Akarsu, ss. 39-40.

⁶⁰ İbrahim Emiroğlu, **Mantık Yanlışları**, Elis Yayınları, Ankara, 2004, (Mantık Yanlışları), s. 89.

⁶¹ Emel Koç, “Felsefe, Kültür, Dil-Sözlük: Türkiye’de Felsefe Dilinin Şekillenmesinde Terminoloji Çalışmaları ve Sözlük/Felsefe Sözlüğü Hazırlama Girişimleri”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 4, Dil ve Edebiyat Derneği, İstanbul, 2011, s. 57.

⁶² Kolcu, s. 17.

⁶³ Zaten nutk kelimesi sadece insanın makulleri idrak edebileceği kuvvete delalet etmez fakat insanın ruhunda (nefsinde) anlayış yolu ile hasıl olan makullere de delalet eder. Bu makuller “içten konuşma” olarak nazarı itibare alınırlar. Nihayet nutk kelimesi içerde bulunan şeyin dil ile ifade edilmesine de delalet eder, o takdirde ona “dıştan konuşma” denir. Farabi’ye göre, lisanla formüllendirilmiş düşünce kendisini iki şekilde arz etmektedir: Birisi doğru ve yanlışla bir ilgisi olmayan ağızdan çıkan müfret seslerdir. Diğeri doğru ve yanlışla bir ilgisi olan ve birleştirilmiş ve bağlanmış olan seslerdir.”(Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Mübahat Türker Küyel, **Aristoteles ve Farabi’nin Varlık ve Düşünce Öğretileri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 188, Ankara, 1969, ss. 105-106.)

“Herder’e göre; Dil düşünce biçimlerini kendi içinde taşır; biz ancak dil içinde ve dil ile düşünürüz. Düşünce, içselleştirilmiş dilden başka bir şey değildir. Dilsel olarak ifade edilemeyen hiçbir zihin durumu veya zihnin sözcükleri tarafından belirlenmeyen hiçbir zihin durumu yoktur. İnsan tını, sözcüklerle düşünür; tını, dil aracılığıyla yalnızca düşüncelerini seslendirmez, fakat aynı zamanda onları kendisi için sembolleştirir ve düzenler. Bu şekilde, dil aracılığıyla idelerimizi ayırmıştır ve birbirine bağlar. Dil dediğimiz şey de, düşünmenin dışı vurulmasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla insan, insan olduğu günden beri dili olan bir varlıktır. Dil ne insandan önce ne de insandan sonradır, fakat insanla birliktedir. Eğer insanda akıl ya da düşünme yetisi dediğimiz bir şey varsa, bu yetinin gerçekleşmesi ancak dille imkân kazanır. Dilsiz bir düşünme, mümkün değildir. Ne dil düşünmesiz ne de düşünme dilsiz olabilir.”⁶⁴

Ferdinande de Saussur’e göre “Dil ve düşünce bir kâğıt parçasının iki yüzü gibidir arka yüzü kesilmeden ön yüzü kesilmez.” Düşüncenin dille sözel hale geldiğini ve bu sözel hallerin de, bilgi üretimi için mantık kuralları çerçevesinde yapılandırılması gerektiğini anlarız. Dil, sadece zihnimizde meydana getirdiğimiz çeşitli olayların dışarıya vurulmasını değil, ayrıca bu şekillerin daha da gelişerek olgunlaşması için duyum organları ile dışarıdan alınan bilgilerin de sözel olarak düşünülmesi ve zihne sokulması ile orada daha geniş tabanlı bir düşüncenin ortaya çıkmasını da sağlar. Düşüncenin yayılması ve gelişmesi için dilden daha etkili bir araç da yoktur.”⁶⁵

1.1.4.2. Dil – Mantık İlişkisi

“Herhalde çok az kavram arasında “ dil, düşünce ve mantık” kavramları arasındaki gibi yakın bir ilişki vardır. Bu üç kavram öylesine iç içe girmiştir ki, bu kavramlara ilişkin bir açıklama, bir bakıma onların nerede ve nasıl birbirinden ayrıldığını göstermek olarak da düşünülebilir. Mantık, özel bir düşünüş sürecinin adı olarak nitelenebilir. Dil ise, sesli veya yazılı bir sembolik bir anlatım aracı olarak, yine düşünüş sürecinin yansıması olarak kabul edilebilir.”⁶⁶

⁶⁴ Altuğ, s. 62.

⁶⁵ Şen, s. 19.

⁶⁶ Yediyıldız, s. 29.

“Dil, duygularımızı ifade etmede kullandığımız bir araç, ama aynı zamanda bir bilgi aktarma aracıdır. Duygularımızın değil de düşüncelerimizin ifadesinde, geliştirilmesinde ve aktarılmasında dil, diğer canlılara göre en gelişmiş şekliyle insanda karşımıza çıkmaktadır.”⁶⁷

“Mantık, dil ile ifade edilen düşüncelerin formel yasa ve şartlarının bilgisidir.”⁶⁸ “Dil ve mantık, hem birbirine muhtaç olan hem de temel nitelikleri açısından birbirinden farklı olan iki unsur durumundadır. Her ikisi de insanın duygu ve düşüncelerine bir şekilde düzen vermektedir. Ancak düşünceler mantık ilminin öngördüğü düzlemde daha nesnel bir yapıya bürünürken, onların bir dille formüle edilmesi bu nesnel yapıyı çoğunlukla bozmaktadır. Buna rağmen mantık ilmi kendi düşünce formunu bir dille formüle etmek zorundadır. İbn – i Sina’nın dediği gibi, düşüncelerimizi bir dille ifade etme zorunluluğu olmasaydı veya onları nesnel bir biçimde ifade edebilecek aletlerimiz olsaydı dile ihtiyaç duymazdık. Ancak insanın düşüncelerini ifade edebileceği başka bir araç olmadığı için, mantık ilmi her zaman zorunlu bir şekilde dille ilişkiye girmek durumundadır.”⁶⁹

“Dil, fizik nesnelerden duygulara kadar uzanan bir alanda farklı türden nesneleri kavramlaştırıp terimlerle işaret etmekle onları bir bakıma düşünce alanı içine almaktadır. Dilin yapı ve işleyişinin anlaşılması çabasında en güçlü araçlardan birisi mantıktır.”⁷⁰ Gerçi bir bilim olarak mantığın amacı, tek hedefi dilin analizlenmesi değildir. Çünkü matematik gibi formel bir bilim olan mantığın kendine göre yöntemi, kuralları ve hedefleri vardır. Ama mantık sayesinde sadece dilin değil düşüncenin de birçok özelliklerini ortaya koyabilmek söz konusudur. Bu özelliği dolayısıyla mantığı, dil ve düşüncenin arakesitinde bir noktada düşünmek yerinde olur. Çünkü mantık bir yandan doğru düşüncenin kurallarını bize verirken, dilin analizlenmesinde de son derece önemli bir rol üstlenmektedir.”⁷¹

⁶⁷ Yediyıldız, s. 31.

⁶⁸ Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, s. 12.

⁶⁹ Hasan Ayık, **Farabi’de Dil – Mantık İlişkisi**, Karadeniz Basın Yayın Dağıtım, Rize, 2007, s. 9.

⁷⁰ “İnsanlar, toplum içinde yaşamak zorundadırlar. Birlikte hayat, fertler arasında bazı anlaşmaları gerektirir. Yalnız ahlak bakımından anlaşmak birlikte yaşamak için yeter değildir. Mantık bakımından da uyuşmak şarttır. Eğer insanlar temel fikirler üzerinde anlaşmasalardı, zamanın, mekânın, nedenin, sayının vs. tek türlü (homogene) bir anlayışına sahip bulunmasalardı fertler birbiriyle uyuşmaz ve müşterek hayat da olmazdı.” (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Necati Öner, **Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi**, Araştırma-İnceleme Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s. 7.)

⁷¹ Yediyıldız, ss. 33-36.

“Bir dilde mantığın ortaya çıkabilmesi için dil ile düşüncenin bir araya gelmesi icap eder. Bir bakıma mantık, düşünceleri aktarma cihazı olarak Aristo (384 – 322) zamanından beri, nerede ise dogmatik biçimde algılanı gelmiştir. Düşünce, ancak bir dil vasıtası ile ifade edilebilir; ortaya çıkabilir. Dildeki çelişiksiz yapılanmalarla düzenli düşünceler ortaya çıktığı için, mantık denen aletle, dil-düşünce ikilisinin belirli kalıplara konulması sağlanır. Bir bakıma mantık kural demektir. Ancak bu kural, fiziksel kural tipinde değil, düşüncelerin bir sistem dâhilinde yapılanmasını sağlayan bir kaideler zinciridir. Mantık, düşüncüyü başkalarına aktarma aracı olarak kullanıldığına göre, bu yapı içinde, kelimelerin yerli yerinde bulunması⁷² gerekir ve bunu da yine mantık sağlar. O halde, düşüncüyü ortaya çıkarmak için bir dile, dile sahip olmamız için kelime ve dil bilgisine, kelimeleri bir ahenk içinde kurallara göre sıralamamız için de mantığa ihtiyaç vardır.”⁷³

1.1.4.3. Dil – Felsefe İlişkisi

“Her dilin bir felsefesi vardır; her dilde belli bir felsefe dışlaşır; her dil kendine özgü bir felsefeyi birlikte getirir; her dil bir felsefeyi zorunlu kılar. Dildeki felsefe derken felsefe sözcüğüne çoğun dünya görüşü anlamında başvurulur. “Dildeki dünya görüşü” deyimini “dildeki felsefe” deyimiyile anlamdaştır. Dünya görüşü başta kendisi, insanın kendisini ve çevresini, kendi yapıtları ile doğada bulduklarını, canlı cansız ve daha başka çeşitten her şeyi, kısaca söylendiğinde çepeçevre varlığı bilip değerlendirdiği, öğrenip işlediği bakış açısı, bu açının “dünya” kavramında kuşattığıdır. İşte, dilde felsefe arayanların aradığı, felsefe üzerinde ister açık ister bulanık bir bilinçleri olsun, bu anlamdaki dünya görüşüdür, dünya görüşü çeşidinden bir şeydir. Bir dilin dünya görüşü, o dilin dünya – yorumu, dünyanın o dille, o dildeki kuruluşu, düzenlenişi, dünyanın o dili konuşanlarca büründüğü biçimdir.

⁷² “Her dilin kendisine göre kuralları vardır. İşte bu kurallar sayesinde düşünceler bir ahenk içinde aktarılabilir. O halde, dilbilgisi kurallarını iyi bilmelidir ki, başkalarına düşünce aktarımı belli bir düzen içinde ve doğru yapılabilir. Dil bilgisi mantık ile beraber, düşünce deryasında sistematik düşüncelerin belirlenmesine düşüncenin sistematize edilmesine yarar.” (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Şen, s. 18.)

⁷³ Şen, s. 42.

Bir dil ile o dildeki dünya görüşü arasında özlü bir bağı açığa vurur: ikisi birbirinden ayrılmaz, birlikte yayılır, iç içe girmiştir, bir deyimle özdeşdir; dünya görüşü dilde yansır; tümüyle dil dünya görüşüdür.

Bir dünya görüşünün asıl ağırlığı bize dünyayı açan, bize olanca girdi – çıktısıyla dünyayı gösteren dünyadaki uzanışlarımıza tutarlı bir yön veren hep düşüncelerimiz, yapıp etme taslaklarımız ve yargılarımızdır. Bunlar da ancak dille, dilde ortaya konan; dil olmadan var olmayan; dilsiz varlıklarından pek bir söz edilemeyecek kadar küçük kalan başarılarıdır. Dünya görüşünün kuruluşunda da dönüp dolaşıp her şey, dilin insan yaşayışındaki o biçimleyen üstün gücüne dayanır. Dil dünya kavrayışıdır. Bu kavrayış dilden dile değişir. Dünyadaki bir gerçeklik bölgesinde bir dilin “var” dediği, “var ettiği” bir düzen, başka bir dilinkiyle özdeş değildir.”⁷⁴

1.1.4.4. Dil – Millet İlişkisi

“Dil, sosyal bir varlık ve belirli toplumların anlaşma aracı olarak tanımlanınca da, bir milleti millet yapan öğelerin başında gelir. Çünkü bir toplumun millet niteliğini kazanabilmesi, her şeyden önce, o millete has bir dilin varlığı ile sağlanır. Dil bir milletin duygu ve düşünce tarzı, tarihi ve toplum hayatı ile birlikte yürüdüğünden, millet varlığının bir damgası ve o milletin ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı zamanda o milletin sosyal yapısının ve ruhunun gerçek bir aynasıdır. Kendisi de o toplum içinde bulunduğu tarihi ve sosyal şartlar altında değişir ve gelişir. Toplumdaki her türlü değişme ve gelişmenin de aracı olduğundan, bir genel kültür seviyesi ile yakından ilgilidir.”⁷⁵

“Dil, insan hayatının her anına refakat ettiği için dil ile insan arasında çok sıkı bağ kurulur. Bundan dolayı, dile, dildeki “ifade şekilleri” ne bakınca bir milletin çağlar boyunca yaşadığı bütün duygu, düşünce ve hayallerinin akislerini buluruz. Bu manada dil, bir milletin hayatının aynasıdır ve Gökalp’in çok iyi gördüğü gibi “milli kültür”ün temelidir.”⁷⁶

⁷⁴ Uygur, **Dilin Gücü**, ss. 80-86.

⁷⁵ Kolcu, s. 19.

⁷⁶ Kaplan, **Kültür ve Dil**, ss. 176-177.

“Dil ve toplum olguları incelendiği zaman akla ilk gelen anekdot Konfüçyüs’le ilgili olandır.”⁷⁷ “Geçmiş zamanlarda, Çinli yaşlı bir bilge (Konfüçyüs)ye, etrafında bulunan öğrencileri, memleketin yönetimi kendisine verilince ilk olarak ne yapacağını sordular. O bilge şu cevabı verdi:

- (İlk olarak) dilin doğru bir şekilde kullanımını temine çalışacağım.

Öğrenciler şaşkın bir şekilde birbirlerine bakarak:

- Emin misin?! Bu basit bir mesele, onu neden bu kadar önemli görüyorsun? dediler, bilge kişi cevap verdi: Ve dinleyenlerin hayret dolu bakışları karşısında sözlerine devam etti:
- (Dil en önemli meseledir ve o düzgün kullanılmalıdır.) Eğer dil doğru – düzgün bir şekilde kullanılmazsa o zaman söylenen şey ile kastedilen şey bir olmamış olur; Söylenen şey ile kastedilen şey bir olmazsa o zaman yapılması gereken şey yapılmamış olarak kalır.

Eğer yapılması gereken şey yapılmamış olarak kalırsa ahlak ve sanat (yönetim) bozulmuş olacaktır.

Ahlak ve sanat (yönetim) bozulursa adalet sapmış olacaktır.

Adalet sapmış olunca da insanlar haksızlık ve çaresizlik içinde kalacaklardır. (Öyleyse yetkili kişilerin ilk olarak dil üzerinde durmaları gerekmektedir.)”⁷⁸

Konu ile ilgili Konfüçyüs’ün görüşü dilin kültür üzerindeki etkisini en iyi şekilde özetlemektedir.

1.1.4.5. Dil – Toplum İlişkisi

“Dil, toplumla ilgili bir olgudur. Dil hem toplum tarafından gerçekleştirilir hem de o topluma ait algılama, düşünme ve yaşama biçimini çeşitli şekillerde yansıtarak bir çeşit dil – kültür – kimlik üçgeni oluşturur.”⁷⁹

“Dil ve toplum ilişkisi çok yönlü ve karmaşıktır. Dilin toplumsal bir anlaşma sistemi olması, toplumsal değer yargılarının ve normların, bir davranış biçimi olarak

⁷⁷ Ömer Asım Aksoy, **Dil Üzerine Düşünceler Düzeltmeler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, s. 5.

⁷⁸ Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, s. 89.

⁷⁹ Abdurrahman Güzel, **Üniversiteler İçin Türk Dili Ders Kitabı**, Denge Matbaacılık, Ankara, 2008, s. 1.

dile yansımaya neden olmakta; bireylerin toplumsallaşma sürecinde edindiği bir takım özellikler, o toplumu oluşturan bireylerin dil alışkanlıkları üzerinde büyük oranda belirleyici bir rol oynamaktadır. Türkçede akrabalık bildiren isimlerin fazla olması, Japoncada saygı ve statü bildiren hitap sözlerinin çok çeşitli ve kendi içinde özel bir sisteme sahip olması, Eskimolarda kar ile Arap toplumlarında deve ile Tahiti ve Havayi dilinde balık ile ilgili yüzlerce sözcüğün bulunması, toplumsal yaşamın dile yansımalarını gösteren yüzlerce tipik örnekten birkaçıdır.”⁸⁰

“Dil bir milletin hayatının aynasıdır ve milli kültürün temelidir. Dil ile sosyal hayat arasında sıkı bir bağ vardır. Sosyal hayatta var olan her şey dile yansır. Dil toplumun içinde bulunduğu tarihi ve sosyal şartlar alanında değişir ve gelişir. Bu bakımdan yaşanan toplumsal süreçlerin dil üzerinde önemli etkileri olur.”⁸¹

Dilin, bir toplumda iki ayrı işlevi vardır:

“Birincisi fertler arasında iletişimi sağlamaktır. Bir toplumu kendisi yapan değerleri vardır. Onlarla diğer toplumlardan ayrılır. Bu değerler o toplumun kişiliğini sağlar. Bir toplumun değerleri, onun ana dilinde anlam kazanır. Bu sebeple ferdi bilinç, anadille kolektif bilince bağlanır. Bu bakımdan bir toplumun anadili, kişiliğini korumada başrolü oynar.

İkinci işlevi, derin düşünce (tefekür) ile ilgilidir. İnsanın varlığı tanıyıp ihtiyaçlarını karşılamada sarf ettiği çabaların başında bilimsel faaliyeti gelir. Bir toplumun kalkınıp gelişmesinde başrolü bilim oynar. Bilim ve ona dayalı olan teknoloji, günümüzde, insan hayatını hâkimiyeti altına almıştır. Bunlardan mahrum olan milletler geri planda kalıp başkalarına muhtaç durumdadırlar.”⁸²

“Çeşitli yaklaşımlar, dili toplumsal yaşamı anlamamanın anahtarı olarak görürler. Bunun iki önemli unsuru vardır: İlk olarak dilin biçimi ve yapısı genellikle toplumun biçimi ve yapısını anlamamanın anahtarı olarak görülür. İkincisi dil, düşünce ve deneyimlerimiz açısından çok önemli olarak görülür. Fiziksel olaylardan etkilensek de dil aracını kullanmadan onlar hakkında düşünemez ya da konuşamayız ve dil her zaman toplum ve toplumsal ortamlarda kök salmıştır. Dolayısıyla, önemli yollarla, dil tarafından toplumsal aktörler olarak yaratılır.”⁸³

⁸⁰ Güzel, ss. 5-6.

⁸¹ Özkan, s. 82.

⁸² Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, ss. 291-293.

⁸³ Tony Bilton, Kevin Bonnett ve Pip Jones, **Sosyoloji**, çev. Kemal İnal, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2008, s. 521.

Dil ve toplum arasındaki bağlantıyı irdeleyen düşünürlerin farklı görüşleri de bulunmaktadır:

“W. Von Humboldt (1767 – 1835), dilin gelişmesini toplumda olan değişimleri, kültür ve düşünce alanındaki gelişmelerle açıklamaktadır. Toplumda olan değişimler ise tek yönde olmaz. Toplumun bütün dalları birbirine bağlıdır. Bir yönde olan değişimler, öteki yönleri de etkiler. Bir başka deyişle, “toplumun bütün dalları birbirine bağlı olarak değişir.” Toplumsal alandaki her şey dil de anlatım bulduğu için onu sürekli değişken kılmaktadır. Sözün kısası, “evrende değişmeyen tek şey her şeyin değiştiğidir.” kuralı toplum ve dil ilişkisinde de geçerliliğini sürdürmektedir.”⁸⁴

“Saussure, karmaşık bir olgu olarak gördüğü dil yetisi içinde toplumsal nitelikli dil ile bireysel nitelikli sözü birbirinden ayırmaktadır.”⁸⁵ Saussure dili, konuşan kişinin işlevi değil, bireyin edilgin bir biçimde belleğine aktardığı ürün olarak görmekte; dil yetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümü olan dili, bireyin tek başına yaratamayacağına ve değiştiremeyeceğine inanmaktadır. Dil ile sözün durumuna açıklık getirmek için Saussure’ün şu görüşünün de belirtilmesi gerekmektedir. “Dil, varlığını yalnızca toplum üyeleri arasındaki bir tür sözleşmeye borçludur. Öte yandan işleyişini bilebilmek için bireyin dili öğrenmesi gerekir.”⁸⁶

Benveniste ise “dille toplum arasında bir özdeşlik bulunmadığını, evrimlerinin birbirinden bağımsız olduğunu vurgular. Dil ile toplumun eşbiçimli olmadığını, yapılarının çakışmadığını, oluşturucu öğelerinin ve düzenlenişlerinin tümüyle farklı olduğunu belirtir. Dil toplumun yorumlayanıdır; toplum yalnızca dil içinde ve dil aracılığıyla anlam kazanır. Benveniste göre dil toplumu kuşatır, kavramsal dizgesinde içerir.”⁸⁷

Görüldüğü gibi düşünürler dil toplum ilişkisine farklı açılardan yaklaşmışlardır.

⁸⁴ Kamile İmer, **Dil ve Toplum**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 9.

⁸⁵ Bilgine göre; “Dili sözden ayırmak demek: 1) Toplumsal olguyu bireysel olgudan 2) Önemli olguyu önemsiz, belli oranda rastlantısal nitelik taşıyan olgudan ayırmak demektir. (Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. İmer, s. 10)

⁸⁶ İmer, ss. 10-11.

⁸⁷ Emile Benveniste, **Genel Dil Bilim Sorunları**, çev. Erdim Öztokat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 9.

1.1.4.6. Dil – Kültür İlişkisi

Kavramların oluşmasında dil – kültür ilişkisi de önemli bir yer tutmaktadır. Öncelikle “kültür bir milletin yaşayış tarzı, maddi ve manevi her şeyini içine alan değer topluluğudur. Kültür toplum bireylerine yön ve kişilik veren bir varlık, kişiyi ayakta tutan bir güçtür. Bir milletin dili, dini, gelenek ve görenekleri, sanat eserleri kültürün başta gelen öğeleridir. Yani kültür, insan hayatının toplumsal ilişkilerinden doğan bütün yönlerini kapsar. Başka bir deyişle, bütün kültür etkinliklerinin temelinde dil vardır. Toplumun kültür değerleri bireylere dil yoluyla aktarılır. Bu bakımdan dil ile kültür iç içe geçmiş olgulardır.”⁸⁸ Malinowski’nin de dediği gibi “Her kültürün özel sembolizmi, öncelikle dilidir.”⁸⁹

“Her şeyden önce bir milletin yaşayışına dair her türlü maddi ve manevi değerler dil ile ifade bulur, tarihten günümüze dil ile taşınır. Türklerin eski yaşam tarzlarından, sanat ve estetik anlayışlarından, duyma, düşünme ve algılama biçimlerinden haberdar oluşumuz, geçmişten günümüze taşınabilen dil malzemeleri yoluyla mümkün olmuştur. Türk toplumunun, dil malzemesi bulunmayan dönemlere ait kültürel verilerse, genellikle çıkarımlara ve tahminlere dayanmaktadır. Öyle ise dil kültürün taşıyıcısı olduğu kadar tanığı da olmaktadır.”⁹⁰

“Dil, milli kültürün en önemli unsurlarından biridir. Kültürün ifade aracıdır, onun taşıyıcısı ve koruyucusudur. Bu açıdan Atatürk, dil konusunda şöyle demektedir: “Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafına başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir, yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır. Türk dili, Türk milletin kalbidir, zihnidir.”⁹¹

Hangi düzeyde ele alınırsa alınsın, dil kültürün çepeçevre kuruluşunda, son derece önemli bir rol oynar. “Bunun ne mantıksal – kavramsal yönden, ne tarihsel – gerçekselsel yönden şaşılacak bir yanı yoktur. Dil açısından bakınca, hiçbir kültür dilsiz var olamaz. Dil: kültür yapısını bir arada tutan çimentodur; ya da dil: kültür alanının

⁸⁸ Özkan, ss. 9-10.

⁸⁹ Bronislaw Malinowski, **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, çev. Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, 1992, İstanbul, s. 94.

⁹⁰ Güzel, s. 9.

⁹¹ Yediyıldız, ss. 5-6.

her yanını aydınlatan güneştir; dil: kültür kilimini dokuyan ipliktir; dil: tüm kültür anıtlarının yansıdığı akarsudur.”⁹²

Dil – Kültür arasındaki ilişkiye baktığımız zaman; “kültürün, toplumsal yaşantıyı var eden ortak buluşma noktalarıyla yarattığımız bir dünya görüşünün hayat içindeki tezahürlerinden ibaret olduğunu görürüz. Ortak dil, ortak kültürün hem malzemesi, hem de taşıyıcısı rolüyle kültürle toplum arasındaki iletişim köprüsünü kurar.

Dil, toplum yaşantısının ürettiği ne varsa, onların sözel göstergelerini bulur çıkarır ve bu yolla kültür değerlerini unutulmaktan kurtarır. Böylece dil, bir yandan kendini var edip geliştirirken, öte yandan kültürün korunup saklanması, geleceğe en güvenli yoldan taşınmasını sağlayarak toplumsal bellekteki bulanıklığı önler.

Dil ve kültür, toplumsal hayatın ve ortak değerlerle yaşamının bir sonucu olarak yeni ortak değerler üretebilir. Bu durum, her ikisinin de kendilerini yenileme gücünü, geçmişten geleceğe köprü olma niteliğini bu ortaklığın devamından aldığını gösterir.”⁹³

“Dil her şeyden önce toplumsal (sosyolojik) ve ulusal bir varlıktır. Bağımsızlığın temeli ulusal bilinçtir. Ulusal bilincin en sağlam dayanağı dildir. Kültür ise, bir ulusu ulus yapan, onu başka uluslardan ayıran hayat tezahürlerinin bütünüdür.

Dil; ulusal benliğin, ulusal tarihin, ortak duyguların ve düşüncelerin, bütün maddi ve manevi değerlerin, bütün buluş ve yaratılışların ortak hazinesidir. Kültür varlığı, toplumsal yaşantı içindeki etkinliğini bu ortak hazinenin aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktardığı için canlı kalır.

Bir ulusun bireyleri arasındaki ortak duygu ve düşünce akımı dille kurulabilmektedir. Bir ulusun her türlü ortak değerleri, tarihsel bir süreçte biçimlenerek; sözcüklerle, söz kalıplarıyla, ortak semboller halinde dil hazinesine akıtılmakta, özünü orada saklamaktadır. Dil, bu yönüyle, aynı zamanda, bir kültür aktarıcısı ve saklayıcısıdır. “Diller, kültürleri yeni nesillere ve dönemlere taşıyarak ve yaygınlaştırarak devamlılığını sağlar. Kültürün yeni nesillere ve dönemlere aktarılması bildirme yoluyla olur ki, bunun da anlam ve söz dizgeleriyle birlikte ancak dil üstesinden gelebilir. Kültürün taşıyıcısı olan dil, aynı zamanda günlük yaşamdaki

⁹² Nermi Uygur, **Kültür Kuramı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 19.

⁹³ Gönül Pultar ve Tahire Erman, **Türk(İye) Kültürleri**, Kültür Araştırmaları Derneği, Tetragon, Ankara, 2005, s. 203.

ihtiyaçlara cevap veren yazılı ve sözlü simgeleri de içermektedir. Dille anlaşma tarzlarının tamamı, kültürel biçimler ve toplumlar arasındaki bağlantıyı oluşturur.”⁹⁴

Kültürün temel özellikleriyle dilin temel özellikleri pek çok yönden örtüşür:

a) “Her toplumun kendine özgü kültürü ve çoğu zaman kendi varlığından doğmuş bir dili vardır. “William A. Haviland da dilin öneminin altını çizmektedir. Diller her biri kendine özgü bir kültüre sahip toplumun üyeleri tarafından konuşulur. Konuşanın sınıfı, cinsiyeti ve statüsü gibi sosyal değişkenler, insanların dili kullanımını etkileyecektir. Bunun ötesinde insanlar kendilerine anlamlı gelenle iletişim kurarlar. Neyin anlamlı neyin anlamsız olduğunu belirleyen biricik faktörde de dildir. Aslında, dili kullanış tarzımız, kültürü etkiler ve aynı zamanda da kültürden etkilenir. Kültürün kavramları dilde ifadesini buluyor.”⁹⁵

b) Kültür de dil de tarihsel bir süreçte kendilerini var ederler. Kullanılmayan dil ve yaşatılmayan kültür ölür.

c) Kültür ve dil, insan toplumlarının eseridir. Onları oluşturan da onlardan etkilenen de insanlardır.

d) Kültüre ve dile katılan öğeler tarihi süreç içinde yenilenir, değişime uğrar. Ama bu değişim dil, kültür ve toplumsal yapılanmanın niteliğine göre yavaş ve hızlı olabilir. Değişim hızı toplumdan topluma da farklılık gösterebilir.

e) Dil ve kültür, birey davranışlarını anlamlı ve anlaşılır bir kalıba sokup bunları iletilebilir ve paylaşılabilir ortak değerler haline getirerek, toplumsal uyuma ve düzene hizmet eder. “Akarsu’nun yaptığı tespitler, dil – kültür etkileşimini genel boyutlarıyla göz önüne sermektedir. Ona göre: “Toplumun hiçbir parçası yoktur ki, dilden bağımsız, dilden ayrı olsun. Toplumun edebiyatı, felsefesi, sanatı, tekniği ile birlikte bütün kültürü, düşünceleri, kavrayış biçimi, töre ve gelenekleri dille bir bağlılık içindedir, dilden ayrılmaz. Dilden kopmuş bir kültür gibi, dilsiz bir düşünce de tam bir soyutlamadan başka bir şey değildir. Ancak bir dille düşünebiliriz. Düşünüşü dile getiren de yine dildir. Töre ve gelenekler bile dil olmadan olanaklı değildir.”⁹⁶

f) Dil ve kültür, topluma ve ona mensup bireye başka kültürlerce fark edilebilir bir kimlik kazandırır. Böylece toplumda “biz” bilincini pekiştirdiği gibi,

⁹⁴ Mehmet Karakaş, **Küreselleşme ve Türk Kimliği**, Elips Kitap, Ankara, 2006, ss. 61-62.

⁹⁵ Pultar ve Erman, s. 205.

⁹⁶ Karakaş, s. 61.

bireyin sosyalleşmesine destek verir. Alt kültürlerin ve dillerin bir üst kültürde ve dilde buluşup birleşmesini; ulus kültürü ve dilinin toplumsal hayatı kolaylaştırıcı, birlik ruhunu pekiştirici işleviyle “ulus bilinci” ve “ulusal bellek” ortak paydasını yaratır.

g) Dilde ve kültürde yozlaşmanın, yayılmacı ve sömürgeci tehdit ve etkilerin gücünü kırmak yoluyla doğal kültür akışına ve kültür alışverişine (kültürleşme) zemin hazırlar. Böylece dilin ve kültürün, ulusal belleği ve bilinci yapıcı rolü öne çıkar.”⁹⁷

1.1.5. Dil ve Bağlam

Bağlam kelimesini, bir söz bütünlüğündeki kelimelerin önündeki ve ardındaki kelimeleri belirtmek için kullanırız. “Bağlam sözcüğünün İngilizce karşılığı context, Latince contextus’a dayanır. Contexere, dokumak, bir araya getirmek, birlikte örülmüş veya dokunmuş anlamlarına gelmektedir. Bir dilsel biçimin önünde ya da ardında bulunan, onunla yakından bir ilişki içinde olan ve anlamın oluşmasına yardım eden unsurların toplamıdır. Ayrıca geniş anlamıyla, bir durumu ve olayı çevreleyen olgular ya da gerçekler bütünüdür. Bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bu bütüne bağlam denir. Dil biliminde, bağlam ikiye ayrılır: Dilsel bağlam, Dil – dışı bağlam. Anlamın belirlenmesinde dil dışı etkenleri, konuşanların özelliklerini, içinde bulunulan durumu da hesaba katmaya durum bağlamı denir.”⁹⁸

“Dilsel bağlam, anlamın daha çok dil içi kurallarla birlikte temelde kelime – cümle ilişkisini kapsarken, dil – dışı bağlam, konuşan, dinleyen, yer ve zaman gibi faktörleri içerir. Dilsel anlam ile konuşanın anlamı ayrımında bağlam daha çok konuşanın anlamını / kasıtlarını belirlemede doğrudan bir role sahip olur.”⁹⁹

“Dil ve bağlam konusunu daha anlamlı kılmak için herhangi bir dilde ortaya çıkmış olan metnin ortaya çıktığı şartları, o metnin oluşturduğu tarihsel kesitin ana özelliklerini ve o metnin ifade zemini olan dilin o tarihteki imkânlarını iyi tespit etmek gerekir. John Condon, bağlamın, kelimelerin önündeki ve arkasındaki kelimelerden çok daha geniş olduğunu söylemektedir: “Ortak geniş tecrübeler, konu hakkındaki ortak bilgiler ve doğru olarak kabul edilen ve o yüzden de kelimelere dökülmesine

⁹⁷ Günay, **Türk Dili Bilgisi**, ss. 14-16.

⁹⁸ Ahmet Cevizci, **Felsefe Ansiklopedisi**, Etik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 59.

⁹⁹ İbrahim Bor, **Analitik Dil Felsefesinde Dil Düşünce ve Anlam**, Elis Yayınları, Ankara, 2011, s. 104.

gerek olmayan diğer noktalar sayesinde konuşanın ve dinleyenin paylaştığı anlamlar; durumun yorumlanması, zaman, mekân ve bizzat olayın anlam ve önemi; mesajın iletildiği araç; şahsen, telefonla, daktiloyla yazılmış bir mektupla, bir kartpostalla vs. muhtevanın içine çoğu dile getirilmeyen bir sürü şey girer. Fakat bağlamla ilgili bu noktaları hesaba katmadığımız takdirde, konuşanın sözlerini kolayca yanlış anlayabiliriz. Gerçekten de, anlamın büyük kısmını taşıyabilen bağlam, dışa vurulan kelimelerden sıklıkla çok daha fazla anlam ve önem taşımaktadır.”¹⁰⁰

“Bir ögenin kullanışı sırasında ortaya koyduğu kavram her zaman aynı değildir; bir başka deyişle, bu gösterge, ancak öteki göstergelerle birlikte belli bir kavramı yansıtır. Eğer, “Çocuğu kışta kıyamette başka yere tayin etmişler.” ya da “Çocuk askere gitti.” yahut “Çocuk erken evlendi.” denirse, burada anlatılmak istenen yetişkin bir insandır. Ama “Çocuk biberonu emip bitirdi.” tümcesinde anlatılan süt bebeğidir. “Çocuk ilkokulun üçünde” sözü ise çocukluk çağındaki insanı anlatır.”¹⁰¹

“Dil konusuna gelince....”derken dil sözcüğüyle açıklanmak istenen, eğer anatomi dersindeyse ya da ağza ilişkin bir konuyu görüşüyorsak ağızımızdaki organ; eğer bir kültür sorununu tartışıyorsak dil adını verdiğimiz iletişim dizgesidir. Bir yabancı ülkeye gönderilecek öğrencinin sorunları konuşulurken bu dil sözcüğü yabancı dil anlamına geleceği gibi, bir yabancının Türkiye’de öğrenim görmesinden söz edilirken Türkçeyi anlatmış olabilir. Ancak bir coğrafya dersinde, deniz kıyılarından söz edilirken dil’le denize uzanmış dar ve alçak kara parçası; nefesli çalgılar üzerinde durulan bir konservatuvar dersinde “nefesli çalgılardaki ince safiha” anlatılmak istenmiş olabilir.”¹⁰² Kısaca belirtmek gerekirse, örneklerde de görüldüğü gibi, bir gösterge, öteki öğelerle birlikte ve onlarla bütünleşerek, onların da yardımıyla bir kavramı yansıtmaktadır.

“Özellikle deyimler başta olmak üzere, kelime veya cümlelerin kazandığı yan anlamlar, mecaz vb. anlam türleri bir kelimeyi bir dilde kullanmanın, dilin uzlaş ve bağlamıyla ilgisinin önemini ortaya koymaktadır. Kültürel kabuller noktasında bağlamın, konuşanın neye referansta bulunduğunu belirlemede de önemli rolü olmaktadır. Örneğin Van gölünü kastederek, “deniz ne kadar dalgali” dendiğinde referansta bulunan nesne bir göl olmasına karşın, toplumun Van gölüne aynı zamanda

¹⁰⁰ Ünalın, ss. 24-25.

¹⁰¹ Aksan, s. 199.

¹⁰² Aksan, ss. 200-201.

“Van denizi” demesi, referansın doğru ya da yanlışlığının ölçütü olmaktadır. Benzer şekilde söz gelimi dinin kültürel öğelerinin, gündelik hayatı, dolayısıyla da dilin kullanımını ve kelimelerin kazandığı anlamları belirlediği geleneksel (sözelimi Müslüman) bir toplumda, bir kimse için “Allah’ın rahmetine kavuştu” ifadesini kullanan biri, bununla söz konusu kişinin öldüğünü anlatmış olmaktadır. Bunu söylemek için kişinin Allah’a, O’nun rahmetine veya ölüm sonrası hayata inanması da şart değildir. O sadece bir kültürün geçerli kalıbını kullanmış olmaktadır. Bu tür kullanımlar konuşan ve dinleyenin ötesinde toplumsal kültürün belirlediği kabullere dayanmaktadır.”¹⁰³

Konuşmalarda ve yazılarımızda hangi zeminde konuştuğumuz, hangi tema etrafında tartıştığımız, konuşmalarımızın ve fikirlerimizin öncesi nerede başladığı, nereye doğru gittiği önem taşımaktadır. Eğer bunlarda kopukluk olursa yadırganır. Biz bunu konuşmalarımızda, tartışmalarımızda hatta bir film izlerken bile görebiliriz. Örneğin Osmanlı polisiye filmi olan “Filinta” da kullanılan dil bu günkü emniyette kullanılan narkotik, şebeke, hücre, skandal, uluslararası örgüt, kaymakam, savcı vs. sözcüklerle ifade edilse yadırganır. Ya da başka bir örnek vermek gerekirse; aile hakkında bir konu üzerinde konuşurken birden farklı bir konuya geçerse gülünç bir duruma düşebiliriz.”¹⁰⁴

1.1.6. Dil Değişimleri

“İnsanın alet yapmak kadar eski ve evrensel niteliklerinden biri olan dil, bir toplumun kültür unsurlarının en önde gelenidir. Toplumsal yaşam açısından “Dil, bir güncelleşmedir; oluşur ve geçmişin bir ürünüdür.” Saussure’nin ifadesiyle : “Dil, sözün anlaşılır olması ve tüm dil uygulamalarının yürütebilmesi için gereklidir. Söz olgusu, zaman içinde her an öncelik taşır.” Söz ve anlam açısından çok yönlü gelişmiş bir dizge olan dil, toplumsal yaşam içerisinde canlı bir etkileşim yaşadığı için toplumsal değişimin yönelimine bağlı olarak sürekli bir değişim içerisindedir.”¹⁰⁵

¹⁰³ Bor, ss. 107-108.

¹⁰⁴ Bu durum, Konuyu Saptırma, Mizahı Kötüye Kullanma, Tehlike, Karmaşık Cümlelerle Şaşırtma gibi yanlışlarda sıkça görülür. (Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için Emiroğlu, **Mantık Yanlışları**, s. 180 vd.)

¹⁰⁵ Karakaş, ss. 58-59.

“Kültürün temel unsuru olarak kabul edilen ve sosyal bir müessese olan dil, durgun ve değişmez bir varlık değildir.”¹⁰⁶ Dil, sürekli gelişmeye dayanan zihni bir süreç, bir düşünce ürünüdür.”¹⁰⁷ “Dil, kendi yapı ve işleyişinin gerekli kıldığı özelliklere; tarihi, toplumsal ve kültürel şekillenmelere bağlı olarak zaman içinde az çok değişip gelişerek yol alan bir yapı halindedir.”¹⁰⁸

“Bir milletin duygu ve düşünce hazinesi dil vasıtası ile nesilden nesle aktarılır. Dil her türlü kültür faaliyetlerinin temelini oluşturur. Yüzyıllar içerisinde meydana gelen bu aktarılda her millet dilini ve kültürünü iyice yoğurur. Bu esnada her medeni milletin dili, karşılaştığı medeniyetlerden birçok kelime deyim vs alır. Dil milli kültürün bir parçasıdır ve kültür değişmelerine paralel olarak dil de de bir takım değişmeler olur ve başta dillerle temaslarda bulunur.”¹⁰⁹

“Dil, türlü sebeplerle, en başta canlı bir uzviyet olması dolayısıyla değişmekte, gelişmekte ve zaman zaman kendini yenilemektedir. Fakat bu yenilenme ve değişme tamamıyla başkalaşma demek değildir. Bu hadise, ağaçların yaprak ve çiçeklerini mevsim mevsim değiştirmesine; yenilenmesine benzetilebilir. Dildeki değişme fertlere, kurumlara doğrudan doğruya bağlanamaz; anonim bir mahiyet taşır. Dildeki değişme kanunları aynen bir toplumun değişme kanunları gibi kendine hastır ve o dili kullanan milletin tarih içindeki gelişmesi ve değişmesi ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Milletlerin gelişmesine ve diğer milletlerle münasebetlerine paralel olarak diller de başka dillerden sesler, kelimeler, deyimler ve terimler alır, bunları kendi öz potalarında eritir, sindirir ve hazmederek kendilerine mal ederler.”¹¹⁰

“Toplumsal yaşamdaki değişmelere bağlı olarak yenilenme süreci yaşayan dil; bir yandan kendisini değersizleştirirken, diğer yandan yeni değerlerin oluşumu işlevini yerine getirir.”¹¹¹

“Her dil hem tarihsel bir kalıt, çağlar boyunca oluşmuş bir ürün görünümü sunar; hem de sürekli biçimde değişen, kullanıldıkça dönüşen, konuşuldukça ayrımlaşan devingen bir düzen, kırılğan bir düzlem, geçici bir denge durumu, oluşum içinde bir etkinlik biçiminde algılanır. Kullanım sürekli olarak aracı etkiler. Hem dizge

¹⁰⁶ Özkan, ss. 79-80.

¹⁰⁷ Gülensoy, s. 5.

¹⁰⁸ Kolcu, s. 18.

¹⁰⁹ Özkan, ss. 79-80.

¹¹⁰ Ünalın, s. 134.

¹¹¹ Karakaş, ss. 58-59.

içi zorunluluklarla, hem de dizge dışı etkilerle, toplumsal ya da toplumca onaylanan bireysel gereksinimlerle dil değişime uğrar, türlü türlü uyarmalara konu olur. Bir yandan geleneği, bir alışkanlıklar bütünü olarak geçmişi sürdürür bu araç; bir yandan da çeşitli koşulların zorlamasıyla yoğrularak hızlı ya da yavaş, ama sürekli bir dönüşüm geçirir. Bir başka deyişle, gelenekle geleceğin arakesit noktasında yer alır ve her an hem aynıdır, hem başka.”¹¹²

“Kelimeler doğmaz, onları insanlar ortaya koyar, insanlar onları kullandıkça yaşarlar, daha doğrusu insanlar yaşadıkça kullanılırlar. Bu işaretler nesilden nesile geçer, bir takımı atılır, yerine başkaları alınır, başkaları kurulur.”¹¹³“Değişecekse, değişmesi gerektiği için, değişmesi gerektiği kadar değişir.”¹¹⁴

Şimdi, biz burada dil değişmelerinin nedenlerini irdelemeye çalışacağız. Bu değişmelerin kültürdeki yerini ise asıl son bölümde işleyeceğiz.

1.1.6.1. Dil Değişmelerinin Nedenleri

“Dil değişmeleri, sesler, sözcük anlamları, kullanım koşulları, söz dizim kuralları olmak üzere dilin her alanında görülebilir. İnsanlar arası iletişimin temel aracı dildir. İnsanlar konuşarak ya da yazarak, yani sözlü ya da yazılı olarak bir dili kullanma yoluyla birbirleriyle iletişimde bulunur. Günümüz bilgi düzeyine göre, insanların bulunduğu her yerde dil vardır. İnsanlar yalnızca iletişim kurmak için değil, insan beyni dil üretmek zorunda olduğu için dilleri geliştirir.”¹¹⁵

“Dil niçin değişir? Bu soru daha geniş bir soruya: Kültür neden hareket ediyor? Kültürü yürüten etkenler nelerdir?” sorusuna geri götürülebilir. Çünkü dil yalnız başına değişmez, içinde yer aldığı kültürün bütününe bir andaki durumu dilde de kendini açığa vurur.”¹¹⁶

“Dil değişimi dilin yalnızca tek bir ögesine özgü olarak kalmaz. Dil bir yapı olduğundan, dilin belli bir biçimde yapılan değişiklik bütün dile yayılır.”¹¹⁷

¹¹² Vardar, ss. 14-15.

¹¹³ Suat Yakup Baydur, **Dil ve Kültür, Türkçenin ve Başka Dillerin Gelişmeleri, Türkçenin Durumu ve Soruları Üzerine**, TDK, Ankara, 1952, s. 62.

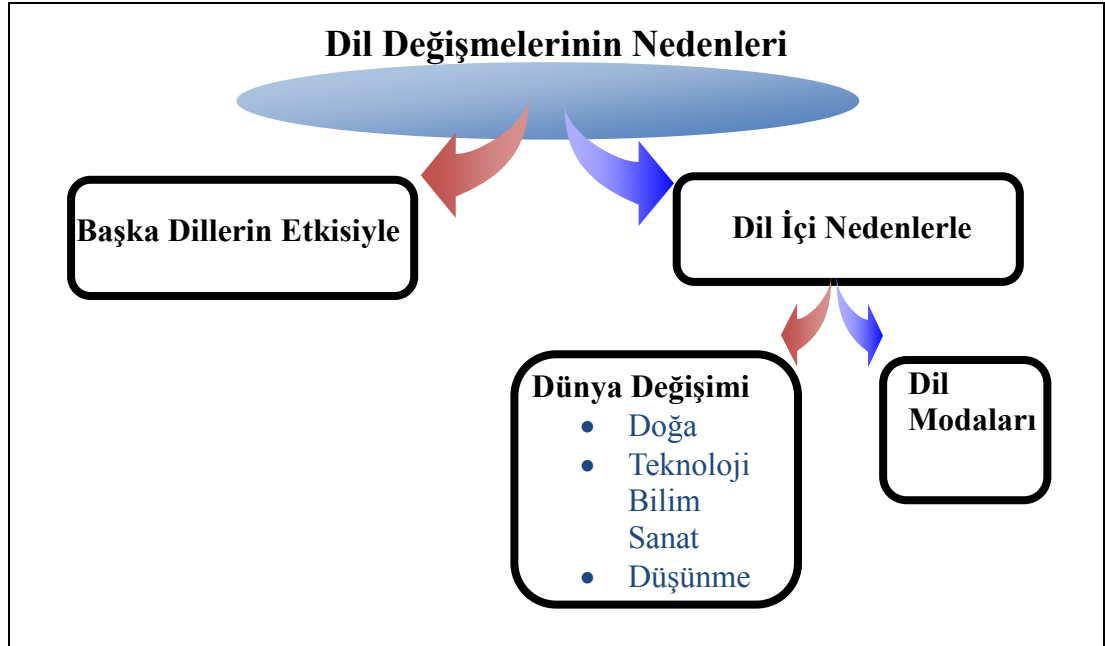
¹¹⁴ Abdurrahman Günay, **Dil Yazıları, Öz Türkçeden Az Türkçeye**, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2009, s. 19.

¹¹⁵ Emel Huber, **Dil Bilimine Giriş**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2008, s. 62.

¹¹⁶ Gökberk, s. 82

¹¹⁷ Huber, s. 67.

Tablo 3: Dil Değişmelerinin Nedenleri

“Dil değişmelerine değişik nedenler yol açar. Bazı değişmeler başka dillerin etkisiyle olur, bazılarıysa o dilin kendi dinamizmi içinde gerçekleşir. Çoğu zaman dilsel topluluklar “dil modaları” geliştirir. Bu modalar ilk başta belli bir toplumsal öbek içinde geçerlidir. Eğer moda bu öbek içinde kalırsa dili etkilemez, dil değişmesine yol açmaz ve bir süre sonra yok olur; ama tüm dilsel topluluğa yayılırsa bütün dili etkiler ve dil değişmesine yol açar.”¹¹⁸

“Dil değişmelerine neden olan en önemli etkenlerden birisi dili değişik konuşan kişi ya da kişilerin toplumsal konumudur. Hangi nedenle olursa olsun (örneğin ister yanlış yaptığı için, ister değişiklik yaparak ilgi çekmek için) bir konuşucu bir dilde bazı şeyleri farklı söylemeye başladığında, eğer söz konusu kişi çevresinde önemli bir toplumsal konumdaysa o konuşucunun dil tutumu çevresindeki değişik konuşucular tarafından taklit edilmeye başlanır. Eğer değişikliği yapan katman toplumsal olarak önemli görülen bir katmansa bu yeni kullanım giderek tüm dilsel

¹¹⁸ Örneğin 70’li yıllarda Türkçe gençlik dilinde “giderek” diye bir sözcük kullanılmaya başlandı. Aslında bu sözcük Türkçede var olan bir biçimdi, koşarak, yürüyerek, düşünerek der gibi, giderek de denirdi. Yani – yeni olan sözcüğün göstereni değil, gösterileniydi; çünkü bu sözcük “zamanla” anlamında kullanılmaya başlandı. Bu kullanım öyle çok kullanılır oldu ki, sonunda genel dilin söz varlığına alındı ve bugünkü sözlüklerde bu anlamıyla tanımlanmakta. (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Huber, s. 63.)

topluluğa yayılır, işte o zaman genel dilde değişiklik ortaya çıkar. Günümüzde bu, televizyonun etkisiyle eski dönemlere oranla çok daha büyük bir hızla gerçekleşmektedir.”¹¹⁹

Dil değişimleri dil modaları dışında o dilin konuşucularının dünyalarının değişmesiyle de gerçekleşir. Konuşucuların dünyasının değişimi, doğadaki, teknolojiadaki, düşünce yapısındaki değişimleri içerir. Bütün bu değişimler dile de yansır. Doğanın değişmesi ve bunun gözlemlenmesi pek çok yeni kavramın oluşturulmasına ve dile yansıtılmasına, yani ozon deliği gibi yeni sözcüklerin oluşturulmasına yol açmıştır. Teknolojik değişimler nedeniyle de hem dünya değişir, hem de elektronik posta gibi pek çok yeni sözcük oluşturulur. Ama aslında tüm bu değişimlerin temelinde düşünsel değişimler yatar. Çünkü doğayı gözlemleyip çözümlemek de, teknolojiyi geliştirmek de hep düşünceye dayanır. Dilsel topluluk bilimsel çalışmalar yapan, yazınsal metinler üreten ve bu yolla sürekli yeni bilgiler edinen, düşünceler, kavramlar geliştiren bir topluluksa, o dilin yalnızca söz varlığı değişmez, dilbilgisi ve metin yapısı da değişir. Örneğin bilimsel çalışmalar soyut kavramların oluşturulmasına dayandığı için, o dilde ad soylu sözcük türü artar; bilimsel düşünme koşullandırma, nedenleme ve gerekçelendirmeye dayandığı için hem sözdizimsel yapılar, hem de metin yapıları değişir.”¹²⁰

“Başka dillerin etkisiyle oluşan değişme Türkçede öylesine yoğun olmuştur ki, sonunda, Osmanlıca diye adlandırılan yepyeni bir dil oluşmuştur.”¹²¹

Dil içi nedenlerle değişimler için hem eski dönemlere, hem de günümüz Türkçesine ilişkin örnekler verilebilir. Konuya önce dil modaları, sonra da dünya değişimi kapsamında bakalım: Türkçenin zamanla nasıl değiştiği sorusu Türkoloji dalının araştırma alanıdır. Türkoloji çalışmaları, örneğin bugün iyi olarak söylenip yazılan sözcüğün, Türkçenin eski dönemlerinde edgü biçiminde olduğunu, bu

¹¹⁹ Huber, s. 63.

¹²⁰ Huber, s. 64.

¹²¹ Burada kısaca şunlar söylenebilir: Türklerin sekizinci yüzyılda Müslümanlık dinini kabul etmesiyle birlikte (Kuran’ın başka dillere çevrilmesini yasaklayan yaklaşımın da sonucu olarak) bu dinin dili olarak Arapça da Türkçeye girmiştir. Önce tek tek sözcükler olarak alınan öğeler giderek dilbilgisi yapılarına da yayılmıştır. Hem o dönemin edebiyat alanında en gelişmiş dil olması, hem Türklerin komşusu olması, hem de aynı dini kabul etmiş olmaları nedeniyle Türkçeye Farsçadan da sözcükler ve dilsel yapılar alınmıştır. İleriki yüzyıllarda, Avrupa ülkeleri bilim dünyasına ve bu nedenle teknolojiye egemen olmaya başlayınca, İtalyanca ve Fransızcadan sözcükler alınmıştır. Bunun sonucunda Arapça, Farsça, İtalyanca ve Fransızcadan oluşan yepyeni bir dil oluşmuştur. Ama bu dil yalnızca saray çevrelerinde egemen olmuş, okuması yazması olmayan halk Türkçe konuşmayı sürdürmüştür. O nedenle Türkçe bütünüyle yok olmamıştır. (Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Huber, s. 65.)

sözcüğün zamanla ses benzeşimine uğrayarak eyü, sonra da iyi biçimine dönüştüğünü ortaya çıkarmıştır. Bu değişiklik herhangi başka bir dilin etkisiyle değil, doğrudan doğruya Türkçe konuşucuları tarafından yapılmıştır. Bu nedenle de dil içi değişiklik olarak ele alınır. Bunu söylemek iki konuda bilgi vermek demektir: Birincisi, bir sözcüğün zaman içinde biçim değiştirdiğini gözlemleyerek saptamak, ikincisi de bu olgunun niçin ortaya çıktığını açıklamaya çalışmak ve burada, yabancı bir dilin etkisinin bulunmadığını bildirmektir. Bir dilin konuşucuları dillerini, yabancı bir dilin etkisi olmaksızın niçin değiştirir sorusunun yanıtı ise çok yönlüdür...Örneğin edgü yerine egü demek daha kolaydır; çünkü d sesi ağzın önünde, dişlerle dil ucu arasında eklenir, oysa ondan sonra gelen g sesi çok uzaklarda, ağzın iyice arkasında, yumuşak damakta eklenir. Bu demektir ki, bir tek sözcük içindeki birbirini izleyen iki sesi sesletmek için birbirine çok uzak iki noktada eklemleme yapmak gerekir.”¹²²

Konunun daha iyi anlatılabilmesi için dil kavramından sonra düşünce kavramına değineceğiz.

1.2. DÜŞÜNCE

Burada düşünce kavramı ve düşünce türlerine yer vermeye çalıştık.

1.2.1. Düşünce Kavramı

Düşünce, en genel anlamıyla tüm zihinsel faaliyetler için kullanılabilir. “Necati Öner’in yaptığı bir tanımla düşünce, “İnsanın hüküm verme, akıl yürütme, seçme, açıklama yapma, mukayese etme, tanımlama gibi fiilleri gerçekleştirme yetisidir.”¹²³

Düşünce; kişinin bir konu üzerindeki yargısı, bir nesnenin fikirlerle oluşturulmuş soyut tasarımı; bilinçli insan varlığının kavramları birbirine bağlamasını ve yeni bilgilere ulaşmasını mümkün kılan işlemler, süreçler bütünüdür. Biz düşünceye bir biçimde içerdiği sosyal süreçler bahsetsek dahi, düşünce, bir birey düşünürü ait dilsel bir edimdir.”¹²⁴

¹²² Huber, s. 65.

¹²³ Bor, s. 46.

¹²⁴ C. Wright Mills, **Bilgi, Sosyoloji ve Bilgi Sosyolojisi Üzerine**, çev. Vefa Saygın Ögüt, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005, s. 16.

“Dil olmaksızın düşüncenin var olması olanaksız olduğundan dil, aynı zamanda düşünceyi üretme, geliştirme, zenginleştirme gibi temel işlevlere de sahiptir.”¹²⁵“Bir anlamlar sisteminin, bir düşünüre göre önceliğini fark etmek durumundayız. Düşünme, dili çok az etkiler; oysaki düşünce, Malinovski’nin işaret ettiği üzere, (sosyal) eylemin araçlarını ödünç alırken, ondan geniş ölçüde etkilenir. Hiçbir düşünür, terimlerine farz edilmiş keyfi anlamlar tayin edemez. Anlam, önceden verilidir; o kolektif bir yaratımdır. Düşünce, sosyal olarak verili bir semboller dizisini kullanırken, bizzat kendisi manipüle olur.”¹²⁶

“Düşünme, bir söyleşme örüntüsünü izler. O, bir alışveriştir (give and take) ve anlamların karşılıklı etkileşimidir. Dinleyiciler, konuşmacıyı koşullandırır ve karşılıklı etkileşimlerden çıkan sonuç, etkileşimdeki her iki tarafa da ait bir fonksiyondur. Düşünürün bakış açısına göre, düşüncesinin sosyalle edilmesi, düzeltilmesi demektir. Sosyal ve entelektüel alışkanlıklar ile birlikte dinleyicilerin karakteri, bu etkileşimin unsurları olarak, düşünürün ifade tarzını ve bu etkileşimi geliştirmekte olan inançların pekişmesini koşullandırır. Düşünce, içlerine nüfuz edilemez iki atom arasındaki bir etkileşim değil; söyleşmesel ve dinamiktir; yani birbirini kuşatan unsurlar, birbirlerinin içine nüfuz edip birbirlerinin varlığını ve statüsünü dönüştürürler.”¹²⁷

1.2.2. Düşünce Türleri

Düşünce türleri çeşitli şekillerde ele alınmaktadır:

Yalnızca içsel uyaranların etkisiyle belirlenen, sözcük öncesi bir süreç olarak düşünce. Söz konusu düşünce türünün en önemli özelliği onun çoğunluk bilinçli olmamasıdır. Bu tür bir düşünce sözcüklere dökülmemiş ve simgeselleşmemiştir. Örneğin belli bir isteğin insanı baskı altında bırakması sözcüklere dökülemez. Söz konusu düşünce türünde, karşıtlar bir arada bulunabilir; yani böyle bir düşünce mantık kurallarına uymaz, zaman ve yer tanımaz, neden sonuç bağıntısı taşımaz ve gerçeklikle bağıntılı olmayan bir biçimde gelişebilir.

Yine aynı bağlamda, çoğunluk kişinin istek ve fantezilerine bağlı olarak, dış koşullar ya da yer, zaman, nedensellik bağıntıları dikkate alınmadan gelişen düşünceye

¹²⁵ Bor, s. 18.

¹²⁶ Mills, s. 25.

¹²⁷ Mills, s. 17.

ise, içe yönelik düşünce adı verilir. Bu tür bir düşüncenin en tipik örneği, uyaranlara herhangi bir denetim uygulanmadan, düşüncelerin ansızın kendiliğinden anımsandığı, serbest çağrışımdır.

Gerçeklik ilkesine bağlı olarak gelişen düşünce türü; dış nesnelerin gerçekliğini dikkate alır, söze dökülür ve dilin kurallarıyla mantık kurallarına uyar. Olağan yaşam koşulları altında uyum sağlamaya yönelik bir işlevi vardır.

Öte yandan mantıksal ilkelere uygun olmayan düşünce tarzına mantık öncesi düşünce adı verilir.

Mantıksal düşünce, yaşanan tecrübelerin sonuçları arasında bağ kurmayı amaçlayan akıl yürütmenin yönlendirilmiş ve yapılandırılmış biçimidir. Böyle bir düşünce nesnel olup, dışa yöneliktir.

Realist düşünce ise, düşüncelerin bir amaç doğrultusunda bir araya getirilmesi ve düzenlenmesine yönelik mantıklı düşüncedir. Nesneler, kavramlar ya da bilgi kaynakları arasında bağ kurma, değerlendirme, yargılama, problem çözme, yeni çözümler bulma gibi değişik şekiller alabilir.”¹²⁸

1.3. ANLAM

Dil ve düşünce kavramı üzerinde durduktan sonra konunun anlaşılabilmesi için anlam kavramı, dil felsefesinin konusu olarak anlam, anlam teorileri ve anlam özellikleri üzerinde duracağız.

“Hermeneutik, metinlerin açılınmasıyla (yorumlama, anlama) ilgilenir. Açıklama bu anlamıyla, temelde bir metnin (sözün) içinde yer alan anlamın ortaya konması, dilsel ifadenin içeriğinin benimsenmesidir.”¹²⁹

“Hermeneutik kavramı ilk kez 17. yüzyılda Johann Conrad Dannhauer tarafından ortaya atılır ve başlangıçta teolojinin bir yan kolu görevini görür, ancak zamanla filoloji ve hukuku da kapsayacak şekilde belli metinler için kurallar üreten bir alana dönüşür. Dille bir ifade olarak ilgilenen, dili bir şeyi anlatma, bir anlamı aktarma eğilimindeki bir araç olarak algılayan hermeneutiğin, bu bağlamda temel anlamları

¹²⁸ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul, 2000, ss. 295-296.

¹²⁹ Metin Toprak, **Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat**, Bulut Yayınları, İstanbul, 2003, s. 8.

olan açıklama, anlama, ifade etme ve çevirme ile olan ilişkisi de özellikle öne çıkar.”¹³⁰

“Hermeneutik, hermeneuik sanatı, yani bildirme, haber verme, çeviri yapma, açıklama ve açıklama sanatıdır. Hermeneutik etkinliği daima bir başka “dünya” ya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma/çevirme etkinliği olmuştur. Bu, “düşüncenin ifade edilmesi/bildirilmesi” olarak hermeneuik’in esas anlamı için de geçerlidir. Zaten “ifade” kavramının kendisi, dışa vurma, açıklama ve çevirmeyi içerecek şekilde çok anlamlı bir kavramdır.”¹³¹ “Anlamlarına göre, bütün kelimeler kendi başlarındadır ve başlangıç mecazlarından doğarlar. Onlar gerçekte vuku bulan şeyin yerine zamanla yitip giden bir ses imajı sunarlar; dil asla bir şeyi bütünüyle dile getirmez, tersine, yalnızca ona asılı duran bir özelliği sergilerler.”¹³²

“Anlama fenomeni, insani dilselliğin evrenselliğini, her şeyi – yalnızca bize dille intikal eden “kültürü” değil, (dünya içinde ve dışındaki her şey) içinde hareket ettiğimiz “anlamlar” ve anlaşılabilirlik alanında içerildiği için mutlak anlamda her şeyi – içine alan sonsuz/sınırsız ortam olarak gösterir.”¹³³

1.3.1. Anlam Kavramı

Biz burada “anlam” kavramını daha detaylı ele alabilmek için onu sınıflandırarak kısa kısa da olsa, bir bir tanıtacağız.

Genel olarak, bir şeyin gösterdiği ya da dile getirdiği kavramlar bütünü; bir kişiyi bir nesneye, bir duruma gönderen ve sözcüklerle ortaya konan şey, mana.

Bilişsel anlam olarak, bilgi ya da malumat veren, verdiği bilginin doğru olduğu iddiasında olan ve olguları betimleyen tümceler aktardığı şey. “Her (dilsel) ifadenin, her sembol veya işaretin geniş manada bir anlamı vardır (örneğin: sürrealist bir şiirin, non- figüratif bir tablonun anlamı), ama yalnız bazılarının bilgisel – anlamı olabilir. Bilgisel – anlamı, içinde geçtiği bağlamlardan bağımsız olarak belirlenebilen ifadeler yalnız önermelerdir. Bir önermenin doğruluk değeri o önermenin anlamına bağlıdır;

¹³⁰ Toprak, s. 9.

¹³¹ Özlem Doğan, **Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar**, Ark Yayınevi, Ankara, 1995, s. 11.

¹³² Hüsamettin Arslan, **İnsan Bilimlerine Prolegomena, Dil, Gelenek ve Yorum**, Paradigma, İstanbul, 2002, (Dil), s. 12.

¹³³ Hüsamettin Arslan, **Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 7.

öyle ki önermenin anlamı, doğruluk değerinin belirlenmesinin gerekli şartıdır. Genel olarak bu şart yalnız gerekli olup yeterli değildir. Nitekim bir önermenin doğruluk değeri, genel olarak yalnız o önermenin anlamına değil, bir de (dil dışı) olgulara bağlı olup, böylece iki ayrı faktör tarafından belirlenir.”¹³⁴

Olgusal anlam olarak bir tümce ya da önermenin, bilişsel bir anlama sahip olması ve dolayısıyla söz konusu önermenin doğruluk değerinin genel olarak hem

- a. O tümcede yer alan terimlerin anlamına
- b. Tümcenin gönderimde bulunduğu olgulara bağlı olması durumunda, doğruluk değeri hem a) ya ve hem de b) ye bağlı olan tümce ya da önermenin aktardığı şey, ifade ettiği mana.

Formel anlam olarak tümce ya da önermenin doğruluk değerinin sadece önerme ya da tümcede yer alan terimlerin anlamına bağlı olması durumunda, ilgili tümce ya da önermenin ifade ettiği mantıksal anlam.

Bildirici ya da ifade edici anlam olarak bir ifade ya da tümce, onu dile getiren konuşmacının haline ya da durumuna ilişkin olarak bir şeyler ifade etmesi ya da ortaya koyması durumunda, gündeme gelen ve resimsel, duygusal ve iradi bileşenler içerebilen anlam türü.

Sözde anlam olarak bir ifade ya da tümcenin, yalnızca ifade edici bir anlama sahip olmakla birlikte, bilişsel bir anlamı olan bir tümce olarak da görülmesi durumunda söz konusu olan anlam türü.

Kaplamsal anlam olarak bir ifadenin ya da sözcüğün gönderme yaptığı şeylerin toplamı, o sözcüğün kendileri için kullanıldığı şeylerin meydana getirdiği sınıf.

İçlemsel olarak anlam genel ya da sınıf sözcüklerinin işaret ettiği şeylere ortak olan özellikler, nitelilerin toplamına, bir kavramın içerdiği özellikler bütünü.

Sözcük anlamı olarak sözcüklerin tanımlarının, tanımsal anlamlarını kavramanın sonucu olan anlam türü.

Betimleyici anlam olarak bir sözcüğün kendilerine uygulanabildiği şeylerin toplamı.

¹³⁴ Teo Grünberg, **Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 193, Ankara, 1970, s. 1.

Duygusal anlam olarak şeylerin, sözcüklerin, işaretlerin, jestlerin aktardığı, ifade ettiği ya da uyandırdığı duygular, tavırlar, bir şey karşısındaki duygusal eda ve tepkiler bütünü.

Semantik anlam olarak sentaktik bakımından anlamlı olduğu varsayılan, yani dilsel kurallara uygun olarak kurulmuş olduğu, anlaşılabilirlik taşıdığı kabul edilen bir önermenin doğruluk değeri bakımından sahip olduğu anlamı.

Sentaktik anlam olarak bir önermenin, doğruluk ve yanlışlıktan bağımsız olan ve yalnızca düzgün kuruluşundan, yani anlaşılabilirliğinden ibaret olan anlamı, önerme olmanın ilk ve zorunlu koşulu olan anlam.”¹³⁵

1.3.2. Dil Felsefesinin Konusu Olarak Anlam

“Dil, bütün sosyal – tarihsel süreçlerin ve eylemin nihai noktada keşfedilmiş bulunan anonim öznesi, aktivitelerinin tamamını gözlemleyen bakışımıza nesnelleştirmeler olarak sunan anonim öznesi değildir; dil daha çok, kendi başına gündelik hayatta hepimizin angaje olduğu yorum oyunudur.”¹³⁶

“Dil felsefesinin konusu olarak anlam, belirli bir iletişim ortamında niyetli iletişimde kullanılan sözcelemlere ait bir niteliği belirtmektedir.”¹³⁷

“Dil felsefesinin konusu olarak anlam, varsayılan bir iletişim ortamında bir sözcelemin taşıdığı içerik biçiminde tanımlanabilir. Dil felsefesi tarihinde bu içeriğin ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler yaygın kabul görmüş bir sınıflamada dört başlık altında incelenmektedir: İdeci yaklaşım, göndergeci çözüm, davranışçı teori ve pragmatik yaklaşım.

İdeci yaklaşım; İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma (An Essay concerning Human Understanding) adlı yapıtında John Locke tarafından geliştirilmiştir. Bu çözüm “zihinci yaklaşım” adıyla da anılmaktadır.”¹³⁸ Locke’a göre;

¹³⁵ Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Pradigma, İstanbul, 2000, ss. 20-21.

¹³⁶ H. Arslan, **Dil**, s. 13.

¹³⁷ Atakan Altınörs, **Dil Felsefesine Giriş**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003, (Dil Felsefesine Giriş), s. 58.

¹³⁸ Altınörs, **Dil Felsefesine Giriş**, s. 58.

bir sözcüğün anlamı onun zihinde canlandığı “ide” dir; başka bir deyişle sözcükler, iletişim etkinliği içinde idelerin yerini tutmaktadır.”¹³⁹

Göndergeci çözüm; ilk formüle den kişi, Alman filozof Gottlob Frege’dir. Russell, Wittgenstein, Ayer ve Viyana çevresi üyeleri bu çözümün önde gelen savunucuları olmuştur. Bu filozoflar özellikle olgusal bildirimleri açıklayan bir anlam teorisi geliştirmiştir. Bu teoriye göre bir önermenin anlamı, onun temsil ettiği olgu durumu, yani önermenin göndergesidir.

Davranışçı teori; yaklaşımın en önemli temsilcisi A.B.D.’li lügüistik uzmanı Leonard Bloomfield’tir. Bloomfield Language başlıklı yapıtında, bir dilsel formun anlamını, konuşan kişinin onu içinde ürettiği durum ile o dilsel formun dinleyicide uyandırdığı tepki olarak açıklamayı denemektedir. Davranışçı teori anlam sorunu ile insan davranışları arasındaki ilişkiye vurgu yaparak ideci ve göndergeci yaklaşım karşısında bir hayli özgün bir başlangıç noktasından hareket etmektedir.

Pragmatik yaklaşım adını, semiotiğin üç alt dalından biri olan “pragmatik” ten almaktadır. Pragmatik, göstergeler ile onları kullanan kişiler arasındaki ilişkileri konu edinmektedir. Anlam soruşturmasında, sözcelemelerin içinde üretildiği koşulların ve iletişim etkinliğine katılan tarafların bireysel özelliklerinin bilgisini gündeme getiren dil felsefesi yaklaşımına da bu nedenle “pragmatik yaklaşım” adı verilmektedir. Bu yaklaşımın savunucuları J.L. Austin, J.R Searle ve H.P.Grice’tır. Her üç filozof da, bir cümle sözcelemenin belirli kurallara dayalı bir davranışta bulunmak olduğunu ve o cümlenin anlamının, konuşucunun onu sözcelerken yerine getirdiği bu kurallarca belirlendiğini vurgulamaktadır.”¹⁴⁰

1.3.3. Anlam Teorileri

“Anlamı tanımlayan belli başlı ve farklı anlam teorileri şöyle sıralanabilir:

Anlamı semboller, sesler, jest ve bedensel durumlar türünden uyaranlar karşısındaki davranışsal tepkilerle özdeşleştiren, bir sözcük ya da tümcenin anlamını, dinleyen kişi üzerindeki etkisiyle açıklayan davranışçı anlam öğretisi.

¹³⁹ Altınörs Atakan, **Anlam, Doğrulama ve Edimsellik, Austin Üzerine Bir İnceleme**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, (Anlam, Doğrulama ve Edimsellik), s. 3.

¹⁴⁰ Altınörs, **Anlam, Doğrulama ve Edimsellik**, ss. 58-80.

Sözcüklerin ya da tümcelerın gerçek anlamlarını somut deneyimlere yapılan dolaylı ya da doğrudan gönderim veya referanslardan aldıklarını, sözcüklerin yalnızca uygulanım ya da doğrulanabilirlikleriyle ilgili kuralların deneyiminden türetilmesi durumunda anlamlı olduklarını dile getiren deneyimci anlam öğretisi.

Sözcüklerin, ancak ve ancak gönderme yaptıkları, atıfta bulundukları bir şey, kendilerinin anlamlarını meydana getiren bir nesne olması durumunda, anlamlı olduğunu savunan gönderimsel anlam öğretisi.

Anlamlın özel düşüncelerimizi başkalarına aktarmak için semboller kullanmaktan oluştuğunu dile getiren iletişimsel anlam teorisi.

Sözcüklerin dış dünyadaki bir şeye karşılık geldiğini ve onların anlamlarının söz konusu tekabüliyet ilişkisinden türediğini savunan ilişkisel anlam teorisi.

Bir sözcüğün anlamının, o sözcüğü örnekler ya da anlamaya çalışırken gerçekleştirilmesi gereken işlem veya faaliyetlerin toplamından ibaret olduğunu dile getiren işlemsel anlam teorisi.

Bir dildeki sözcüklerin anlamlarını, onlara neden olan zihin halleri ve onların neden olduğu zihin halleri yoluyla kazandığını dile getiren nedensel anlam teorisi.

Sözcüklerin sembolik olarak dış dünyadaki bir şeyi temsil ettiklerini ya da dış dünyadaki bir şeye karşılık geldiklerini ve anlamlarını bu karşılık veya tekabüliyetten aldıklarını savunan tekabüliyete dayalı anlam öğretisi."¹⁴¹

1.3.4. Anlam Özellikleri

Biz bu başlık altında Temel Anlam, Yan Anlam, Çağrışım Anlamı, Duygusal Anlam, Deyim Anlamı, Terim Anlamı ve Argo Anlam olmak üzere yedi anlam özelliğine değineceğiz.

¹⁴¹ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul, 2000, ss. 56-57.

1.3.4.1. Temel Anlam

“Bir sözcüğün herkes tarafından bilinen ve en yaygın anlamına gerçek anlam denir.”¹⁴² Gerçek anlam; Temel anlam, sözlük anlamı ve asıl anlam olarak da adlandırılır.

Örneğin;

Damla sözcüğünün gerçek anlamı : “Yuvarlak biçiminde, çok küçük miktarda sıvı”

Göz sözcüğünün gerçek anlamı : “Görme organı”

Diş sözcüğünün gerçek anlamı : “Ağzımızdaki sert ve ısırpı koparmaya yarayan organlardan her biri”

Kızmak eyleminin gerçek anlamı : “Isı verecek kadar sıcaklığı artmak”

Taş göstergesinin gerçek anlamı : “Doğadaki sert nesne”

Deniz sözcüğünün gerçek anlamı : “Yeryüzünün çoğunu örten engin su kütlesi” dir.

“Başlangıçta her kelimenin tek bir varlığı (kavramı) bildirmekle görevli olduğu kabul edilmektedir. Her kelimenin başlangıçta sadece bir anlam taşıdığı görüşü, onlara bir gösterge değeri kazandırmaktadır. Bu göstergeler, bir kavramla (gösterilen) bir ses hayalinin (gösteren) birleşmesinden meydana gelmişlerdir. Kavram, ses hayalinin karşıladığı zihinsel unsurdan (varlığın insan zihnindeki hayalinden); ses hayali ise, kavramı adlandırmaya yarayan kelimeyi oluşturan seslerin zihindeki bir yansımından ibarettir. Nasıl, varlıklar görülmeden göz önünde canlandırabiliyorsa; kelimeler de “söyleme” olmadan insan zihninde yer alabilmektedir.”¹⁴³

“Bir kelime bünyesinde gerçekleştirilen bu kavram/ses hayali birleştirmesi bir takım şartlar doğrultusunda gelişir. Bu şartlar şunlardan ibarettir:

Keyfilik (Rastlantılık): Dil göstergelerinde(kelimelerde) gösteren ile gösterilen arasında her zaman için benzerliğe dayalı bir ilişki yoktur. Mesela “ağaç” kavramıyla, “a-ğ-a-ç” ses dizisi arasında hiçbir bağ yoktur; bu iki unsur arasındaki denkleştirme tamamen keyfidir, yani sebepsizdir.

¹⁴² Kolcu, s. 193.

¹⁴³ Güneş, s. 73.

Değişmezlik (Zorlayıcılık): Gösterenle gösterilen arasındaki bu keyfilik, kişinin istediği kavramı istediği ses dizisiyle karşılayacağı anlamına gelmez. Herkes, önceden kurulan gösteren-gösterilen ilişkisini kabul eder. Kimse kalkıp da “dağ” yerine “kar” kelimesini kullanacağım diyemez.

Başkalaşabilirlik: Göstergelerdeki (kelimelerdeki) süreklilik, onun yapısında bir takım başkalaşmalara yol açar. Bu başkalaşma ses veya anlam bakımından olabilir.

Anlam Bakımından Başkalaşma: Gösteren ile gösterilen arasındaki ilginin zamanla bozulması olayına dayanır. Mesela “sağla-” fiili, eskiden “iyileş-” anlamıyla kullanılırken; günümüzde, “elde et-, temin et-” karşılığında kullanılmaktadır.

Ses Bakımından Başkalaşma: Kelime içindeki bazı seslerin başlangıçtaki hallerini yitirmesi olayından ibarettir. Edgü yerine iyi, yaşıl yerine yeşil, yokgaru yerine yukarı”¹⁴⁴

Burada değinilmesi gereken bir konu da “ temel anlamın kimi zaman ilk belirtilen kavram, daha doğrusu, bir ses bileşimiyle nesne arasında kurulan ilk ilişki olmayabileceğidir: Ak’ın Türkçe’de “beyaz”ı karşılayan ilk öge, dolayısıyla “beyaz”ın, ak’ın ilk anlamı olduğunu kabul edebiliriz. Ancak bu, her renk adı için geçerli değildir. Kimi zaman sözcük, daha önceki bir adlandırmaya dayanan bir biçim, bir türev olabilmektedir. Nitekim “yeşil”in bir renk olarak “yaş”tan türediği genellikle kabul edilmektedir. Bu durumda hem Türkçe’deki adlandırma yolu ortaya çıkmakta, hem de daha önceki bir ilişki aydınlanmaktadır. Tıpkı bunun gibi, “kızıl” da kız-eyleminden gelmektedir. Gök (Eski Türkçede kök) sözcüğü ise en eski dil ürünlerimizde “mavi” ve “sema” anlamlarıyla karşımıza çıkan, çokanlamlı bir ögedir. Ancak bu örneklerde görülen durum, her dilde, başlangıçta “bir kavrama bir ses bileşimi” bir başka deyişle “bir anlama bir sözcük” ayrıldığı biçiminde anlatabileceğimiz ilkeyi değiştirecek nitelikte değildir.”¹⁴⁵

¹⁴⁴ Güneş, ss. 73-74.

¹⁴⁵ Aksan, ss. 181-182

1.3.4.2. Yan Anlam

“Bir kelimenin temel anlamına ek olarak kazandığı öteki anlamına”¹⁴⁶ yani “gerçek anlamı dışındaki ikinci anlamına”¹⁴⁷ yan anlam denir.

Örneğin;

<u>Kelime</u>	<u>Temel Anlam</u>	<u>Yan Anlam</u>
Göz	Görme organı	Kaynak : Su gözü Delik : Ciğeri göz göz olmak Oda : Üç göz ev Nazar/Bakış : Göz değmek Bölme/ Raf : Masanın gözü

“Bir metinde kelimelerin yan anlamının kullanılması metni sıkıcı olmaktan uzaklaştırır. Metne anlam derinliği katar ve okuyucunun zihninde değişik çağrışımlar uyandırır.”¹⁴⁸

1.3.4.3. Çağrışım Anlamı

“Kelimeler her zaman, zihnimizde sadece belirli kavramları canlandırmakla kalmaz; “kök, anlam ve ses” bakımından ilişki içinde bulundukları kelimelerin karşıladığı öteki kavramları da çağrışırlar. Bu gibi kelimelerin, temel veya yan anlamlarına ek olarak, taşıdıkları bu anlam tabakasına, çağrışım anlamı denilir. Bir kelimenin yaptığı çağrışımlar iki türdür:

Genel Çağrışımlar : Belirli bir kelimenin – o dili konuşan bütün insanlarda belirli çağrışımları uyandırmasıdır.

Özel Çağrışımlar : Kelimelerin, kişisel yaşantıya bağlı olarak, insanlarda farklı farklı çağrışımlar uyandırmasıdır.”¹⁴⁹

<u>Kelime</u>	<u>Genel Çağrışım</u>	<u>Özel Çağrışım</u>
Kış	Kar	Kartopu oyunu Uludağ Kayak

¹⁴⁶ Güneş, s. 74.

¹⁴⁷ Kolcu, s. 193.

¹⁴⁸ Yelten, s. 219.

¹⁴⁹ Güneş, s. 75.

1.3.4.4. Duygusal Anlam

“Bir takım kelimeler, hem söyleniş şekilleri hem de söz içindeki konumları itibariyle insanlar üzerinde ortak etkiler uyandırır. Böylesi kelimelerin uyandırdığı bu etkiye, o kelimenin duygusal anlamı denilmektedir. Mesela “döküm” kelimesinin “yaprak dökümü, hesap dökümü, demir dökümü” gibi sözlerdeki kullanım değeri aynı değildir; “hesap dökümü, demir dökümü” sözlerinde sadece yapılan işi belirtmeye yararken, “yaprak dökümü” sözünde kelime bir yoğunluk kazanmakta, olayla birlikte bizde uyanan “hüzün” duygularını da çağrıştırmaktadır.”¹⁵⁰

1.3.4.5. Deyim Anlamı

“En az iki sözcükten oluşan, genel olarak mecaz anlamlı sözcüklerle bir kavramı, bir durumu çekici bir anlatımla ifade etmek için oluşturulmuş sözcük öbeğine deyim denir.”¹⁵¹

O, her işinde ince eleyip sık dokumayı prensip edinmiştir.” cümlesindeki “ince eleyip sık dokumak” deyimini “en küçük ayrıntılarına kadar gözden, elden geçirmek” anlamında kullanılmıştır.

“Her dilde deyimler, somutlaştırmaya büyük ölçüde başvuran anlatım biçimleridir. Deyimler kimi zaman ayrıntı sayılabilecek kavramları, anlatımı zor durumları ve duyguları bu yoldan dile getirir. Türkçe’nin bütün evrelerinde, lehçe ve ağızlarında bu anlatım biçimi geniş yer tutar; dilin gücünü ortaya koyar. Kabına sığamamak, deveye hendek atlatmak, karda yürüyüp izini belli etmemek, hop oturup hop kalkmak, diken üstünde oturmak, kızım sana söylüyorum gelinim sen anla... gibi deyimler bunun güzel örneklerindendir.”¹⁵² “Yazılı ve sözlü anlatımlarda deyimlerin kullanılması ifadeye akıcılık ve anlatım zenginliği katmaktadır.”¹⁵³

¹⁵⁰ Güneş, s. 75.

¹⁵¹ Kolcu, s. 193.

¹⁵² Aksan, ss. 185-186.

¹⁵³ Yelten, s. 229.

1.3.4.6. Terim Anlamı

“Bir bilim, sanat, meslek dalıyla ya da bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramın karşılığı olan sözcüklere terim denir.”¹⁵⁴

Coğrafya Terimi : Ekvator, debi, buzul

Biyoloji Terimi : Anatomi, omurga, diyafram

Edebiyat Terimi : Kafiye, cinas, seci

“Bir meslek, sanat ve bilim dalı ile ilgili yazı hazırlarken veya konuşulurken o alanla ilgili terimlerin kullanılması metne inandırıcılık ve ciddiyet katması açısından son derece gereklidir.”¹⁵⁵

1.3.4.7. Argo Anlamı

“Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı ve büyük ölçüde anlam kaymasına uğramış özel dil veya söz dağarcığına argo denir. Argo, mecaz anlamıyla ayak takımı ve serserilerin kullandığı sözcük ve deyimlerdir.”¹⁵⁶

“Argoda kelimelerin anlamı örtüktür; eski anlamlardan yeni anlamlar üretilir, uydurmadır; çoğu zaman anadilindeki kelime ve yapı bozulur ve uydurma deyim, sözcük ve deyişler üretir.”¹⁵⁷

Araklamak sözcüğü; “Çalmak”

Çamur sözcüğü; “Bulaşkan, Terbiyesiz”

Piyazcı sözcüğü; “Yağcı”

Röntgenci sözcüğü; “Gözetleyen”

Gaza basmak sözü; “Defolmak, Savuşmak, Çekip gitmek” anlamlarıyla argoludur.”¹⁵⁸

¹⁵⁴ Kolcu, s. 194.

¹⁵⁵ Yelten, s. 223.

¹⁵⁶ Kolcu, s. 194.

¹⁵⁷ Kemal İnal, **Dil ve Politika, Dilin Kökeni, Etnik Boyutu ve Kimlikle İlişkisi**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2012, s. 86.

¹⁵⁸ Kolcu, s. 194.

1.3.5. Anlam Değişmeleri

Biz öncelikle anlam değişmesi, anlam değişmesine neden olan (tarihsel, toplumsal, dilsel, bireysel) etkenler ile anlam değişmelerinin oluşum süreçlerini incelemeye çalıştık. “Anlam Değişmeleri” başlığı altında burada beş alt konuya (Genişleme, Daralma, Kayma, Aktarma (mecaz) ve İyileşme ve Kötüleşme) değineceğiz. Bunların asıl açılımını son bölümde “Kavramların Nitelik Değiştirmesine Etki Eden Nedenler” başlığı altında inceleyeceğiz.

“Bir sözcüğün anlamında çeşitli nedenlerle ve türlü biçimlerde ortaya çıkan değişikliğe anlam değişmesi denir. Kimi dilbilimcilerin anlam değişmesi olaylarını kabul etmediğine değinen Doğan Aksan, “Bir ses bileşiminin, bir sözcüğün başlangıçta bir nesneyi, göndergeyi dile yansıttığını, başka bir deyişle, her bir sözcüğün bir temel anlam ögesini karşıladığını kabul ettiğimize göre, bir sözcüğün zamanla o kavramdan az çok uzaklaşması ya da yeni bir kavramı yansıtması durumunun bir anlam değişmesi olarak görülebileceğini” söyler.”¹⁵⁹ “Örneğin, Türkçe’de, VIII. Yüzyıl metinlerinde geçen sakınmak eylemi hiçbir biçim değişikliğine uğramadan bugüne kadar gelmiştir. Ancak aynı gösterge o zaman “düşünmek”, “üzerinde durmak”, “yaslanmak”, “kederlenmek” kavramlarını yansıtırken bugün “esirgemek, korumak” gibi, bunlarla ilişkili bir anlama gelmektedir.”¹⁶⁰

“Anlam değişmeleri genellikle uzun bir sürede, çoğu kez birkaç yüzyıl içinde gerçekleşir. Ancak, bir toplumda kısa bir dönemde hızla gelişmeler olmuşsa bu anlam olayları da kısa bir süre içinde, kimi zaman on, on beş yılda oluşabilir. Türk Dil Devrimi süreci içinde terimleşen birçok öğedeki gelişme, buna örnektir. Ayrıca, eski dönemlerde “elçi, sözcü, haberci, peygamber” gibi anlamlarda kullanılan “savcı” sözcüğü, “bilgin, bilge” anlamında, çok eski metinlere kadar uzanan danışman, Türkçenin en eski sözcüklerinden olan il, yeniden canlanan ve yeni anlamlarda kullanılarak tarihsel süreç içinde anlam değişmesine uğrayan ögelere örnek gösterilebilir.”¹⁶¹

¹⁵⁹ Atilla Özkırımlı, **Türk Dili ve Anlatım**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 195.

¹⁶⁰ Aksan, ss. 211-212.

¹⁶¹ Aksan, s. 217.

“İlk varoluşundan günümüze yapısal değişiklikler geçirdiğini bildiğimiz dilin anlam bakımından da kimi değişiklikler geçirmesi doğaldır. Bu değişimler, tarihsel, toplumsal, dilsel, bireysel nedenlerle açıklanmaktadır:

Tarihsel süreçte toplumlarda, bilimlerde, törelerde görülen gelişmeler ve değişimler, dil dizgesini, dolayısıyla sözcükleri de etkiler.

Sözcüğün dar bir toplumsal kesimden geniş bir kesime aktarılmasıyla anlamca genişlemesi ya da bunun tersi bir süreç sonunda anlamca daralması, anlam alanını etkiler.

Seslere, biçimlere, sözdizimine ilişkin nedenler, buluşmaya, yanlış kökenlemeye, eşadlı çatışmasına, dolayısıyla dilsel değişmelere yol açar.

Bireysel bağlamda anlatımlılığı arttırma çabaları da anlam değişmelerine neden olur.”¹⁶²

Buna göre anlam değişimleri beş ana kümede toplanabilir:

1.3.5.1. Anlam Genişlemesi

“Anlam Genişlemesi”, “Bir varlığın bir türünü veya bir bölümünü anlatan, kullanmış alanları dar olan şeyleri gösteren sözcüklerin zamanla o varlığın bütünü, bütün türlerini anlatır duruma gelmesi, daha genel bir anlam kazanması durumudur.”¹⁶³

Örneğin “kıyıya değmek, varmak” anlamındaki Latince adripare eylemi zamanla anlam genişlemesine uğramış, Fransızcada arriver biçimini aldığı gibi “varmak, ulaşmak” anlamına gelir olmuştur. Aynı biçimde, Almanca Nadel sözcüğü başlangıçta yalnızca “dikiş iğnesi, örgü iğnesi” demek iken bugün iğnenin her çeşidini anlatmaktadır.”¹⁶⁴

“Latince kökenli kültür (cultura) sözcüğü başlangıçta “ekilmeye hazır toprak, tarla” anlamında kullanılırken zamanla bugün kullandığımız “kültür” kavramına dönüşmüştür. Aynı sözcük, bilimdeki gelişmeler sonucu “uygun bir ortamda bir mikrop türünü üretme” anlamında terim olarak da kullanılmaktadır.”¹⁶⁵

¹⁶² Özkırımlı, s. 196.

¹⁶³ Kolcu, s. 197.

¹⁶⁴ Aksan, s. 214.

¹⁶⁵ Özkırımlı, s. 196.

“Türkçede de özellikle dili arılaştırma çabaları sonucunda, buna koşut gelişmelerle karşılaşyoruz. Örneğin “ödül” eskiden yalnızca güreşlerde verilen mükâfat iken bugün bununla birlikte, “yarışma (müsabaka)” anlamını da karşılamaktadır. (Sait Faik Ödülü, dil ödülü gibi)”¹⁶⁶

“Bilim terimi olan öğelerde de aynı doğrultuda genişlemeler görülür. Örneğin “dalga” sözcüğü Türkçede önceleri yalnız, sudaki belli devinimler için kullanılırken Fı. onde, İng. Wawe, Alm. Welle terimlerinin (dalga) etkisiyle fizikteki “dalga” kavramını da yansıtan bir fizik terimi durumuna gelmiştir. (Ortadalga, kısdalga gibi)”¹⁶⁷

“Genelleşme (generalisation, generalization, generalisierung) adı verilen bir tür genişlemeyi de özel adların tür adına dönüşerek çeşitli dillerin söz varlığına girişinde görüyoruz: röntgen (Röntgen özel adından), giyotin (Guillotine özel adından), şampanya (Champagne özel adından) gibi.”¹⁶⁸

1.3.5.2. Anlam Daralması

“Anlamlı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması ya da genel bir anlamdan dar bir anlama geçiş yoluyla değişmesine anlam daralması denir. Kolcu’ya göre; bir sözcüğün daha önce karşıladığı bir türün, bir bütünün daha sonra o türden veya o bütünden bir bölümü karşılaması; genel anlamdan özel anlama geçmesi durumuna anlam daralması denir. Geniş anlamda bütün meyveleri ifade eden yemiş sözcüğünün incir anlamına gelmesi, anlam daralması sonucudur.”¹⁶⁹

“Türkçede bu daralma örneklerinin en ilgi çekicilerinden biri, oğlan sözcüğünde görülür. Oğul’la birlikte, daha Köktürk yazıtlarında geçen oğlan, Eski Türkçede ve uzun yıllar boyu hem kız, hem erkek çocuk için kullanılıyordu. Bu gün yalnız erkek çocuk için kullanılmaktadır.”¹⁷⁰

“Anlam daralmasının bir türü de eskiden çok anlamlı olan bir göstergenin kimi anlamlarını ya da bunlardan birini yitirmesidir. Örneğin bugün dirilmek Türkiye Türkçesinde yalnızca “öldükten sonra canlanmak” anlamındadır. Hâlbuki Türkçenin

¹⁶⁶ Aksan, s. 214.

¹⁶⁷ Aksan, s. 214.

¹⁶⁸ Aksan, s. 214.

¹⁶⁹ Özkırımlı, s. 196.

¹⁷⁰ Aksan, s. 213.

en eski evrelerinde hem “yaşamak” hem de “öldükten sonra canlanmak” demekti. Bu gün dirlik düzenlik deyiminde, bu eski anlamın kalıntısını görüyoruz.”¹⁷¹

1.3.5.3. Anlam Kayması

“Bir sözcüğün geçmişte yansıttığı kavramdan tümüyle ayrı, yepyeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesine anlam kayması (başka anlama geçiş) denir. Doğan Aksan’a göre “Bu niteliğiyle olay, öteki değişmeler içinde anlam değişmesi adına en uygun düşenidir. Kimi zaman toplum hayatındaki değişmelere, kimi zaman doğrudan doğruya ruhsal etkilere ya da başka nedenlere bağlanan bu değişikliklere her dilde rastlanmaktadır. Anlam kaymasına en güzel örnek (imambayıldı, ayçiçeği, karnıyarık, dalkavuk, hanımeli, ağırbaşlılık) tek bir kavram bildiren kalıplaşmış birleşik sözcüklerdir.”¹⁷²

1.3.5.4. Aktarmalar (Mecazlar)

“Sözcüklerin gerçek ve yan anlamları dışında, ilişki veya benzerlik yoluyla başka bir kavramı ifade etmek ya da anlatıma etkileyicilik kazandırmak üzere kullanıldığı anlam mecaz anlam denir.”¹⁷³ Örneğin;

Düzen sözcüğünün “Burada düzencilere yer yok.” cümlesindeki “hile”

Düşman sözcüğünün “O adam yemek düşmanı.” cümlesindeki “bir şeyi fazla kullanıp tüketen” anlamıyla kullanılması mecaz anlamlarıdır.

“Bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin gerçek anlamı dışında kullanılmasına mecaz (aktarma, değişmece); bu kullanım sonucu oluşan anlama mecazlı anlatım denir. “Değişmece, genellikle iki nesne ya da varlık arasındaki benzerlik ya da herhangi bir eşdeğerlik ilişkisi aracılığıyla bir gösterge ya da göstergeler bütününe bir başka gösterge ya da göstergeler bütününe yerine kullanılmasından kaynaklanır. Kimi değişmeceler, tümcedeki öğelerin düzenleniş biçiminden, tümce kuruluşundan, deyiş özelliklerinden vb doğar. Çağdaş kuramcıların çoğu, değişmece kavramının kapsamını büyük ölçüde genişleterek hem göstergelerin anlamını etkileyen hem de

¹⁷¹ Aksan, s. 214.

¹⁷² Özkırımlı, s. 197.

¹⁷³ Kolcu, s. 193.

herhangi bir anlam değişikliğine yol açmadan yalnızca düzenlenişle ilgili olguları bu terimle belirtmeye başlamışlardır.”¹⁷⁴

“Türkçede, edebiyat dışında, ortak dilde de yaygın olarak görülen ve temelde mecaza dayanan anlam olaylarını üç kümede toplayabiliriz:

Benzetmeler: İki varlık, iki nesne arasında benzerlik kurarak, onları birbirine benzeterek anlatmaya benzetme denir. Türkçe’de buz gibi, demir gibi (soğuk), süt gibi (beyaz), taş gibi (sert ya da ağır), pamuk gibi (yumuşak ve beyaz), cıva gibi (hareketli), maymun gibi (çirkin) örnek verilebilir.

Ad aktarmaları: Benzetme amacı güdülmeden ya da benzetme ilgisi bulunmaksızın bir sözün başka bir söz yerine kullanılmasına ad aktarması denir. “Tiyatro yerine sahne, tiyatro sanatçısı yerine sahne sanatçısı, sinema için beyaz perde ya da perde, gençler, çocuklar için körpe dimağ, körpe zihinler, seçime katılmak yerine sandık başına gitmek, konuşmaya başlamak yerine dili çözülmek; fazla konuşmak yerine çenesi açılmak, karnı acıkmak yerine içi ezilmek ve midesi kazınmak; ölmek yerine iki eli yanına gelmek; gözlerini yummak; birisinden yardım istemek yerine birine avuç açmak, birinin kapısını çalmak... gibi kullanımlar hep bu aktarma türünden sayılabilir. Sporda geçen yelken (yelkenli tekne yerine), raket (tenisçi yerine), on bir (futbol takımı yerine) anlatım biçimleriyle, kimi özel adlar yerine onların simgelerinin kullanılışı (İstanbul için Yedi Tepe, Amerika için Yeni Dünya, A.B.D. Cumhurbaşkanlığı için Beyaz Saray (White House), Osmanlı Hükümeti için Bab-ı Ali, Sovyet Rusya Yönetimi için Kremlin) yine ad aktarmalarıdır. Çeşitli dillerdeki kullanımlara koşut olarak Türkçede rastlanan Chopin’i dinlemek, Namık Kemal’i okumak, Bu bir Rembrandt! gibi anlatım biçimlerinde yine ad aktarmalarıyla karşılaşılmakta, bir sanatçının yapıtı yerine, onun adının anıldığı görölmektedir.”¹⁷⁵

Deyim aktarmaları: Bir sözcüğün, benzerlik kurma yoluyla asıl anlamını akla getirmeyecek biçimde kullanılmasına deyim aktarması denir.”¹⁷⁶ “Bu olay en çok, insanoğlunun kendine en yakın bulduğu kendi organ adlarında, vücuduyla ilgili kavramlarda görölür; deyim aktarmasının bu türü, bütün dillerde de çok yaygındır.”¹⁷⁷ Örneğin; Boğaz’ın “eşyanın boğaza benzer bölümü (şişe, testi gibi şeylerde), “iki dağ

¹⁷⁴ Özkırımlı, s. 198.

¹⁷⁵ Aksan, s. 188.

¹⁷⁶ Özkırımlı, s. 198.

¹⁷⁷ Aksan, s. 183.

arasında dar geçit”, İki kara arasında dar deniz” anlamlarını taşımakta oluşu, dil’in “denizin içine uzana dar ve alçak kara parçası” yerine kullanılışı, “burun”un ise yine bir coğrafya terimi olarak görev görmesi, hep bu aktarmanın sonucudur.

“Deyim aktarmalarının bir türü de doğayla ilgili öğelerin insan için kullanılmasıdır. Her dilde görülen bu aktarmalar arasında hayvan adları, doğadaki nesnelerin niteliklerini yansıtan sıfatlar başta gelir. İnsan için “inatçı keçi”, “ne keçidir o”, kuzu, domuz, kurt, tilki, öküz, eşek gibi sözcüklerin – değişik değerlerle – her dilde kullanıldığı görülür.”¹⁷⁸

“Deyim aktarmalarının bir türü de duyularla ilgili kavramlar arasındaki aktarmalardır. Bu tutumla, örneğin tat alma duyusuyla ilgili bir kavram, işitme duyusuna ait bir kavramla bağdaştırılmış, dokunma duyusunu ilgilendiren bir sıfat, görme duyusuna ait bir kavramla birleştirilmiş olur. Sıcak bir bakış, sert bir bakış, kara bir düşünce, yumuşak bir ses, çiğ renkler, tatlı konuşmak, acı söylemek...gibi, hemen her dilde görülen kullanımlar da aynı türden aktarmaların tanığıdır.”¹⁷⁹

1.3.5.5. Anlam İyileşmesi, Anlam Kötüleşmesi

“Sözcüğün anlamının zamanla iyiye ya da kötüye doğru gidişi ya da sözcüğün, temel anlamının yanı sıra iyi ya da kötü anlamlar yüklenmesi gibi anlam olayları, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi(bayağılaşması) gibi sınıflamalara da yol açmıştır. Bir dildeki kimi sözcüklerin zaman içinde kötü anlamlıyken iyi, iyi anlamlıyken de kötü anlam kazandıkları görülmektedir. Anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi denen bu olayları da anlam kayması içinde düşünebiliriz.”¹⁸⁰

“Anlam iyileşmesi, bir kelimenin önceki anlamından daha iyi anlamda kullanılmasından ibarettir.”¹⁸¹ “Bu olayın en ilginç örneği, bugün birçok dilde, ordudaki en yüksek aşamayı gösteren mareşal sözcüğünde görülür. Türkçeye Fr. dan giren bu ögenin Eski Yüksek Alm.daki marahscalc, Lat.deki mariscalcus biçimleri “at bakıcısı,nalbant” demek oluyordu. Bugün Fr. Marechal, Alm. Marschall, İt. mariscalco gibi – çeşitli dillerde yaşayan sözcüğün zamanla ordudaki en yüksek sanı

¹⁷⁸ Aksan, s. 184.

¹⁷⁹ Aksan, s. 186.

¹⁸⁰ Özkırımlı, ss. 196-203.

¹⁸¹ Güneş, s. 77.

gösterir duruma gelmesinde, onun saray unvanlarından biri oluşunun etkisi bulunmalıdır. Bu olayın güzel örneklerini Türkçede de görüyoruz. Daha VIII. Yüzyılda, Köktürk yazıtlarında “fena, kötü, perişan” anlamlarında geçen yabız sözcüğü zamanla yavuz biçimini almış, “yaman, yiğit” anlamlarının yanı sıra Anadolu ağızlarında “iyi, güzel, iyi huylu”, “eli açık” hatta kendi saptamamıza göre “yakışıklı, güzel” anlamlarında kullanılır olmuştur.”¹⁸²

“Anlam kötüleşmesi, önceleri iyi anlam taşıyan bir kelimenin, zamanla kötü bir anlam kazanmasıdır. “Canavar” kelimesi, başlangıçta, bütün hayvan türlerini içine alacak bir genişlikte ve “canlı” anlamında kullanılır iken, zamanla “insan yiyen, yırtıcı hayvan” karşılığında kullanılır hale gelmiştir. “Asparagas (asparagus: kuşkonmaz) bir bitki adyken, gazetecilikte “masa başında uydurulan, yalan haber” ifadesiyle özel bir deyim halini almıştır.”¹⁸³

Dil, Düşünce ve Anlam kavramları üzerinde durduktan sonra, II. Bölüm’de tezimizin asıl konusu olan, Kültür – Kavram İlişkisini ele alarak inceleyeceğiz.

¹⁸² Aksan, s. 215.

¹⁸³ Güneş, s. 77.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR – KAVRAM İLİŞKİSİ

Tezimizin ana konusunu işleyeceğimiz bu bölümde kültürün tanımı; bilimsel, estetik, maddi vb. kullanım alanlarına, anlamlarına ve niteliklerine göre kültür kavramının kullanımı veya anlamları, bir sistem olarak kültür kavramı, kültürün özellikleri, kültürü oluşturan unsurlar, kültür değişimleri ile bir dilin oluşmasında kültürün rolü ve önemini işlemeye çalışacağız.

2.1. KÜLTÜR

2.1.1. Kültürün Tanımı

“Kültür kavramı, toplum bilimlerinde en verimli, aynı zamanda en çelişir çalışmalara yol açan kavramlardan biridir.”¹⁸⁴

“Benimsenmiş kavramlar aslında sosyal anlamda inşa edilmiş şeylerdir ve sosyal formların çoğulculuğu konusunda yeni filizlenen bilginin ışığında sorgulanabilirler. Bu bağlamda kültür, sadece öznelkin oluşumuna dair meseleler üzerinde değil, fakat iktidar, temsil ve söylem meseleleri üzerinde de odaklanan, önceden belirlenmiş bir konuyu önceden tesis edilmiş ve kabul edilmiş anlamlarıyla dile getirmeyen sorularla ilgili bir tartışma alanı ve konusu haline gelir.”¹⁸⁵

“Kültür kavramı ilk kullanılmaya başlandığı zamanlarda, belli bir grup insana özgü olarak hem sosyal hayatın maddi yanını (gelenek, görenek ve kurumlar gibi) hem de manevi yanını (bilgi, düşünce, inanç ve değerler gibi) kapsayan bir anlama sahip olmak üzere, yani toptancı bir anlamda kullanıldığını görüyoruz.”¹⁸⁶

“Kültürün ne olduğuna ilişkin akıl yürütme, öncelikle onun doğal olmadığından başlar ve kültürün teşekkülünde insanoğlunun üretimine vurgu yapar. Bizim giyimimiz, kuşamımız, yeme içme alışkanlıklarımız elbette kültüre ilişkindir;

¹⁸⁴ Armond Mattelart ve Erik Neveu, **Kültürel İncelemelere Giriş**, çev. Hüsnü Dilli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1.

¹⁸⁵ Andrew Edgar ve Peter Sedgwick, **Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar**, çev. Mesut Karasahan, Açılım Kitap, İstanbul, 2007, ss. 14-15.

¹⁸⁶ Ali Şafak Balı, **Çok Kültürlülük ve Sosyal Adalet, “Öteki” İle Barış İçinde Yaşamak**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001, ss. 187-191.

fakat boyumuz, kilomuz, göz rengimiz doğamızdır. Buradaki sorun şudur: Her kültür, kendini sahici kılmaya doğanın bir dublikasyonu olarak sunmaya çalışır; çünkü aksine inşa ve tarihsel kategori olma haline vurgu yapmış olsa pratikte yaşama şansı çok daha az olacaktır. Hintlerin inekleri kutsal kabul etmesini “tuhaf” bulan öteki kültürler, bu tutumlarını kendilerini “doğal” kabul etmeye dayalı bilgilerine borçludurlar. Bu yüzden doğanın ve kültürün sınırları yine bir ölçüde belirsizlik taşır ve bu da yeni tartışmalar doğurur.”¹⁸⁷

“Birçok farklı tanımla birlikte, kültür için şu tanımlar ileri sürülmüştür. “Geleneksel fikirler ve bunlara bağlı olan değerler; öğrenilmiş davranışların bir bütün olarak nesilden nesile aktarılması”, “paylaşılan semboller ve anlamlar”, “bir grubun davranışlarında önceden tahmin edilebilir ve belirli farklılıklara yol açan deneyimler”, “davranışları bir sisteme oturtan fikir, uygulama, norm ve anlamlar bütünü”, “kendini oluşturan parçalar üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip olan bir üst düzen”, “birbirleriyle ilişki içinde ve birbirlerine karmaşık bir biçimde bağlı olan parçalardan oluşmuş sistem” ve “bilişsel programlama veya yazılım.”¹⁸⁸

“En genel ve nesnel tanımıyla kültür, insanın yarattıklarının tümüdür. Bir bütün oluşturan kültür, ancak çözümleme amaçları ile bölünebilir. Böyle bir bölünme bizi, maddi kültür, manevi kültür ayırımına götürür. İnsanın yarattığı bütün araç ve gereçler maddi kültüre; yine insanın yarattığı bütün anlamlar, değerler, kurallar manevi kültüre örnektir. Bir başka terminoloji ile maddi kültüre “teknoloji”, manevi kültüre ise “ideoloji” diyebiliriz.”¹⁸⁹

“Kültür, bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden rolleri oluşturan, düzenlenmiş bir davranışlar, düşünceler ve duyular bütünüdür.”¹⁹⁰

“Kültür, donmuş bir formlar şemasının kendisini gerçekleştirdiği bir yer olmayıp, özgür ve kendinden yaratmaların dünyasıdır. Kültür bir anlamlar sistemidir, bir anlam dokusudur.”¹⁹¹

“Tarihsel bir süreçte oluşan; toplum hayatının istek, tercih ve ihtiyaçlarıyla yaşama biçiminin ürünü olan, kuşaktan kuşağa aktarılacak toplumun ortak belleği ve

¹⁸⁷ İhsan Sezal, **Sosyolojiye Giriş**, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2003, s. 110.

¹⁸⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Kültürel Psikoloji**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1998, s. 37.

¹⁸⁹ Emre Kongar, **Kültür Üzerine**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 19.

¹⁹⁰ Celalettin Vatandaş, **Çok Kültürlülük**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 55.

¹⁹¹ Gökberk, ss. 73-74.

kimliği haline gelen, genel kabul görmüş değer yargıları ile gelenek, görenek, alışkanlık ve kavrayışların toplamına kültür adı verilir.”¹⁹²

“Kültür doğanın verdiklerinin dışında, insanın doğaya kendisinden kattıklarına verilen genel bir addır. Toplumların kendilerine özgü bir yaşama biçimleri vardır. Bu yaşama biçimi, aynı zamanda dünyayı algılamak bakımından da o toplumu diğerlerinden ayırır. İşte toplumların kendilerine özgü bu yaşam biçimlerini işlemeleri, geliştirmeleri kültür ya da uygarlık dediğimiz şekillenme süreçleridir.”¹⁹³

“Kültür, etnik bir gruba, bir ulusa, bir uygarlığa, niteliklerini veren, bir başka grupta, bir başka ulusta bulunmayan maddi ve ideolojik olguların tümü. Bir milletin maddi ve manevi değerleri: bir milletin bütün sanat faaliyetlerinin, inançlarının, örf ve adetlerinin, anlayış ve davranışlarının toplamı o milletin kültürüdür.”¹⁹⁴

“Kültürün en meşhur ve kapsamlı, bugün de kabul edilebilen tanımı 1871’de Tylor tarafından yapılmıştır. Tylor’a göre kültür ve medeniyet, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, iman, sanat, gelenek, görenek ve benzeri kabiliyet, hüner ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.”¹⁹⁵

“E.B Tylor’a göre kültür; “Bilgileri, inançları, sanatı, ahlakı, yasaları, gelenekleri ve bir toplumun üyesi olarak; insanın edindiği bütün öteki eğilim ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.” Kültür terimi iktisadi üretim ve dağılım sistemini, akrabalık ve aile örgütlenmesi sistemini, siyasal ve dinsel örgütlenmeyi, günlük yaşam kurallarını, ahlak ve adalet sistemini, dili ve mit, sanat, felsefe, hatta bilim üretimini kapsıyordu. Kültür evrenseldir ama tek bir modele indirgenmesi olanaksız pek çok değişkenler içerir.”¹⁹⁶ Ona göre, “ Kültür, bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, örf ve adetleri ferdin; mensubu olduğu cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı alışkanlıklarını ve bütün diğer becerilerini ihtiva eden gayet girift bir bütündür.”¹⁹⁷

¹⁹² Günay, **Türk Dili Bilgisi**, s. 17.

¹⁹³ Tarım, s. 15.

¹⁹⁴ Sadi Özdemir, **Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 193.

¹⁹⁵ Güngör, s. 47.

¹⁹⁶ Özdemir, s. 194.

¹⁹⁷ Erdoğan Boz, **Türk Dili ve Kompozisyon**, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Yayını: 15, Afyon, 2003, s. 6.

“Taylor kültürü üç temel kategoride ele almaktadır:

Sosyal Organizasyon: Belirli bir insan topluluğunun kendisini farklı tür gruplar biçiminde organize etme ve faaliyetlerini gelenekler ve kurumlar biçiminde ortaya koyma biçimi.

Teknoloji: Kültürün maddi ürünleri, teknik ve sanata ilişkin kültür yapıtları.

İdeolojik Sistemler: Bilgi, inanç, değer ve belirleyici semboller (bayrak ve milli marş gibi)”¹⁹⁸

“Kültürü farklı yönleriyle ele alıp bir tanıma ulaşmaya çalışan görüşler birlikte düşünüldüğünde, B. Güvenç’in belirttiği gibi;

Kültür hayat boyunca kazanılan alışkanlıklardır.

Kültür nesilden nesile aktarılır, tarihi ve süreklidir.

Kültür grup içinde yaratılır ve paylaşılır, yani sosyaldır.

Kültür ideal, yani olması gerekeni ifade eden kurallar sistemidir.

Kültür insanın ihtiyaçlarını karşılar.

Kültür yeni şartlara uyum göstermek üzere değişir.

Kültür bütünleşmeye ve sistemi bütünleştirmeye yönelmiştir.

Kültür bir soyutlamadır, maddi taşıyıcılarda somutlaşır.”¹⁹⁹

Geertz’e göre, kültür toplumsal ilişkileri besleyen sembol ve anlam sistemidir. Kültür, insanın yaşantısını yorumladığı ve davranışlarını yönlendiren anlam düzeyidir. Geertz’e göre kültür toplumsal yaşamı yönlendiren dışsal bir haritadır.”²⁰⁰

“Fındıkoğlu’na göre; Kültür öğrenilen, okunan, işitilen şeylerin zihinde bıraktığı tortudur. Bu tortunun kaynağı neresi olursa olsun, o artık benimsenmiş, zihne mal edilmiştir. Zihinde iğreti kalmayan bir bilgi kişiye bir irfan(hars, kültür) vermiştir, o artık kişinin kendi malı olmuştur.”²⁰¹

“Bauman’a göre; Kültür şeyleri olduklarından ve aksi halde olacaklarından farklı yapmak ve onları bu halde, yapay şekil içinde tutmaktır. Kültür bir düzen yaratmak ve onu korumak, düzeni bozan ve bu düzen açısından kaos görünen her şeyle mücadele etmektir. Kültür, “doğa düzeni” (yani, şeylerin insan müdahalesi olmaksızın oldukları durum) yerine yapay, tasarlanmış bir düzen koyma ya da ekleme işidir.

¹⁹⁸ Balı, ss. 187-191.

¹⁹⁹ Yaşar Kaya, **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 84-85.

²⁰⁰ İlkay Sunar, **Düşün ve Toplum**, Bilim- Felsefe-Politika Dergisi, Doruk Yayınları, Ankara, 1999, ss. 50-51.

²⁰¹ Güngör, s. 51.

Kültür, böyle yapay bir düzeni getirmekle kalmaz, ona değer de verir. Kültür, bir tercih sorunudur. Kültür, bir düzeni en iyi, hatta belki de tek iyi düzen olarak göklere çıkarır.”²⁰²

“J.P. Sartre’a göre; Kültür ne bir şeyi, ne de bir kimseyi kurtarır. Kültür hiçbir şeyi haklı kılmaz. Ama insanın bir ürünüdür: insana onda yansır ve kendini onda tanır. İnsana imgesini sunan tek eleştirel aynadır, kültür.”²⁰³

“Bronislaw Malinavski: Kültür, aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşünce ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütüncül bir toplamdır.”²⁰⁴

“Kültür zihinsel (düşünceye ait) bir süreç olarak tanımlanır. Gerçekte sadece zihinsel bir süreç değil, fakat daha çok yaşanmış ve yaşanandır. İnsanların kendi yaşam deneyleriyle biçimlenmiştir ve onlar için yaşam biçimlerinin bütününe meydana getirir. Kültürel biçimlenmede birbiriyle içten bağlı iki boyuta dikkat çekelim: Kültür, hem bilinçli şekilde seçim yapan ve deneylerinin muhasebesini yapan insanlar tarafından inşa edilir, hem de aynı anda, geçmişteki insanların seçim ve etkinliklerin kurucusudur.”²⁰⁵

“Bir milletin kültürü, onun bütün fertlerinin sahip olduğu, hadiseleri karşılayan duyuş şekilleriyle, bütün tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleridir. Bu değer hükümleri, ilim, felsefe, sanat ve din tarafından yaşatılmaktadır. İnsani kâinatın merkezi yapan bütün meseleleri bunlar paylaşmışlardır ve her cemiyet, her millet bunları kendi ruh kabiliyeti ile kendi iradesiyle yoğurmuş, birbirine kendi karakterini vermiştir. Kültür, onu yaratmış olan milletin malıdır.”²⁰⁶

²⁰² Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 161.

²⁰³ Moles, s. 7.

²⁰⁴ Sezal, s. 111.

²⁰⁵ Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994, ss. 169-170.

²⁰⁶ Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, Bütün Eserleri: 9, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002, s. 16.

2.1.2. Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları

“Kültür, doğa’nın yarattıklarına karşılık, İnsanoğlu’nun yarattığı her şeydir.

Kültür sözcüğünün dört ayrı anlamda kullanıldığı görülür:

Bilim alanındaki kültür: Uygarlıktır.

Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür.

Estetik alandaki kültür: Güzel Sanatlardır.

Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirir. ”²⁰⁷

Tablo 4: Çeşitli Kültür Kavramları ve Anlamları

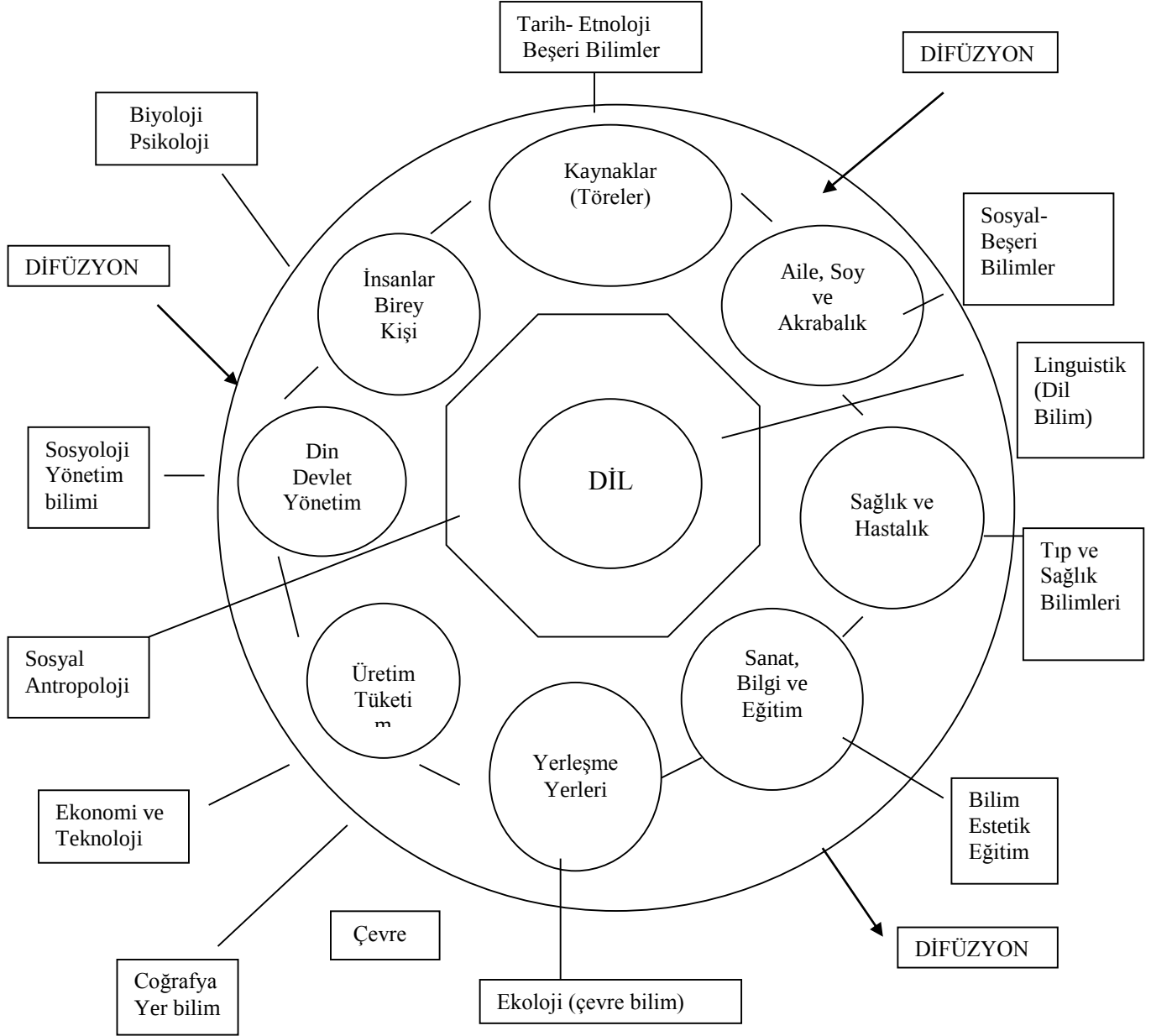
KAVRAMLAR	ANLAMLAR		NİTELİKLER GÖREVLER
Kullanım Alanlarına Göre	Genel	Özel	
Bilimsel Alanda "Kültür"	Uygarlık	Çin, Hint, Fransız, Batı ve İslam Kültür ve Uygarlığı gibi.	Tarihsel, Bütünsel, Evrimsel
Beşeri Alanda ve Günlük Dilde "Kültür"	Eğitim	Genel, Mesleki ve Teknik Eğitim; Tıp, Hukuk, Din, Sanat ve Fen Eğitimi; Örgün ve Yaygın Eğitim ya da Öğretim gibi.	Değerlendirici, eleştirici, geliştirici, öğretici ve yayıcı.
Estetik Alanda "Kültür"	Sanat	Gotik, Barok, Rönesans ve Modernleştirici, Sanat; resim sanatı, müzik sanatı, İlkel ve modern sanat; romantik ve Gerçekçi Sanat, gibi.	Yaratıcı, eğitici, değerlendirici, güzel ya da güzelleştirici, estetik.
Maddi(Teknolojik) ve Biyolojik Alanda "Kültür"	Üretim	Avcılık, tarım ve endüstri kültürü, “mikrop kültürü”, “ekin kültürü”, gibi.	Günlük toplumsal yaşamı, destekleyici: üretici, deneyci, Çoğaltıcı, yoğaltıcı ve besleyici. ²⁰⁸

²⁰⁷ Bozkurt Güvenç, **Kültür ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 95-97.

²⁰⁸ Güvenç, s. 99.

2.1.3. Bir Sistem Olarak Kültür Kavramı

Tablo 5: Bir Sistem Olarak Kültür Kavramı

“Kültür, soyut ve kavramsal bir model olarak, hangi somut değişkenlerden, kurumlardan ve ilişkilerden oluşmuştur?” sorusu sık sık ortaya atılır. Soruya kesin bir cevap verilememekle birlikte, çeşitli okullara üye bulunan sosyal/kültürel antropologların üzerinde çoklukla anlaştıkları bir değişkenler listesinden söz edilebilir.

Tabloda görüldüğü dil, çevresindeki tüm kavramların merkezinde yer almaktadır. Dili bir sistem olarak gören ve niteliğini, yapısını, birimlerini ve dönüşümlerini inceleyen bilim dalı Linguistik (Dil bilim)dir. Sosyal/kültürel antropoloji ise insan toplumlarını ve kültürlerini araştırmaktadır. Antropologlar, “toplumların yaşam biçimleriyle ilgilenirler. Bu yaşam biçimleri ise, bireylerin, yaşadıkları toplum içinde nasıl eğitildikleri; birlikte yaşayacakları eşlerini nasıl seçtikleri; nasıl evlendikleri; kendi toplumları ya da diğer toplumların üyeleriyle nasıl örgütlü ilişkiler kurdukları gibi konuları içerir.”²⁰⁹ Antropologların kültür diye adlandırdıkları, sürekli ilerleyen ve gelişen davranış modelleri sadece insanoğluna özgüdür.

Bir sistem olarak kültür kavramını, insanlar arasındaki iletişim, aile, gelenek ve görenekler, sağlık, sanat, eğitim süreci, yerleşme yerleri, üretim tüketim ilişkileri, ekonomi, teknoloji, din, devlet ve yönetim olmak üzere birçok değişken etkilemekte olup; bu değişkenler coğrafya, sosyoloji, biyoloji, psikoloji gibi çeşitli dalların inceleme alanını oluşturur.

Şimdi, biz burada sırayla bu değişkenlerin etkisini incelemeye çalışacağız.

Doğal Çevre: “Her sosyal/kültürel sistem var olabilmek için, kendi yaşama özelliklerine uygun, yeterli bir doğal çevreye muhtaçtır. Bu doğal çevre, coğrafyacıların, üreticilerin, mühendislerin, ulaştırmacıların, iktisatçıların ve askerlerin inceleme, görev ve çalışma alanıdır. Fakat kültürel sisteme ait hemen her şey bu çevrenin içinde, üstünde, altında ve çevresinde yer alır. Doğal çevre ile ilgilenen bilim dalı coğrafyadır.”²¹⁰

Tarih ve Kaynaklar: “Hiçbir sosyal – kültürel sistem ne gökten iner; ne de durup dururken yok olur. Her toplumun bir dünü, önceki günü, kısa veya uzun bir tarihi vardır. Bu günkü kurumlar ve değişkenler, az veya çok farklı olarak, dün de, önceki günde de, geçen yüzyıllarda da var idiler. Sistemin kendisi tarihi bir varlık olduğu gibi, onu oluşturan her kurum ve değişkenin de kendi özel tarihçeleri vardır: Eğitim Tarihi, Tıp Tarihi, Harp Tarihi, Sanat Tarihi, Devrim Tarihi, Ekonomi Tarihi, Bilim Tarihi, Din Tarihi, vb. gibi. Çoğu zaman, yazılı olmamakla birlikte, gelenek ve göreneklerin de bir tarihi vardır. Bu tarihçeler kültürel kaynaklarımızı ve bugünkü kurumlarımızı

²⁰⁹ Ralph Leon Beals ve Harry Hoiyer, **Antropolojinin Konusu ve Alanı**, çev. Gürbüz Erginer, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1254/14381.pdf>, (20.05.2015), s. 10.

²¹⁰ Güvenç, s. 105.

belirler. Bu konular tarihin olduğu kadar, arkeoloji ve etnolojinin de içeriğini oluştururlar.”²¹¹

Aile ve Akrabalık: “Her sosyal/kültürel sistemde, kadın erkek (cinsiyet) ilişkilerini düzenleyen, doğan çocuğın bakımından, beslenmesinden, sağlık ve eğitiminden sorumlu olan bir aile kurumu vardır. Kültürel değerlerin – yeni kuşaklara – aşılanmasında ve iletilmesinde, aile büyük bir sorumluluk taşır. Aile aynı zamanda, ekonomik, sosyal ve psikolojik bir birliktir. Tarım ve hayvancılık kültürlerindeki aile çoğu zaman bir üretim birliğidir de. Aile, sosyologların ve sosyal psikologların olduğu kadar eğitimcilerin, iktisatçıların, idarecilerin ve hekimlerin inceleme ve araştırma konusudur.”²¹²

Sağlık ve Beslenme: “Kültürel sistemde yaşayan, görev yapan birey ve grupların sağlık ve beslenmesinden sorumlu olan kişiler ve kuruluşlar vardır: Hekimler, hemşireler, beslenme, çocuk bakımı ve ev idaresi uzmanları ve hastaneler gibi. Genel olarak, hekimler toplumun sağlık ve hastalık sorunlarıyla ilgilenir. Hemşirelik uzmanları, her toplumun sağlıklı davranışları yanında hasta insan davranışlarından oluşan bir “hastalık kültürü” ya da “Hastane kültürü” olduğunu gözlemişlerdir.”²¹³

Eğitim Süreci: “Her toplumda okul öncesi eğitimden, üniversite ve üniversite (lisans) üstü, örgün ve yaygın, hizmet içi, temel, mesleki ve teknik eğitimden sorumlu olan kurumlar, kuruluşlar ve uzmanlar vardır. Eğitim hizmetlerinin yerine getirilmesi için yapılar inşa edilir; programlar geliştirilir; öğretmenler, idareciler, müfettişler, yetiştirilir. Bu hizmetler için mali kaynaklar bulunur. Eğitim bilimleri bu kurum ve hizmetlerin değerlendirilmesiyle, çalışması ve geliştirilmesiyle ilgilenir.”²¹⁴

“Toplumun bir parçası olan eğitim de toplumsal sistemin tümüyle ilişkilidir. Eğitim, süregelen toplumsal sistem için belli işlevleri yerine getiren bir alt sistem olarak da görülebilir. Tüm toplumsal sistemin amaçları ve gereksinimleri, eğitim sistemi için ortaya koyduğu işlevlere ve bu işlevleri yerine getirmek için oluşturduğu yapılara yansımaktadır. Statik bir toplumda, eğitimin temel işlevi kültürel mirası olduğu gibi yeni nesillere aktarmaktır. Buna karşılık değişen toplumlarda eğitim

²¹¹ Güvenç, s. 105.

²¹² Güvenç, s. 105.

²¹³ Güvenç, s. 105.

²¹⁴ Güvenç, s. 105.

sadece kültürel mirası aktarmakla kalmamakta, ayrıca yeni nesilleri olası değişimlere de hazırlamaktadır.”²¹⁵

Yerleşmeler: “Kültürel sistemi oluşturan bireyler, kümeler, kurumlar ve hizmetler, çeşitli yerleşme yerlerinde bulunurlar. En küçük köy birimlerinden en büyük kentlere kadar değişik tipler gösteren yerleşmelerin planlanması, yapımı ve yönetilmesi için, çok sayıda uzmanlara, şehircilere, mimarlara, plancılara ve teknisyenlere ihtiyaç duyulur. Yöresel, ulusal ve uluslararası düzeyde görev yapan yöneticiler, bu yerleşmeleri ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenlemeye çalışırlar. Büyük ve karmaşık endüstri merkezlerinin ortaya çıkması sonucu olarak “ekoloji” adı verilen yepyeni bir bilim dalı doğmuştur. Disiplinler arası bir disiplin olan ekoloji, bu görev ve hizmetlere bir yön vermeye çalışır.”²¹⁶

Ekonomi ve Teknoloji: “Her sosyal/kültürel sistem var olmak için, başta besin maddeleri olmak üzere, bir sürü ihtiyaç maddesini tüketir. İhtiyaç maddelerinin, bu amaçla üretilmesi, tüketim merkezlerine ulaştırılması ve dağıtılması gerekir. Ekonomi ve teknoloji, bu üretim – tüketim ilişkilerinin planlanması, geliştirilmesi ve düzenlemesiyle ilgili disiplinlerdir. Teknoloji, üretim ve tüketim faaliyetlerinin dayandığı enerji, ulaşım – iletişim (komünikasyon), teknik kontrol ve standardizasyon işlerini yapar. Tarladaki rençperlerden, uzay laboratuvarlarındaki uzmanlara kadar kültürel sistemin her üyesi, hayatını kazanmak için, ekonomik ve teknolojik işlerde veya bunları destekleyen hizmet alanlarında çalışır. Ekonomi ve çeşitli mühendislik uzmanları bu işlevlerle görevlidirler.”²¹⁷

Bilimler ve Sanatlar: “Sosyal/kültürel sistemlerin üzerinde yaşadığı doğal çevre, çevre üzerinde yer alan inorganik ve organik varlıklarla, insanoğullarının kendileri ve bunların oluşturduğu süper organik (kültürel) varlıklar, çeşitli bilim ve sanatlara konu teşkil ederler. Teknolojinin, teknik bilgisi ya da uygulamalı bir bilim olarak, ekonomi yerine, burada da sayılması mümkündür. Daha önce üzerinde durulan eğitim değişkeni ile bilimler arasında işlevsel ilişkiler vardır. Bunlar çoğu zaman, aynı ya da benzer kurumlarda yer alan faaliyetlerdir. Bazı kuruluşlarda amaç, sadece, çeşitli uzmanların ve hizmet adamlarının yetiştirilmesi olduğu halde; kimi kurumlarda, asıl

²¹⁵ Nilüfer Erol, Toplumsal Değişme ve Eğitim: Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar, **Akademik Bakış**, Cilt: 5, Sayı: 9, İstanbul, 2011, ss. 109-110.

²¹⁶ Güvenç, s. 106.

²¹⁷ Güvenç, s. 107.

amaç bilgi sınırlarının genişletilmesidir. İleri ve çağdaş bilim kurumlarında, araştırma ve eğitim birlikte yürütülür. Bu yaklaşımla, eğitim standardının daha yüksek olacağına inanılır. Bu işleri yapacak üniversitelere yüksek değer verilir, özel haklar tanınır.”²¹⁸

Din ve Devlet: “Hemen bütün sosyal/kültürel sistemlerde, en ilkelinden en gelişmişine kadar, din veya devlet adını taşıyan kurum ve kavramlara rastlanır. Bunlar sistemin genel işleyişiyle yükümlü ve sorumlu olan kurumlardır. Dinler, daha çok bireylere yönelik olduğu halde, siyasal ve hukuki bir güç olan devlet, topluma ve toplumsal kurumlara, bunların işleyişine, değerlendirilmesine, denetim ve gözetimine yönelik bir örgütlenmedir. Bilim ve teknoloji de dâhil olmak üzere, din ve devlet kuruluşlarına, sosyal/ kültürel “kontrol kurumları” adı verilir. Din ve devlet ayrı ayrı veya birlikte görev yapabilirler. Din bilimi, felsefe (etik, politika) siyasal ve yönetim bilimi sisteminin genel işleyişiyle ve ilişkileriyle ilgilenirler.”²¹⁹

Kişilik Sistemi ve Dil: “Sosyal/kültürel sistemin gerçekten var olması için iki önemli değişkenin daha bulunması gerekir. Bunlar biyo – kültürel birer ürün olan kişilik ve kişilerin birbiriyle anlaşmak için kullandığı sembolik sistem yani “dil”dir. İnsan, yaşayan bir varlık olarak, biyolojinin; algılayan, düşünen, öğrenen ve davranan bir varlık olarak psikolojinin konusuna girer. Dil ise; daha önce işaret edildiği gibi, lengüistlerin inceleme konusudur. Ancak, psikologlar, sosyologlar, sosyal psikologlar ve eğitimciler de dille ilgilenirler. İnsanlar arası ilişkiler gibi, kurumlar ve toplumlararası ilişkiler kişilerle kurulur, dille sürdürülür. Toplumda madde ve kavram olarak var olan her şey dil’ de de vardır. Kültürel ve tarihi miras, ancak dil aracılığı ile yeni kuşaklara aktarılır. Dil, kültürel muhtevanın bir ansiklopedisi, hazinesi ya da sözlüğü gibidir.”²²⁰

Kültürel Çevre ve Tarih Çevresi: “En ilkelinden en ilerlemişine kadar, hiçbir sosyal/kültürel sistem tek başına var olamaz. Onun bir kültür çevresi, uzak ve yakın komşuları vardır. Sistemin, çevresiyle sık ve sıkı kültürel ilişkileri vardır. Sistemden çevresine doğru yayılan difüzyon dalgaları olduğu gibi, sisteme yakın ve uzak çevresinden ulaşan difüzyon dalgaları da vardır. Kültür sistemi, çevresindeki uzak – yakın öteki toplumlarla alışveriş içinde bulunan açık bir sistemdir.”²²¹

²¹⁸ Güvenç, s. 108.

²¹⁹ Güvenç, s. 108.

²²⁰ Güvenç, s. 108.

²²¹ Güvenç, s. 108.

2.1.4. Kültürün  zellikleri

Kültürün özelliklerini aŗağıdaki Şekilde sıralayabiliriz;

“Kültür, gemiŗ – gelecek arasındaki devingen bağı ve iliŗkinin sağılayıcısıdır.”²²²

“Kültür, bir oluŗumun anlatımıdır; baŗka bir deyiŗle s reseldir; tarihselliğı bu  zelliğınden kaynaklanır.”²²³

“Kültür, değıŗkendir; kültürün kendini yenilediğı baŗlıca kaynak, geçirdiğı sürekli değıŗimdir.”²²⁴ “Kültür, kuŗaktan kuŗağı aktarılırken değıŗime uğırar. Kültürler, evresel değıŗime zaman içinde uyum sağırlarlar. Kültürler arası alıŗveriŗ ve yayılma; kültürel değıŗimi ve karŗılıklı uyum süreçlerini gündeme getirir. Kültürel değıŗme ve uyum farklılığı kültürel farklılığı gündeme getirir.”²²⁵

“Kültür, birikimlidir; tarihsel süreç içerisinde içerik ve biçim yönünden sürekli büyür, zenginleŗir. Bir kez yaratılmıŗ olan herhangi bir kültür ürünü yok olmaz; değıŗim kuralına uygun olarak, kültürel oluŗumun seyri içerisinde öbür  ge ve belirleyenlere karıŗır, yeni kültür ürünlerine d n ŗ r.”²²⁶

“Kültür, öğrenilebilir, öğretilbilir bir örgüdür. Kültür değerlerinin insan – doğa, insan – insan etkileŗiminin sonucu ve konusu olmaları öğrenilebilirlik ve  ğretilbilirlik özelliğini anlatır. Kültür kavramını öğrenilebilir, öğretilbilir duruma getirme çabası, onun bilimsel düzlemde irdelenmesinin ana kaynağı ve dayanağıdır.  ğrenilebilirlik, kültürün belli bir coğrafya sınırları içerisinde tutulmasının olanaksız olduğunu gösterir.”²²⁷ “Kültür kalıpları toplumsal süreç içinde gemiŗten miras kalmıŗtır. Kuŗaktan kuŗağı aktarılır ve öğrenilir. Dolayısıyla kültür, doğal ve biyolojik değil, doğumdan sonraki yaŗam içinde kazanılan değer, norm, alıŗkanlık ve davranıŗları kapsar, öğrenme, ailede baŗlar ve eğitimle kazanılır. Kültürün

²²² Kula, s. 27.

²²³ Kula, s. 27.

²²⁴ Kula, s. 27.

²²⁵ Yedi yıldız, s. 15.

²²⁶ Kula, s. 28.

²²⁷ Kula, s. 28.

öğrenilebilir olması ve kuşaktan kuşağa aktarılması, kültüre süreklilik ve tarihi bir boyut kazandırır.”²²⁸

“Kültür geçişlidir; kültürü geçişli kılan onun öğrenilebilir, öğretilebilirliğinin bir sonucudur. Hiçbir kültür ürünü yaratıldığı ortam ile sınırlı kalmaz, başka yerlere de geçer. Başka yerlerde kullanılır. Geçişlilik, nesnel kültür ürünlerinin yanı sıra düşünsel kültür değerlerini de kapsar.”²²⁹

“Her oluşum gibi, kültür de çelişki ve çatışmaları, karşıt çabaları veya bu çabaların sonuçları olan değerleri ve değersizlikleri içerir.”²³⁰

“Kültür, görecelidir. Kültür inceleyeninin konumu, yaklaşımı, kökeni, yönelimi gibi belirleyicilerinden dolayı kaygan bir zemindir; üzerinde dolaşan, kültürün salt bir yönüne tutunursa düşer; düşmemek için, en azından birkaç yönüne tutunmak zorundadır.”²³¹

“Kültür toplumun ortak ürünüdür ve toplumsal yapıyla yakından bağlantılıdır.”²³²

“Kültürün temelinde insana ilişkin bir yetenek yatar. Değer norm ve davranışlar insana ilişkindir. Toplumsal yaşamın insana ilişkin, bilgi, inanç, davranış, dil, düşünce, gelenek, semboller, kurumlar, yasalar, aletler, teknikler ve sanat gibi maddi ve manevi unsurları insanla bağlantı kapsamında ele alır. Ancak bu özelliklerin hepsi toplumsal yaşam içinde onun bir parçası ve onun bir ürünü olarak ortaya çıkar. Kültür, toplumsal süreç içinde oluşup, buradan insana yansıyan öğeleri kapsar.”²³³

2.1.5. Kültürü Oluşturan Unsurlar

Kültür, toplumdan topluma, milletten millete değişen davranış ve yaşayış biçimlerinin ve dünya görüşlerinin ortaya koyduğu maddi ve manevi ürünler olduğuna göre, bu ürünleri oluşturan öğeler de çok yönlü ve çeşitlidir.

“Toplumların yaşama biçimleri ve yaşadıkları ortam farklı olduğuna göre kültür unsurlarının farklılaşması da normaldir. Bütün kültürlerle maddi değerler, dil,

²²⁸ Yediyıldız, s. 15.

²²⁹ Kula, s. 28.

²³⁰ Kula, s. 28.

²³¹ Kula, s. 29.

²³² Yediyıldız, s. 15.

²³³ Yediyıldız, s. 17.

din, inanç ve tutumlar, sosyal organizasyon, eğitim, politik hayat ve estetik değerler gibi temel kültür unsurları vardır. Bu unsurlara doğal çevre, nüfus gibi diğer unsurlar da ilave edilebilir. Ancak bu unsurların önceliği ve yapısı farklıdır.”²³⁴

Şimdi sıra ile kültürü oluşturan unsurlara değinmeye çalışalım.

Din: “İnsanoğlunun manevi bir tatmin aracı, kişiliğinin geliştirilmesinde ve ahlaki değerlendirmelerinde bir dayanak, bir ölçü vazifesi gören din de kültürün içinde yer alan bir sosyal kurumdur. Kişinin kendi kendisiyle ve çevresi ile uyumlu bir yaşayış sürdürmesini sağlayan inanç ve ibadetler bütünüdür. Çeşitli olaylar karşısında bunalan ve kendisini yönlendirmede ruhuna manevi bir sığınak arayan insanoğlu dine ve Tanrı’ya bağlanmıştır.”²³⁵

“Kültür, bir toplumun yaşama biçimidir. Din de öyle. Bu anlamda din ile kültür aynı şeydir. Eliot, “Avrupa kültürünün, Hristiyanlık ortadan kalktıktan sonra yaşayacağına inanmıyorum.” diyor ve ekliyor: “Buna sadece Hristiyan olduğum için değil, sosyal biyoloji çalışmış bir kişi olarak da inanıyorum.” Din, kültüre kaynaklık yapmaktadır.”²³⁶

“İnsanların toplumsal ilişkilerinde din, öteden beri en önemli etkenlerden biri olmuştur. Din insanların üstün bir varlık ve güçle kurulan ilişkisidir. Dini kurallar mutlak ve değişmez bir niteliğe sahiptirler. Ancak değişen toplum koşulları ile ortaya çıkan gereksinimlere yanıt vermek maksadıyla, özüne dokunmadan yorumlanabilirler. Bu bakımdan dinin statik bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Din yayıldıkça başka kültürlerle de bağlantı kurar, o kültürlerle yeni kalıplar verir ve içine girdiği kültürle bir uzlaşma sağlamaya çalışır. Din, sosyal manada büyük değişimlere yol açsa da toplum, konuşulan dil gibi, bazı kültür unsurlarını muhafaza ederek devam ettirir.”²³⁷

“Kültür unsurları içinde merkezi bir konuma sahip olan din, insan dünyası içinde tanımlanmaktadır. İnsan evrende kendini, yani kendi gücünü aşan ve anlam veremediği olaylar karşısında aradığı izahlara cevap verebilecek bir sisteme ihtiyaç duyuyor. Bu öyle bir sistem olmalı ki; İnsanın varlığına bir anlam katmalı, varlığını tanımlamalı, evrendeki konumunun ne olduğunu ona bildirmeli, varlığının Tanrı ile

²³⁴ Esin Karacan, **Örgütsel Kültür Farklılıklarının Performans Değerlendirme Uygulamaları Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003, s. 4.

²³⁵ Korkmaz, s. 15.

²³⁶ Karacan, s. 5.

²³⁷ Karacan, s. 6.

evren arasında hangi mesafede yer aldığını açıklamalı, varlığının Tanrı katındaki değerini açıklayabilmesi. Bu haliyle din; insanın kendi içinden taşan dini duyguları ve inançları yoluyla başkaları üzerinde, kültürel süreçler içindeki kurumsallaşmış semboller, inançlar ve topluluk oluşturma özelliğinin yanı sıra, insan varlığına bir anlam katması dolayısıyla insan üzerinde etkili olabilmektedir.”²³⁸

“Dünyamızdaki farklı kültürler için en belirleyici faktörlerden birisi şüphesiz ki dindir. Din, toplum şartlarının oluşmasında ve toplum düşüncesinde, bireyin sosyal hayattaki rolünün ne olduğu sorusuna cevap ararken başvurduğu en önemli referans kaynaklarından birini teşkil eder. Bu nedenle yalnızca biyolojik bir varlık olmayan insanların oluşturduğu hiçbir kültür; dinin etkisinden uzak kalmamıştır.”²³⁹

Dil: “Kişi, her şeyden önce ait olduğu toplumun diliyle tanışır. Önce dilini öğrenir. Her toplumun duyuş, düşünüş ve davranış özellikleri vardır. Bunun ifade yolu ise ancak dil ile mümkündür. Dil, bir ifade vasıtası olmanın yanında bir kültür taşıyıcısıdır.”²⁴⁰

Tarihi Miras: Kültürün zaman içindeki siyasi ve sosyal akışını ve sürekliliğini sağlayan tarih de kültürün temel unsurlarından biridir. “Bir milletin tarihi, onun bütün kültür varlıklarının aksiyon haline gelmiş ifadesidir. İnsanlığın gelişmesi, kendi geçmişleri ve gelecekleri ile ilgilenmeleri sonucu başlamıştır. Bu bakımdan tarih, toplumun zaman içindeki gelişme yönünü belirleyen, insanın kendi toplumu ile diyalog kurmasını ve bütünleşmesini sağlayan, ondaki toplum bilincini canlı tutan bir kültür hazinesidir.”²⁴¹

“İçinde bulunduğumuz kültürün büyük bir bölümü, bize öncekilerin mirasıdır. Zamanla bazı kültürel değerler toplumun ihtiyaçlarına hitap etmez olur, kaybolup gider; bazıları ise biçim değiştirir.”²⁴²

“İçinde insanın olduğu sistemlerin; insanı insan yapan en önemli faktörlerden biri olduğu kabul edilen kültürden soyutlanarak düşünülmeleri mümkün değildir. Çünkü insanlar içinde yetiştikleri kültürlerin birer yansımasıdır ve sahip oldukları kültürleri, oluşturdıkları sistemlere de taşırlar. İnsanların kültürel yansımalarının

²³⁸ Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, **Din Sosyolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 372.

²³⁹ İsa Kuyucuoğlu, **Batı’da Din Sosyolojisi Teori ve Yöntem Analizleri**, Eski Yeni Yayınları: 2, Ankara, 2008, s. 9.

²⁴⁰ Karacan, s. 6.

²⁴¹ Korkmaz, s. 14.

²⁴² Karacan, s. 6.

bileşimiyle sisteme ait kültürler meydana gelir. Kültürler ise sistemlerin tanıtıcı kimliği vazifesini görürler. İnsanların, grupların, örgütlerin, toplumların ve devletlerin; geçmişlerinin bilinmesi bugünlerinin tanınması ve yarınlarının öngörülmesi sahip oldukları kültür hakkındaki bilgi sahibi olmayı gerektirir.”²⁴³

Savaşlar: “Kültürün zenginleşmesinde, gelişmesinde ve değişikliklerle yeniden yapılanmasında, aynı zamanda tahrip edilmesinde savaşların büyük rolü vardır.”²⁴⁴

Göçler: “Göçler insanların bulundukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmelerine verilen genel bir ad, evrensel bir olay olarak tanımlanabilir.”²⁴⁵ “Göç tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu ve tarihin her çağının dönemsel ya da kalıcı insan hareketliliğine sahne olduğu bilinen bir gerçektir.”²⁴⁶ “Hz. Peygamber’in Medine’ye hicret etmesi, Hz. Musa’nın Mısır’dan Filistin’e göç etmesi, Avrupalı beyazların Amerika’ya göç etmeleri, Türklerin Anadolu’ya göç etmeleri yeni bir kültürün ve medeniyetin başlangıcı olmuştur.”²⁴⁷

Ziraat: Tarım ve hayvancılık, insanlığın temel beslenme kaynağıdır. Bu kaynağı kullanmak, belli bir kültürel birikimi gerektirdiği gibi, bu alandaki araçlar da kültüre göre farklılık arz etmektedir.

Ticaret: Kendine özgü kuralları vardır. Bu kurallar kültürden kültüre değişiklik göstermektedir.

Ekonomi: Üretim, tüketim, pazarlama, sigortacılık, bankacılık, gümrük vs. gibi ekonomik faaliyetler bir takım kurallar çerçevesinde yapılır. Her toplum kendi ekonomi kültürünü oluşturmaktadır.

Politika: “İç ve dış politik anlayışlar, kültürlerin çeşitli düzeylerde oluşmasına ve etkilenmesine yol açar.”²⁴⁸

²⁴³ Erkan T. Demirel ve Mehmet Tikici, **Kültürün Girişimciliğe Etkisi**, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 2004, web.firat.edu.tr, (20.05.2015), s. 53.

²⁴⁴ Karacan, s. 6.

²⁴⁵ Yüksel Koçak ve Elvan Terzi, Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlerine Etkileri ve Çözüm Önerileri, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, Kars, 2012, <http://iibfdergi.kafkas.edu.tr>, (20.05.2015), s. 164.

²⁴⁶ S.Gülfer İhlamur Öner ve N.Aslı Şirin Öner, **Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 136.

²⁴⁷ Karacan, s. 6.

²⁴⁸ Karacan, s. 6.

Sanat: “İnsanlığın kendi kendini ifade edebilmesi ve dünyayı bir zevk ve duygu süzgecinden geçirerek yorumlayabilmesi demek olan çeşitli sanat dalları da kültürün öğeleri arasındadır.”²⁴⁹ “Resimden tiyatroya, musikiden mimariye kadar tüm sanat dalları kültüre kaynaklık eder. Bir toplumdaki estetik değerler, o toplumdaki güzel sanatlar, müzik ve dans gibi konular hakkında bilgi verir. Günümüzde teknolojik gelişmeyle estetik değerler, bölgesel niteliklerini korumakla birlikte eski tutucu özellikleri azalmıştır. Örneğin; bir Amerikan dansını dünyanın başka yerlerinde de görmek mümkündür. Fakat bir estetik değer, heyecan yaratması için bir toplumun gelenek ve geçmişi ile ilgisi gereklidir. Örneğin, herkes mehter müziği dinleyebilir, ama bu müzik bizi daha çok heyecanlandırır. Bu nedenle estetik değerler ortaya çıktığı toplum için ayrı bir öneme sahiptir.”²⁵⁰

Edebiyat: “Kültüre, bir milletin bilim alanındaki verilerinden felsefe ve ekonomiye kadar uzanan daha çok verilerini katabiliriz. Yazıya geçen her eser kültüre dâhildir. Ne var ki, çok etkili ve sürekli bir kültür aracı olması bakımından edebiyatın öteki kültür eserleri arasında ayrıcalıklı bir yeri vardır. Duygu ve düşüncüyü geliştiren ve şekillendiren elbette ki dildir. Ancak, dili geliştiren, yaygınlaştıran, zenginleştiren ve bir sanat eserine dönüştürerek daha etkili kılan vasıta da şüphesiz edebiyattır.”²⁵¹ Kısacası Edebiyat, toplumun yaşama şeklini yansıtır.

Hukuk: “Hukukun dayandığı temel unsurlar din, gelenek ve göreneklerdir.”²⁵²

Coğrafya: “Kültürlerin oluşumunu, toplumun yerleştikleri, vatan edindikleri coğrafyalar da etkiler. Ekvator’da yaşayan bir toplumla, Hint yarımadasında yaşayan bir toplum, ya da Arap yarımadasında yaşayan bir toplum kültür bakımından farklılıklar gösterir.

Çevre: Geothe’ye göre kültür, çevre ile fertler arasında var olan düşüncelerin, zevklerin, alışkanlıkların ortaklığıdır. Çevre, aile, sokak, mahalle, iş yeri, okul, şehir, bölge, ülke ve içinde yaşadığımız tabiattır.”²⁵³

Ahlak: “Her kültürün kendine özgü bir ahlaki değerler sistemi vardır. Ahlaki değerler, kültürün oluşmasında önemli bir belirleyicidir.”²⁵⁴

²⁴⁹ Korkmaz, s. 15.

²⁵⁰ Karacan, s. 7.

²⁵¹ Korkmaz, s. 15.

²⁵² Karacan, s. 7.

²⁵³ Karacan, s. 7.

²⁵⁴ Ünalın, ss. 154-155.

Eğitim: “Eğitim, bireyin tüm düşünce, duygu, inanç, değer, davranış ve amaçlarını etkiler. Toplum, kültürel mirasını bilgi ve tecrübelerini eğitim yolu ile yeni nesillere aktarır. İnsan doğuştan getirdiği bütün yetenekleriyle bir toplumun üyesidir ve içinde yaşadığı toplumu çeşitli özellikleri ile öğrenmek durumundadır. Bireylerin doğuştan gelen eğilim ve dürtüleri, eğitim yolu ile topluma uygun bir hale getirilir.”²⁵⁵

Teknoloji: “Toplumlar, varlıklarını sürdürebilmek için, içinde bulundukları çevreye uyum sağlamaya çalışırlar. Bu uyumun gerçekleşmesi için belli bir teknolojik seviye gereklidir. Toplum bu seviyesini, yani yaşama yeteneğini, maddi kültürü içinde ortaya koyar. Bir toplumda, doğal çevreden olduğu gibi alınmayan, insan tarafından oluşturulmuş teknolojik durum, çeşitli eserler ve aletler maddi kültürü oluşturur. Çeşitli toplumlarda benzer amaçlar için yapılmış farklı biçimlerde maddi kültür unsurları vardır. Bunlardaki teknolojik fark, o toplumdaki maddi kültürün ilkeliliğini ya da gelişmişliğini ortaya koyar. Örneğin bir göçebe çadırı ile bir gökdelen aynı amaçla kullanılsa bile aralarındaki teknolojik fark büyüktür.”²⁵⁶

2.1.6. Kültür Değişimleri

“Kültür değişimi, bir kültürün davranış modellerinde ve tiplerinde meydana gelen değişim sürecidir.”²⁵⁷ “Toplumdaki çeşitli ihtiyaçlar ve dünya şartlarının ortaya koyduğu bazı zaruretler, milletleri siyasi, diplomatik, ticari ve kültürel alanlarda birbirleri ile karşılıklı ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. Hatta birbirleri ile yakın temas halinde olan milletler, kendi kültürlerinin bazı değerlerini birleştirip kaynaştırmak ve bunları ortak katkılar ile geliştirmek suretiyle ortak medeniyetler de meydana getirebilmişlerdir. İslam medeniyeti, Batı medeniyeti gibi. Ancak, böyle bir medeniyet ortaklığına ve bu ortak medeniyetin nimetlerinden yararlanmış olmalarına rağmen, bu milletler yine de kendi kültürlerini korumakta titizlik göstermek zorundadırlar. Aksi halde, sağlam bir senteze ulaşmadan ortak medeniyetin öğeleri içinde eriyip kaybolma tehlikesi gösterirler ve bir yıkım ile karşı karşıya kalırlar.”²⁵⁸

²⁵⁵ Karacan, s. 7.

²⁵⁶ Karacan, s. 8.

²⁵⁷ Ünal, s. 155.

²⁵⁸ Korkmaz, ss. 18-19.

“Kültür değişmelerinde rol oynayan etmenler iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılır: İcat, yenilik, çeşitlenme, ihtiyaç iç; kültür teması, yayılma, kültür alma da dış etkenlerdir. İçeriden ya da dışarıdan bir zorlama olmaksızın alınarak benimsenen kültür öğelerinin oluşturdukları değişmelerse zorunlu kültür değişmeleridir.”²⁵⁹

“Kültür değişmesini, bir milletin kendi kültürünü bırakarak yabancı bir kültürü alması şeklinde anlamamak gerektiğini vurgulayan Mehmet Kaplan, bir kültürün özünü teşkil eden değerlerin, esas itibariyle değişmeyeceğini söyler: “Onlar tohum gibidir. Tohum kendisi gibi varlıklara şekil verecek olan genleri ihtiva eder. Fakat buğday toprağa, çocuk ana rahmine ekildikten sonra, karşılaştıkları şartlar onların gelişmesini kolaylaştırır veya durdurur. Çürüyen tohumlar, ölü doğan, doğduktan sonra ölen çocuklar da vardır. Kültür demek olan bakım, bitkiyi de çocuğu da en iyi şekilde geliştirir.”²⁶⁰

“Toplumların hayatında kültür değişmeleri çok önemli bir yer tutar ve bir kültür, en çok şu üç kanaldan yayılır:

Alıcı toplumların resmi okulları ve kurumları,

O kültürü yaymaya çalışan yabancılar ve yabancı okullarla kurumlar,

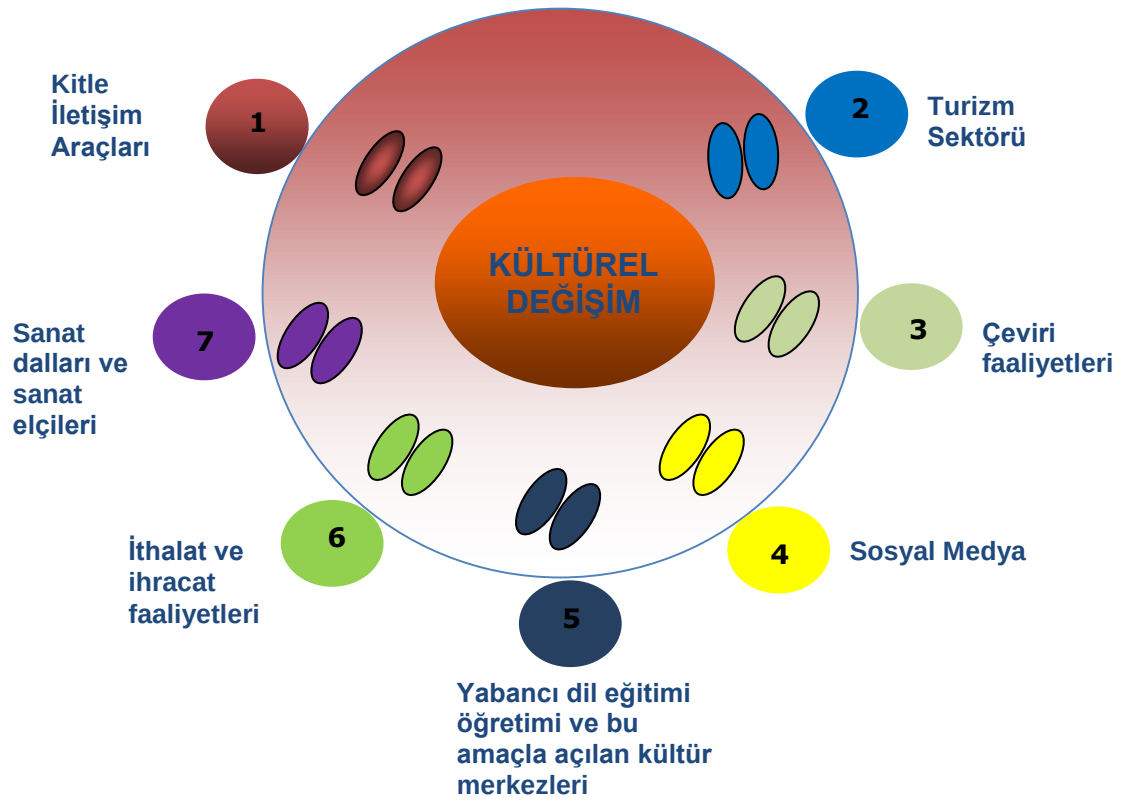
Verici kültürü benimseyen gönüllü temsilciler ve yerli aydınlar. Uzun yılları içine alan bizdeki batılılaşma hareketlerinde her kanal da rol oynamıştır.”²⁶¹

²⁵⁹ Ünal, s. 155.

²⁶⁰ Ünal, s. 155.

²⁶¹ Ünal, s. 156.

Tablo 6: Kültürel Değişimi Sağlayan Temel Etkenler

“Kültürde değişme kültürün dinamik yapısıyla ilgilidir. Bu nedenle kültür değişimleri kaçınılmaz bir toplumsal gerçekliktir. Zorunlu ve özgür (serbest) olmak üzere iki farklı kültür değişmesinden söz edilmektedir.

Malinowski’ye göre, “Kültür değişmesi bir toplumun mevcut düzenini, yani toplumsal yapısındaki maddi ve manevi kültürünü bir modelden başka modele dönüştüren bir süreçtir. Bu şekilde kültür değişmesi, bir toplumun siyasal yapısında, idari kurumlarında, bilgi sisteminde, eğitim örgütünde, yasalarında, maddi alet(aygıt) ve araçlarında, bunların kullanılmasında, toplumsal ekonominin dayandığı üretim araçlarının tasarrufunda az çok meydana gelen dönüşüm ve değişimleri içerir. En geniş kavramsal anlamıyla kültür değişmesi, insan kültürünün sürekli bir etkenidir; her yerde ve her zaman oluşmaktadır.”²⁶²

Yine aynı düşünür (sosyoloğa) göre iki türlü kültür değişimi vardır:

Serbest kültür değişmesi; Bir toplum ya da toplumsal grubun yabancı bir kültüre sahip grup veya toplumla ilişki halinde olması sonucu hiçbir baskı altında

²⁶² İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 318.

kalmaksızın kişiler öğelerle beraber söz konusu kültürün belirli bir kısmını alıp benimsenmesi sonucunda bünyesinde meydana gelen değişimlerdir.

Zorunlu kültür değişmesi; Kültürel etkileşimin iki boyutundaki toplumlardan biri diğerine kendi kültür öğelerini kabulü ve benimsenmesi doğrultusunda baskı yapar, ya da yönetimdeki belirli gruplar bu yabancı kültür öğelerinin benimsenmesinde genelin muhalefetine rağmen ısrar ederek, zorla kabul ettirmeye çalışırsa bu şekilde meydana gelen değişmelere zorunlu kültür değişmeleri denir.”²⁶³

2.1.7. Kültürde Dilin Önemi

Kültür kavramı üzerinde durduktan sonra tezimizin asıl konusu olan kültürde dilin önemini anlamaya çalışacağız. Burada, daha önce anlatmış olduğumuz dil ve ilişkili olduğu bazı alanlara vurgu yapmaya çalışacağız.

Öncelikle dil sosyal bir kurumdur: Dilin oluşup gelişmesi toplumun varlığıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Bireylerin konuştukları dilin ana sözcükleri üzerinde anlaşmış olmaları bunun göstergesidir. “Toplumdaki değişmelerin dile, dildeki gelişmelerin topluma yansması da dilin toplumsallığının kanıtıdır.”²⁶⁴ “Lisan, milli vahdetin (birliğin) ve harsi azametinin ayinesidir.” diyen Fındıkoğlu, kültürün nesilden nesile aktarılması, milli birliği ve bütünlüğü sağlaması ve milli kültürün işlenip geliştirilmesi açısından fonksiyonlarını dikkate alarak dili bir sosyal kurum olarak ele almıştır.”²⁶⁵

“Bir kimse düşünce ve duygularını konuşma yolu ile başkalarına aktaracağına göre, dilin var olabilmesi aynı zamanda insan topluluklarının varlığına bağlıdır. Dil, yalnız konuşma yönü ile kişinin fakat kişiler arasında bir anlaşma aracı olarak bütünü ile de insan topluluklarının eseridir. Zekâ, duygu ve düşünce mekanizması bütün insanlarda ortaktır. Fakat zihin faaliyetinin sonucu olan kavramların anlam olarak içine yerleştirildikleri kelimelerin ses kalıpları bütün insanlarda ortaktır. Ancak, zihin faaliyetinin sonucu olan kavramların anlam olarak içine yerleştirildikleri kelimelerin

²⁶³ İ. Doğan, s. 318.

²⁶⁴ Örneğin Türkler İslam uygarlığı çevresine girdikten sonra toplum yapısında görülen değişmelerin en çok yansıdığı kurumlardan biri dil olmuştur. Özellikle yazı dili, bu yeni uygarlık çevresinde büyük ölçüde Arapça ve Farsçanın etkisine girmiştir. Daha sonra Türk toplumu, uygarlıkta yönünü Batı’ya çevirmiştir. Bu kez de Türk dili, Batı dillerinden etkilenmeye başlamıştır. (Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Kolcu, s. 18.)

²⁶⁵ Güngör, s. 62.

ses kalıpları bütün insanlarda bir değildir. Bu kalıplar genellikle toplumdan topluma değişmektedir. Bu kalıplarla birlikte, kalıpların birbirine olan bağlantı biçimleri de toplumdan topluma değişmektedir. Bu durum kelimelerden oluşmuş dil dediğimiz sisteme aktarılacak olursa, o zaman dili, biçimlenmesi ve işlenmesi toplumdan topluma değişen ve her toplumun özelliklerine uygun birer kalıba giren sosyal bir varlık olarak kabul etmek gerekmektedir.

Bir dil, bir toplum içinde o toplumun bütün kişilerinin ortaklaşa katkılarıyla öyle bir biçim almıştır ki, onu ancak o toplumdan olan kimseler kolaylıkla anlayabilir ve kullanabilirler. O toplum dışında kalanların dili kavramaları, dilin yapı ve işleyişini özel olarak öğrenmelerine bağlıdır.

Birbirinden ayrı topluluklar halinde yaşayan insan toplulukları, kendi duygu ve düşünce sistemlerine uygun olarak, ayrı ayrı diller yaratmışlardır. Her ne kadar dil bütün insanlar için söz konusu olan evrensel bir varlık ise de, onu konuşan ve yazan değişik toplumlarda çeşitli sebeplerle değişik biçimlerde kendini göstermiştir. O toplumların duygu ve düşünce tarzına, sosyal durumlarına, oturdukları yerlere, tarihteki geçmişlerine, zaman içinde değişme ve gelişmelere göre, şekil ve işleyiş bakımından birbirinden ayrı birer biçimlenmeye uğramışlardır.”²⁶⁶

“İnsan²⁶⁷ demek, dil demektir, ama dil demek de, birçok bakımdan toplum demektir. Hem bireylere özdeşleşir dil, hem de onların üstünde ve dışında yer alır, öznel gerçekliğin yanı sıra bireyi zorlayıcı nesnel bir gerçeklik taşır. Bireyi toplumsallaştıran, dilsel topluluğu, birçok durumda ulusu oluşturan temel öğedir dil ve birincil işlevini toplumsal bağlamda yerine getirir. Toplumsal yaşamla karışır, kaynaşır dil, birçok bakımdan onun yazgısını paylaşır. “Dil sözcüğün tam anlamıyla toplumsal bir olaydır.” Toplumun gereksinim ve etkinlikleriyle çok yakından ilgili, değişik yetilerin kullanılmasını gerektiren kendine özgü bir kurum niteliği taşır.

Toplumu olanaklı kılan dildir, dili olanaklı kılan da toplumdur. Dil ve toplum, başlangıç noktası bizce bilinmeyen bir evrimin sonucudur. Bildiğimiz, birlikte ve

²⁶⁶ Gülensoy, ss. 6-7.

²⁶⁷ “Kendisi de tabiatın bir parçası olan insanı, tabiatın başka varlıklarından ayıran başlıca özellik, başka yer ve zamanlara ait bu bilgi birikimine, yani tarihe sahip oluşudur. Başka varlıklar gibi bugünde ve burada yaşamakta olan insanı, bugünden ve buradan ayırıp geçmişe, geleceğe veya başka mekânlara götüren dildir: İnsanı biriktiren bir varlık haline getiren, onu gelenek ve tarih sahibi kılan dil, “insanın yapmış olduğu bir dünyadır ve bu dünya, insan ile kosmos arasında bulunur.” (Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Karaağaç, **Dil, Tarih ve İnsan**, ss. 7-8.)

birbirlerini etkileyerek doğduklarıdır. Çünkü biri olmadan öbürü düşünülemez. Dildeki anlamlı birimler ya da göstergeler temel özelliklerinin birçoğunu toplumsallıklarından alırlar ve işlevlerini toplum içinde yerine getirirler. Dil, toplum yaşamına yön veren tüm güçlerin etkisi altındadır, iç ve dış verilerin karışıp kaynaştığı bir tür uygulayımdır. Özellikle her sözlük bir uygarlığı dile getirir. Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz. Gerçekten de her dil, belli bir toplum içinde, kendine özgü bir ekin ve uygarlık çevresinde biçimlenir, işlevini böyle bir çerçeve içinde yerine getirir. Bu nedenle, her dilin belli bir toplumu yansıttığı söylenebilir.”²⁶⁸

Kültür ile dil arasında mevcut ilişkiler iki ayrı açıdan düşünülmüştür: “Bir milletin dili kültür tarafından tayin edilir veya dil kültürü yansıtır.”, “Nasıl meydana gelirse gelsin, dil kültürü tayin eder veya ona şekil verir.” Her iki görüş de dil – kültür ilişkisini açıklamakta konuya ışık tutmakla beraber, tek başına kabul edildiğinde yetersiz kalmaktadır. Dil ile kültür arasındaki ilişkileri düşünürken “birinin diğerine şekil verdiği yolundaki tek taraflı belirleyici görüşten ziyade, bağdaştırıcı bir görüşle bakmak ve aralarındaki karşılıklı ilişkiyi görebilmek gerekir. Herhangi bir milletin dili kültürünün bir unsurudur, en temel unsurudur. Kültürün diğer unsurları olan eğitim, hukuk, ahlak, sanat... ve bir sosyal yapı muhtevası olarak topyekun kültür dile etki eder, onu şekillendirir. Bu yüzden gelişmiş bir kültüre sahip olan ve sanatta, felsefede, bilimde v.s... incelenmiş sanatçı ve düşünürlere sahip olan milletlerin dilleri çağın en ince duygu, düşünce ve aletlerini ifade edebilecek düzeyde incelenmiş ve zenginleşmiştir. Bunun yanında dil de kültüre şekil verir. Gelişmiş, sembolik bir dil olmaksızın karmaşık bir toplum hayatı düşünülemez. Dil kültürün gelişmesinde ve değişmesinde önemli rol oynar.”²⁶⁹ “Dil kültürün devamlılığı için olmazsa olmaz bir öğedir.”²⁷⁰ Dile kültür açısından bakınca; “Dil, kültürü hem kurar hem geliştirir: genellikle toplumsallaşmayı da toplumsallaşmayla birlikte tarihsel sürekliliği de sağlamakla insan varlığını eksiksizce olanaklı kılar dil. Ortak bir dil konuşanlara özgü

²⁶⁸ Vardar, s. 12.

²⁶⁹ Güngör, s. 62.

²⁷⁰ Pultar ve Erman, s. 203.

bir topluluğun üyesi olan insan, belli bir kültürün de üyesi durumundadır. Ağızdan çıkan her sözcüğün, dile yapışık kültür ortamını da canlı tutmada katkısı vardır. Ama dilin başarısı yalnızca kültürü taşıyıp korumakla tükenmez; kültür zaman ve uzay doğrultularında genişleyip yayılmasını da dile borçludur.”²⁷¹

“Dil ile kültür birbirine eşdeğer, iki bağımsız bütün değil; tek bir varlığın, birbirinden ayrılmaz, biri ötekisiz olmaz iki parçası gibidir. Kültürde ne varsa dilde vardır. Dildeki her şey kültürden gelir. Kültür, dilde yaşar, gelişir, birikir. Dil, kültürün hazinesi, bilinci ruhudur. Dil, kültürün geçmişi, yaşayan bugünü, geleceğin güvencesi ve tasarımıdır. Kültür ve insanbilimcilere göre, toplumsal kurumları birbirine bağlayan, toplumu toplum yapan gizemli bağ dildir.”²⁷² Jiang’ın da belirttiği gibi “dil beden; kültür ise kandır. Kültür olmazsa dil ölür, dil olmazsa kültür şekillenemez.”²⁷³

“Kültüre götürüp de dilden geçmeyen hiçbir doğal, hiçbir bol verimli yol yoktur, bir bakıma. Gerçekte insanın ana dilini öğrenmesi, kültür edinmesinden başka bir şey değildir. En küçük konuşma edimi bile düpedüz bir kültür edimidir. Dil yönünden kişisel bir büyüüp serpilme kültürce zenginleşmeyle el ele gider. İnsan dilde ne denli güçlenirse kültürde kök salan kökleri de o denli derinlere gidip yayılır. Dilde ustalaşma, dünya ve kültür yöneltilenleri açısından da ustalaşmayla eş anlamlıdır. Gerek insan teklerinin gerek insan kuşaklarının zengin deneylerini bir kültür dünyası kurarak düzenlemesi, ancak dile ilişkin söyleyiş, sözcük – gömüsü, kavram alanı, vurgulama, tümce kalıbı ve benzeri türden düzenlerle boğum boğum gerçekleşir. Kültür durumları, öznel – nesnel koşulların gerektirip elverdiği oranda, kimi bir depremölçer inceliğiyle, kimi toptancı bir tutumla tek tek konuşma ve dil durumlarında yansır. Bu bağlamda kültüre özgü bütünlüğü sağlayan başlıca kaynağın ana dilde bulunduğunu gözden yitirmemek gerekir. Çünkü kültürün sınırı genellikle dile bağlıdır; dilce belirlenir. Alabildiğince geniş etki ve etkenliğinden ötürü dilin, tek bir kültürün çeşitli dalları arasında da birlik sağlama katkısı büyüktür. Nitekim

²⁷¹ Uygur, s. 19.

²⁷² Güvenç, s. 45.

²⁷³ Fatma Bölükbaş ve Funda Keskin, **Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metinlerin Kültür Aktarımındaki İşlevi**, TurkishStudies International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistoryof TurkishorTurkic Volume 5/4, İstanbul, 2010, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1220497267_9B%C3%B6l%C3%BCkba%C5%9F_Fatma.pdf, (19.03.2015), s. 222.

çoğumuz, kültürün ayrı ayrı türden öğelerini içten bir bütünde toplarken, gösterge olarak, o kültüre damgasını basan dili kullanırız.”²⁷⁴

“Dil ile kültür arasındaki ilişki içten bir varlık bağlamıdır. Dil ile kültür birbirine özce bağlıdır; biri öbürünü zorunlulukla varsayar; karşılıklı bir döngü içinde birbirlerine kenetlenirler. Dil – kültür ilişkisi özel bir ortak – yaşarlık meydana getirir, içerik ve biçimce son derece zengin bir iç içe – örülmedir. Dilin güçlü ve yaygın etkisi kültürün her yöresinde, her kıyı – bucağında kendisini duyurur. Ayrıca; kültürün belirgin damgasını taşımayan hiçbir dilsel kuruluşa, hiçbir sözcüğe rastlanmaz.”²⁷⁵

“Dil, millet hayatında geçmiş ile hâlihazır ve gelecek arasında bağ kuran bir köprü vazifesi görür. Milli birliği ve bütünlüğü sağlar. Dilin sosyolojik açıdan temel fonksiyonlarından biri de toplum üyeleri arasında sosyal etkileşimi, haberleşmeyi sağlamasıdır. Çünkü aynı dili konuşan insanlar birbirlerinin düşüncelerini ve hareketlerini rahatlıkla anlayabilirler. Aynı millete mensup bütün insanlar tarafından aynı nesnelere, hareketlere, kavramlara aynı adların verilmesi; kelimeler arasındaki münasebetlerin aynı şekilde sağlanması, kelime sırasının aynı prensiplere tabi tutulması o insanlar arasında bir yakınlığın doğmasına yol açar. Aynı dili kullanmanın sonucu olan bu yakınlık, din, kültür, gelenek, tarih gibi diğer ortak değerlerle beraber bir milletin teşekkülünü ve devamını sağlar.”²⁷⁶

Daha önce de belirttiğimiz gibi, “Dil, milletin tarihinde meydana gelen maddi ve manevi değerlerin ifade aracıdır. Millet denen sosyal varlığı birleştirir ve onlar arasında duygu ve düşünce akımını meydana getirir. Bir millete mensup olan birey, o milletin kültürünü, dilini, dinini, inançlarını, zevkini, gelenek ve göreneklerini beraberinde taşır. Kültür bireylere yön ve kişilik veren bir varlık, kişiyi ayakta tutan bir güçtür. Aynen bunun gibi, bir milleti de dünya milletleri arasında ayakta tutan, ona canlılığını, sürekliliğini sağlayan da kültür kaynakları ve bu kaynakların iletişim gücüdür. İletişim olmazsa kültür durağanlaşır, canlılığını kaybeder. Sağlıklı bir iletişimin olması için de oturmuş bir dile ihtiyaç vardır.

Bir milletin bütün bireylerini ve her yeni nesli milli tarihin en eski kaynaklarına kadar götüren ve onlara milli tarih arasında köprü kuran tek araç dildir. Bir milletin dilinde, o milletin bütün bir hayat macerasının özü saklıdır. Gelmiş geçmiş kuşaklar

²⁷⁴ Uygur, s. 19.

²⁷⁵ Uygur, s. 21.

²⁷⁶ Güngör, s. 61.

varlık karşısındaki duruşlarını, duygu ve düşüncelerini, yorumlarını söz ve yazı ile dilde kalıplaştırmışlardır.”²⁷⁷

Bilindiği gibi, bilimsel faaliyet ve bunun dayandığı derin düşünme ancak zengin bir dille olur. Bu bakımdan, bir toplumun maddi ve manevi kalkınması, kullandığı ana diline sıkıdan sıkıya bağlıdır. Bir toplum anadilini sevmez ve ona gereken değeri vermezse kişiliğini, var olma azim ve iradesini kaybeder. Çünkü bu hali sağlayan milli bilinç anadilde hayat bulur. Böyle bir iradenin devamı aynı zamanda maddi bakımdan da güçlü olmayı gerekli kılar. Bilim yapmayı mümkün kılan düşünme imkânına sahip olamayan böyle bir gücü elde edemez. Zengin ve gelişmiş bir dil olmazsa derin düşünme ve bilim yeterince yapılamaz. Yaratıcı düşünme ancak anadille olabilir.”²⁷⁸

Kültür üzerinde bu bilgileri sunduktan sonra şimdi de tezimizin ikinci anahtar kavramı olan “kavram”ı incelemeye geçebiliriz.

2.2. KAVRAM

Kavramlarla düşünür, kavramlarla yazar ve kavramlarla konuşuruz. Kavramlar yaşadığımız dünyayı ve gündelik hayatı anlamlı kılar. Biz burada kavramın tanımı, kavramın çeşitleri, kavram yapma yolları, kavram üretme ve asıl konumuz olan kavramların nitelik değiştirmesine etki eden faktörler üzerinde durmaya çalışacağız.

2.2.1. Kavram Tanımı

Kavram sorunu mantık ilminin yanında anlambilim, dilbilim, epistemoloji, psikoloji ve sesbilimi de ilgilendiren geniş bir konudur. Bu ilimlerin hepsi de kavramın neliğini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Ancak bunların kavram konusunda genel bir tanım ortaya koydukları söylenemez. “Bunun sebebi kavramın dil ile iç içe olması, kavramı belirlemeye çalışırken karşımıza dil – düşünce ilişkisinin çıkmasıdır. Eğer dil ile düşüncenin sınırı ya da dil olmadan düşüncenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusu tartışmalı olmasa, dile başvurmaksızın düşünmenin mümkün olduğu herkesçe

²⁷⁷ Özkan, ss. 97-98.

²⁷⁸ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, ss. 291-293.

benimsense, kavramı dilden bağımsız olarak düşünebilir ya da tanımlayabiliriz. Ancak ne dil ile düşüncenin sınırı kesin hatları ile belirlenmiş, ne de dile başvurmadan düşünmenin imkânı konusunda genel bir uzlaşma olmuştur.”²⁷⁹

“Kavramın bir genel geçer tanımının olmamasına rağmen, o düşüncede ve dildeki merkezi konumunu her zaman korumuştur. Çünkü kavramlar her türlü var olanın bilinmesini sağlayan genel çerçevelerdir ve onlar olmaksızın adeta bilgi imkânsız hale gelmektedir. Bilmenin ve anlamlandırmanın vazgeçilmez unsurları olan kavramlar, klasik mantık açısından nesnelerin zihni suretleridir.”²⁸⁰

Sosyolojide Kavram; “Sosyal bilimcilerin toplumsal fenomenleri analiz etmek, gözlemlenen dünyanın nesnelerini sınıflandırmak, bu fenomenleri açıklayarak bir anlam yüklemek ve bu gözlemler temelinde üst düzey önermeler formüle etmek amacıyla başvurdukları terminolojik araçlardır.”²⁸¹

“Kavram, bir terimin anlamını oluşturan ve o terimi yerinde kullanıp kullanmadığımızı belirleyen tanımlayıcı özelliklerin tümüdür.”²⁸²

Kavram “insanların kendilerini ve çevrelerini anlamlandırmak için kullandıkları sözcükleri ya da sözcük gruplarını ifade etmektedir.”²⁸³

“Kavramlar dilin yapı taşlarıdır. Kavramlar sözcüklerle ifade edilir. Sözcükler simgesel düzeyde nesne ve anlamları ifade etmektedir.”²⁸⁴

“Kavram kavramaktan gelir. Bir nesnenin, bir fikrin, bizim düşüncemizden bağımsız olan bir şeyin kavranılması demektir. Kavram, “bir objenin zihnindeki tasavvurudur.”²⁸⁵

“Dilbiliminde kavram, bir nesne özellikle de o nesnelerin nitelikleri üzerine edindiğimiz genel düşünce; varlıklardan her birinin zihnimizdeki temel bilgisi olarak tanımlanır. Başka bir deyişle kavram, dış gerçeğin insan beynindeki yansıma biçimidir. Bu açıdan kavram, sözcüğün anlamı olarak da tanımlanabilir. Her sözcük insan zihnine kavram olarak yerleşir. İnsan, kavramlarla, yani sözcüklerle düşünür.

²⁷⁹ Ayık, s. 162.

²⁸⁰ Ayık, s. 162.

²⁸¹ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat, Ankara, 1999, s. 395.

²⁸² Cemal Yıldırım, **Mantık Doğru Düşünme Yöntemi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 249.

²⁸³ Mustafa Serdar Köksal, “Kavram Öğretimi ve Çoklu Zekâ Teorisi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt: 14, No: 2, Kastamonu, 2006, s. 473.

²⁸⁴ Ali Baz Bilici, **Çocuk Psikolojisi ve Din**, Akademik Gelişim Yayınları, İzmir, 2015, s. 188.

²⁸⁵ Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, s. 58.

Düşünürken ya da konuşurken bir kavram zihinde uyandığında sözcüğü; bir sözcük duyulduğunda da kavramı çağrıştırmaktadır. Yalnız, bir sözcüğün yansıttığı kavram, anlam olarak o sözcüğün zihinde uyandırdıkları, toplumlara, yaşanan çevreye, kişilere göre değişebilir.”²⁸⁶

“Kavram genel olarak soyut bir hayalden ibarettir. Kavramın içeriği çok genel ve geniştir. Kavramlar, zihinde nesnelerin sanki birer gölgesi olarak tasarlanır.”²⁸⁷

“Kavram soyutlanarak elde edilir. Örneğin kavram olarak kitap doğada yoktur, doğada bulunanlar onun somut biçimleridir. Aristoteles’e göre kavram, objenin tanımının ifadesidir. Tanım ise, önermeler kurmayı, bir hükümde bulunmayı gerektirir. Bu açıdan bakıldığında kavram bir veya birden fazla önerme ile ifade edilen tanımlanan bir nesneyi, durumu, ilişkiyi veya fikri tek bir terimle anlamamıza yarayan bir özetir.”²⁸⁸

“Birçok kavramlar, ancak belli bir dilde kurulabilirler ve ancak belli bir dilde kavranırlar ve dilin içeriğinin en çok anlam taşıyan bölümü kavramlara bağlıdır. Bundan dolayı, kavramın anlatımının önemsiz olduğu düşünülemez. “Sözcük, gerçi dili oluşturmaz, ama dilin en çok anlam taşıyan parçasıdır, yani yaşayan dünya içinde birey ne ise, sözcük de odur.”²⁸⁹

2.2.2. Kavram Çeşitleri

Burada soyut – somut, tümel, tikel, tekil, kolektif, distribütif, açık – seçik kavramlar üzerinde durmaya çalışacağız.

2.2.2.1. Soyut – Somut Kavramlar

“Zihne konu olması açısından kavramlar, soyut (mücerret) ve somut (müşahhas) diye ayrılır. Zihnin dışında konusu bulunmayan, varoluşunu bir başka şeye borçlu olan ve ancak zihinde bir başka şey ile ilişki içinde bulunan nesnelerin niteliğini

²⁸⁶ Kolcu, s. 193.

²⁸⁷ Şen, s. 48.

²⁸⁸ Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, s. 58.

²⁸⁹ Akarsu, s. 31.

gösteren kavram soyuttur. Soyut kavramlar, bir oluş tarzını bildirir. Yiğitlik, insanlık gibi.

Somut kavram, zihin dışında konusu bulunan, bir nesneye veya bir varlığa işaret eden kavramdır. Mesela, otomobil, mendil, elma gibi.”²⁹⁰

2.2.2.2. Tümel, Tikel, Tekil Kavramlar

“Zihinde bir tasarım olarak var olan her kavram ya tekil ya tikel ya da tümeldir.

Tekil kavram : Zihinde tasarlanan bir şey tek bir varlığa karşılık geliyorsa bu kavrama tekil kavram denir. Örneğin; Ankara.

Tikel kavram : Ne tek bir şeye ne tüm varlıklara fakat varlıkların yalnızca bir kısmına karşılık gelen kavrama tikel kavram denir. Örneğin; Bazı kentler. “Bir tikel önermede özne durumunda olan ve bir sınıfın bir kısmını gösteren kavramdır. Örneğin; “Bazı hayvanlar eklembacaklıdır.” tikel önermesinde “bazı hayvanlar” tikeldir.”²⁹¹

Tümel kavram : Bir sınıfın tümüne ya da aynı türden varlıkların ortak özelliklerine karşılık geliyorsa bu kavrama da tümel kavram denir.”²⁹² Örneğin, kent. “Bir tümel önermede özne durumunda olan ve bir sınıfın tümünü gösteren kavramlardır. Örneğin; “Tüm hayvanlar canlıdır.” tümel önermesinde “tüm hayvanlar” tümeldir.”²⁹³

2.2.2.3. Kollektif – Distribütif Kavramlar

“Bir kavramın fertte yahut grupta gerçekleşmesine göre kavramlar bu iki şekilde adlandırılır. Bireyler grubunu ifade edip de grupta gerçekleşen kavramlara kollektif kavram denir. Örneğin; ordu, sendika, meclis, aile ve üniversite kollektif kavramlardır.

Bireyler grubunu ifade edip, grup da değil de bireyde gerçekleşen kavramlara distribütif kavram denir. Bu kavramlar gruba göre anlam kazanır ve grup içinde yer alan bireylerin özelliklerini gruba göre belirtir. Örneğin; asker kavramı ancak ordu

²⁹⁰ Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, s. 61.

²⁹¹ Özlem Doğan, **Mantık**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2004, (Mantık), s. 71.

²⁹² Abdülkadir Çüçen, **Klasik Mantık**, Asa Yayınları, Bursa, 2004, s. 69.

²⁹³ Ö. Doğan, **Mantık**, s. 71.

mensubu, milletvekili kavramı meclis mensubu olmakla anlam kazanır. Bu kavramlarda bireyin mensup olduğu grup veya küme ile olan ilişkisi bir pay alma değil, bir özelliği mensup olan bireylere dağıtma ilişkisi olarak kendisini gösterir.”²⁹⁴

2.2.2.4. Açık – Seçik Kavramlar

“Açık kavram, başka hiçbir kavramla karıştırılmadan hemen tanınan kavramdır. Açık bir kavram nesnesini tanımaya elveren, onu başka nesnelerden ayırt etmeye imkân veren kavramdır. Açık kavramın zıddı, kapalı (mübhem, obscure) kavramdır. Bir terimi açık olarak tanımak için onun kaplamına bakmak gerekir. Yani onun kaplamına giren kavramların hangi kavramlar olduğunu görmek gerekir. Seçik kavram ise, başka kavramlardan ayırt edilen, ayrılmış kavramdır. Bir kavramı seçik olarak tanımak için ise onun işlemine bakmak gerekir. Yani o kavrama ne gibi yüklemeler verebileceğimizi, onun üstünde bağlanabileceği esaslı niteliklerin neler olduğunu görmeye çalışmaktır. Tekrarlayacak olursak, bir kavramın seçik bir kavram olması demek, ona yükleyeceğimiz yüklemelerin hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu, deneysel veya mantıksal işlemlerle, tespit etmeye imkân vermesi demektir. Buna imkân vermeyen kavramlar bulanık (mültebis, confuse) kavramlardır.”²⁹⁵

2.2.3. Kavram Yapma Yolları

“Terim sorunu, kültür ve uygarlık değişiklikleri, imparatorluktan milli devlete geçiş gibi değişen koşullar ve süreçler içinde, farklı biçimlerde ele alınıp değerlendirilmiştir.”²⁹⁶

Örneğin Cumhuriyet döneminde, terimler aranacağı zaman önce halk diline bakılmıştır. Bulunamadığı takdirde Türkçe kurallara bağlı olarak Türkçe eklerle yeni kelimeler yapılmıştır. Bunlar yetmezse, Arapça ve Farsçaya başvurulmuş ancak Arapça ve Farsça tamlamalardan kaçınılmıştır. Bununla birlikte bazı dönemlerin ve

²⁹⁴ Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, s. 61.

²⁹⁵ Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, s. 65.

²⁹⁶ Hamza Zülfikar, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Yayınları: 569, Ankara, 1991, s. 1.

meslek kollarının özel durumlarını gösteren kelimelerle çeşitli teknik terimlerin yabancı dillerdeki karşılıkları aynen alınmıştır. Ziya Gökalp'ın ortaya koyduğu bu esaslar, Cumhuriyet dönemindeki terim çalışmalarının temelini oluşturmuştur, denilebilir.

“Dilleri meydana getiren unsurların başlıcası kelimelerdir. Bilindiği gibi kelimeler kafamızdaki sayısız fikirlerin yani kavramların birer ses işaretinden başka bir şey değildir.”²⁹⁷

“Bir dilin yapısı içinden yeni kelimeler çıkarma işi rastgele değil, belli kurallara uygun olarak yapılır. Fındıkoğlu'na göre tarihte görülen hemen bütün dil hareketleri, değiştirme ve yenilik tecrübeleri “kıyası” ve “semai” yollarla yapılmıştır. Yani her dilde kıyası ve semai kuralları vardır. Kıyası yolda; genel kurala uygun olarak, uygulama ve benzetme yoluyla kelimeler yaratılır. Semai yolda ise kurala bağlı olmayan, işitilmekle öğrenilen yaratmalar söz konusudur.”²⁹⁸

2.3. KAVRAM ÜRETME

Kavramların üretilmesinde çok büyük bir sosyolojik süreç söz konusudur. Her kavramın bir tarihi vardır. Ancak üretilmiş olan her kavram daha sonra üretilen bilgilere ve kavramlara temel olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden bir kavram kendisinden üretilmiş ve çıkarılmış kavram ve bilgilerden dolayı ilerleyen zamanlarda farklı anlamlara da gelebilmektedir. Örneğin “İdeoloji”, “Cemaat”, “Feminizm”, “Laiklik”, “Demokrasi”, “Sağ” ve “Sol” gibi birçok kavram bu gün çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

İdeoloji kavramı üzerinde durmak gerekirse; “İdeoloji” kavramının bugün çok farklı anlamlarda kullanılmasının sebebi, ideoloji kavramının, birçok şeye temel teşkil ediyor olmasındandır. “Düşüncelerin bilimi anlamında kullanılmasından, dünya görüşü anlamına, aklın önünü tıkayan tutku, önyargı ve kirli çıkarılara karşı olumlu bir işlev taşıması anlamından, Cemil Meriç'teki deli gömleği anlamına kadar bir anlam çeşitliliği, aynı bahsedilen noktadan kaynaklanmaktadır.”²⁹⁹

²⁹⁷ Mehmet Ali Ağakay, **Türkçe Felsefe Terimlerinin Dil Bakımından Açıklanması Dolayısıyla Bazı Kelime Yapı Yolları**, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1943, s. 5.

²⁹⁸ Güngör, s.193.

²⁹⁹ Mehmet Kaplan, “Kavramlar Aynı Kafalar Karışık”, **Vukufiyet Dergisi**, <http://vukufiyet.com/kavramlar-ayni-kafalar-karisik.html>, (19.03.2015).

“Berke Vardar, “Sözcükler, kavram alanlarını kaplayan dilsel alanlar oluşturur; bir dünya görüşünü dile getirirler.” demektedir. Bu dünya görüşü, yüzeysel bir bakışla bir toplumun kültürü demektir. Kültürlenme sürecinde, normal bir gelişim gösteren her birey kendi kültüründeki kavramları günlük etkileşimi içinde kazanmaktadır. Ancak bu kavramların yüklendikleri bilgiler, her zaman bilimsel olmamakta, kimi zaman ve hatta çoğu zaman dinsel ve/veya mitsel olmaktadır. İşte dinsel ve mitsel bilgilerle yüklü *sağ – sol* kavramları da yön anlamı taşımak bir yana, belirli yaşam biçimleri ve dünya görüşü bildirir.”³⁰⁰

“Çeşitli toplumlarda ve doğal olarak çeşitli dillerde sağ ve sol sözcüklerinin içerdikleri anlamlar incelendiğinde varılan sonuçlar, bu anlam değerlerinin herhangi bir topluma mal edilemeyeceğini kanıtlamaktadır. Sağ ve sol kavramları, yalnız Türklerin veya doğu toplumlarının değil pek çok toplumun, bu arada – mahkeme salonlarında sanıkların doğruyu söylemelerini sağlamak üzere sol ellerinin kutsal kitaba koydurulup sağ ellerinin havaya kaldırılması biçimindeki yeminde olduğu gibi – batı toplumlarının inanç sistemlerinin de anahtarı durumundadır. Ancak bu kavramların, Türk kültürüne batı toplumlarından girdiği düşüncesinde olanlar da vardır. Sağ ve sol kavramlarının kavramsal alanlarını tam olarak ortaya koyabilmek için mitolojiden astrofiziğe ve kozmolojiye kadar birçok bilim dalından yararlanmak gerekmektedir. En ilkinden en gelişmişine kadar birçok toplumda, önemli bir kültürel ayırımın öğeleri durumunda olan sağ ve sol kavramları, bu işlevleri dolayısıyla birçok dil için “önemli” ve “belirleyici” kavram durumundadır. Mitsel ve / veya dinsel bilgilerle yüklü olan sağ ve sol kavramları arasında bir karşıtlık ilişkisi vardır ve bu iki kavram, insanbilim, din, halkbilim, siyaset ve ekonomi alanlarında ve bu arada biyolojik alanlarda yapılan açıklamalar için de birer anahtardır. Birer anahtar, birer ölçüt olmaları, onları birer “değer” olarak almamızı da gerekli kılar. Bu değerler (“hayırlanabilme” ya da “yanlışlanabilme” olasılığını da göz önünde bulundurarak), oldukça öznel bir yaklaşımla, siyaset ve ekonomi dışındaki alanlar için “sağ”ın “iyi; “sol”un bazen doğrudan, bazen dolaylı olarak “kötü” olduğu üzerine temellenir. Nesnel bir yaklaşımda ise bu kavramların bütün sözlüksel anlamları anlamsızlaşır, kavramların içi boşalır. Çünkü bu kavramlara bu anlamsal değerleri veren insandır,

³⁰⁰ Muna Yüceol Özezen, **Sağ ve Sol Kavramlarına İlişkin Bir Araştırma Denemesi**, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/1.php>, (19.03.2015).

insanın bakış açılarıdır. Evrenin uzak bir köşesinden, neyin sağda veya solda olduğunu saptamak olanaksız olduğu gibi, neyin “iyi” veya “kötü” olduğunu belirlemek de güçleşir. Bu yargı en fazla olarak siyasal ve ekonomik alanlardaki ayırımı doğrulanabilir. Çünkü bu alanlarda neyin “iyi” olduğu zamana ve koşullara göre değişir. Bu nedensel açıklanamazlık, belki de Wittgenstein’in dediği gibi dünyaya, dünya dışından tanrısal bir bakışla bakamayışımızdan, zihnimizin sorguladığımız kavramlara yapışık olmasından kaynaklanmaktadır.”³⁰¹

“Her toplum, hem maddî âlemin zihnine yansıttığı, hem de bizzat kendi zihninin pratik hayattan bağımsız olarak ürettiği anlamları somutlaştıracak ve bu anlamlara tanınabilecekleri bir kimlik kazandıracak kavramlar üretir. Kimi kavramlar her toplum için aynı anlamı ifade ederken, kimileri de o topluma özgü anlamlar taşırlar. Genel olarak, maddî âlemi anlamlandıran kavramlar her toplum için aynı/benzer anlamlara gelirken; düşünsel dünyanın kavramları toplumdan topluma farklılık gösterirler. Örneğin, su, hava, güneş, toprak gibi kavramlar her insan ve toplum için aynı anlamı ifade ederken, özgürlük, yasallık, demokrasi, laiklik, siyaset, tasavvuf, hikmet, insan hakları, adalet gibi kavramlar, kişiden kişiye, toplumdan topluma farklı anlamlar taşıyabilirler. İşte kavramlara düşünsel ve nefsi tercihlerin yüklediği farklı anlamlar yüzünden “kavram kargaşası” olarak bildiğimiz hadise doğar. Bu durumda insanlar birbirlerini anlamakta zorluk çekerler 'birinin dediği ötekini tutmaz; aynı kavram çok farklı anlamlara gelir.’”³⁰²

“Çoğunlukla kavramlar bizim dışımızda bizden önce üretilmişlerdir. Genellikle doğduğumuz andan itibaren etrafımızda konuşulan dil ile dünyaya ve kavramlara aşına olmaya başlarız. Ancak zihnimizdeki kavramların gündelik hayatta karşılığını bulamadığımız zaman kafa karışıklığı başlamaktadır. İlk kafa karışıklığı müşahhas düşünmekten, mücerret düşünmeye geçilen ergenlik devresidir. Bu devrede ferd kendisine öğretilenleri sorgulamaya başlamıştır ve bu sorgulama evresi çok önemlidir. Düşündükleri ile yaşadıklarını yerli yerine oturtamadığı zaman problemler başlayacaktır. Kavramların sosyolojik veçheleri zamanın şartlarından etkileneceği için her fert kendi döneminde ya kavramlara yeni anlam yükleyecek ya da yeni

³⁰¹ Özezen, <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/1.php>, (19.03.2015).

³⁰² M. Kürşad Atalar, Kavramların Dilini Anlamak, Demokrasi ve Laiklik Kavramları Temelinde Bir Değerlendirme, **İktibas Dergisi**, Sayı: 186, 1994, <http://www.iktibasdergisi.com>, (19.03.2015), ss. 24-25.

kavramlar üretecektir. Zira daha önce kendisine öğretilen kavramların sınırları gündelik hayatı tanımlamaya ve anlamlandırmaya yetmeyecektir. Bu her meselede böyledir. Bilim konusunda da, kültür ve din konusunda da böyledir.”³⁰³

“Günlük hayatta, bir düşünceyi ve bir sistemi anlatırken, o düşüncenin ve sistemin ifade edilmesinde başrolü oynayan kavramlar vardır. Her kavram çerçeveyi belirleyen bir tanımlamadır. Çerçeveler ne kadar sınırlayıcı gibi görünse de o şeyin durumunu ortaya koyması özelliği ile önemlidir. Bir şeyin kavramı o şeyin bilgisi demektir. İnsanlar kavramlarla öğrenir ve kavramlarla düşünür. Duygu, düşünce ve hayallerini dile dökülürken yine kavramlardan yararlanılır. İnsanın kavramlara ihtiyacı sürekli dir. Öyle ki, kavramlar her defasında kendinden yeni anlamlar devşirilen bir yapıdır.”³⁰⁴

“Hayat kavramların üzerine bina edilmiştir. Onlar, düşüncelerimizin ve dünya görüşümüzün kalıba dökülmüş ifadeleridir. Anlamca yoksun bırakıldığında herkesin kendine göre içini doldurduğu bir hal alır. Öyle ki, düşünceleri ve onların sistemlerini tahrif etmek isteyenler ya içi boş kavramlar icat eder ya da var olan kavramların içini boşaltırlar. Kontrolsüz bir biçimde kavramlara yüklenen yanlış anlamlar ise, aydınlığa giden yolu perdeler. Zihinsel ve toplumsal gevşemelere, çalkantılara yol açar. Kimi zaman da bir düşman dandinisi gibi avutup uyutur. Biri eskidiğinde yenisi hemen hazır dır.”³⁰⁵

2.4. KAVRAMLARIN NİTELİK DEĞİŞTİRMESİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

“Günümüzde, sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, teknolojik ve daha birçok alanda sürekli ve hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Sistemler, bilgi, teknoloji, yöntemler, teknikler... sürekli değişmektedir.”³⁰⁶ Bu değişikliklere bağlı olarak

³⁰³ Kaplan, <http://vukufiyet.com/kavramlar-ayni-kafalar-karisik.html>, (19.03.2015).

³⁰⁴ Aydın Uzkan, “Kavramlar Karışınca”, **Tefekkür Dergisi**, http://www.tefekkurdergisi.com/YaziveYorumMetin-Kavramlar_Karisinca-827538.html, (19.03.2015).

³⁰⁵ Uzkan, http://www.tefekkurdergisi.com/YaziveYorumMetin-Kavramlar_Karisinca-827538.html, (19.03.2015).

³⁰⁶ Nezahat Güçlü ve Ekrem Tuğrul Şehitoğlu, Örgütsel Değişim Yönetimi, **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 13, Erzurum, 2006, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/view/1021004096>, (19.03.2015), s. 240.

kullandığımız mevcut kavramların değiştiği, anlam kaybına uğradığı ya da kavramların işlevlerini yerine getiremeyerek ortadan kalktığı ve yerine yeni kavramların üretildiği görülmektedir. Dış etkenler ile ortaya çıkan değişimler ise, bir milletin zaman içinde uğradığı bütün değişimlerin dile yansımaları şeklinde kendini gösterir. “Bir milletin siyasi ve sosyal hayatındaki yükselmeler ve çöküntüler, göçler, yeni bölgelerde yerleşmeler ve yerleştikleri yerlerde değişik kavimlerle kaynaşmalar, din değiştirmeler, komşu ve komşu olmayan millet ve kavimlerle yapılan ticari ve kültürel alışverişler, kültür alanı değişimleri ve daha başka sebepler nasıl bir milletin sosyal hayatında bir takım önemli değişiklikler doğuruyorsa, bu değişiklikler elbette, o milletin sosyal hayatının gerçek bir aynası olan dilde de kendisini gösterecektir.”³⁰⁷

Kavramların nitelik değiştirmesinde, anlam kazanmasında veya anlam kaybına uğramasında birçok faktörün etkisi görülmektedir. Şimdi, biz burada din, coğrafya, kültür (yerli/yabancı), toplum, medya (görsel/yazılı), teknolojik gelişmeler, ideolojiler, küreselleşme ve siyaset gibi unsurların etkisini irdelemeye çalışacağız.

2.4.1. Din

Kavramların oluşmasında, muhteva kazanmasında veya yeni anlam kazanmasında din önemli bir etkidir. Toplumun benimsemiş olduğu dini değerler kapsamında kavramlar oluşabilmekte ve bu kavramlar zamana göre nitelik değiştirilebilmekte, kavramların anlamlarında farklılıklar görülebilmektedir. “Din, zamanla farklı topluluk yapılarına yayılması sırasında kabul edildiği topluluk yapısını değiştirirken, o toplulukların içinde bulundukları çevresel ve kültürel koşullar tarafından yeni bir içerikle yeniden yorumlanır. Böylece aynı dinin, değişik topluluk yapılarında birbirinden az ya da çok farklılaşmış çeşitli yorumları söz konusu olmaktadır.”³⁰⁸

“Toplumsal yapının bir unsuru olarak din, toplumdaki genel değişimlerden bağımsız değildir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, belli bir süreç içinde toplumda yaşanan dinin örgütsel yapı, dünya görüşü, değerler ve pratikler düzeylerinde değişmeye yol açar. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte

³⁰⁷ Gülensoy, s. 9.

³⁰⁸ Erkan Perşembe, Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri Üzerine, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Samsun, 2005, s. 177.

toplumsal yapıda meydana gelen değişme, din de de değişmeye yol açar. Yeni toplumsal yapıda din, yeni bir içerikle yeni bir konum kazanır. Bu süreçte temel eğilim sekülerizasyon, yani dini alanın ekonomik, teknolojik, siyasal, eğitim vb. gibi yaşama alanlarında daralması, etkisizleşmesi yönündedir.”³⁰⁹

“Din, hem bireyleri hem de toplumu etkiler. Bu anlamda dinin birey ve toplum hayatını etkileme süreci insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlık tarihinin de ne kadar eski devirlerine gidilirse gidilsin din gerçeği ile karşılaşılır. İlkel toplumlarda bile bir takım toplumsal gruplar içinde yaşama eğiliminde olup bireylerin hayatında dini değerler büyük bir öneme sahip olmuştur. Her din sosyal davranışlar için kurallar ve gündelik tecrübeler için bazı açıklamalar getirir ve dini sistemin karakterine uygun belli davranış biçimleri üretir. Bu anlamda din, sosyal davranış için bir motivasyon kaynağıdır.”³¹⁰

“Din, insanlarda oluşturduğu kimlik yoluyla; ölüm, hastalık gibi sıkıntılı zamanlarda; yangın, deprem, sel gibi felaketler sırasında, düğün, nişan gibi sevinçli günlerde onların birbirine maddi ve manevi yönden destek olmalarını sağlayarak da, toplumun kaynaşması ve bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır.”³¹¹

“Sezen’e göre fert “dinin faili ve taşıyıcısı olmada önemli rol oynamaktadır. Dinin o kadar zengin bir fikir ve sosyal muhtevası vardır ki, getirdiği muayyen ruhu, mensup olanların hepsi paylaşır. Bu durum fertleri birbirine yakınlaştırarak, doğumdan ölüme kadar dini olmayan meselelere karşı dahi onları belirli ve müşterek tavırlar almaya iter. Aileyi etkisi altına alan din, buna bağlı olarak evlenme ve boşanmaya belirli bir yön vermektedir. Öyle ki, doğan çocuğa ad koyma, erkek çocuğu sünnet ettirme, evlenme törenleri, işyerini açarken müşterek dualar, bir inşaata başlarken kurban kesme ve dualar, belirli gün ve gecelerde müşterek yapılan dua ve ibadetler, ölüm ve sonrasında yapılan ibadetler vb. gibi faaliyetler, hep dinin tesir sahasına girmektedirler.”³¹²

³⁰⁹ Perşembe, s. 179.

³¹⁰ İhsan Çapçioğlu, **Modernleşen Türkiye’de Din ve Toplum**, Otto Yayınları, Ankara, 2011, s. 27.

³¹¹ Çapçioğlu, s. 31.

³¹² Halis Adnan Aslantaş, Sosyal Değişme, Kentleşme ve Kentlileşmenin Din Üzerine Etkileri, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13:2, Elazığ, 2008, http://portal.firat.edu.tr/Disaridan/_TEMP/278/file/20082/HALS%20ADNAN%20ASLANTAŞ%20SOSYAL%20DEGISME%20KENTLESME.pdf, (15.06.2014), ss. 171-196.

“Gündelik hayatın bütün etkilerini üzerinde taşıyan bir gerçeklik teması içinde din, birey ve toplumu kendi yaşamının fonksiyonel bir göstergesi kılar. Dinin bu rolünün bilimsel anlamda yeterli bir düzeyde ele alınabilmesi için, öncelik onun toplumsal alanda dil, eylem ve diğer araçlarla somutlaşması ve toplumsalın gündelik dünyasında da içselleştirilmesi gerekmektedir... Günümüzde nüfus artışı, teknoloji ve sosyal alandaki hızlı gelişmeler toplum hayatını büyük ölçüde etkileyerek bir takım değişimleri hızlandırmış, karmaşık hale getirmiş ve hemen hemen hiçbir topluluk da bu değişimin dışında kalmamış bilakis değişimler ve gelişme beraberinde ailelerde çöküntü, yalnızlık, çatışma, yabancılaşma, kuşaklar arası kopukluk, kuşak çatışması, sosyal ilişkilerin zayıflaması, zararlı madde kullanımı alışkanlığının artması ve geleneklere karşı çıkma gibi bazı problemlerin doğmasına neden olmuştur. Mevcut değişimlerin anlaşılmasında sanayileşmeyle birlikte dinin aldığı yeni biçim önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.”³¹³

“Nitekim VIII. ve IX. Yüzyıllarda Budizm’i ve Maniheizmi kabul eden Uygur Türklerinin dünya görüşlerini bu dinin gereklerine uydurmaları ile Uygurca da bu dünya görüşüne ayak uydurarak yeni kavramlar ve kelimeler kazanmış; ona uygun bir anlatım biçimine bürünmüştür. Türklerin M.S. X. Yüzyılda İslamı kabul edişlerinden sonraki durum da aynıdır. İslamın dünya görüşü ve kültür çerçevesi içinde yavaş yavaş Türkçe’ye pek çok Arapça kelime aktarılmış, Türkçe’nin söz hazinesi ve anlatım biçimine az veya çok oranda bir dilin etkisinde kalmıştır.”³¹⁴

Birkaç örnek vermek gerekirse; “şeriat”, “cemaat”, “ölüm” kavramı zaman içinde anlamsal olarak farklı şekillerde algılanmaya başlamıştır. Örneğin; Batı toplumlarında “ölüm” kavramının zaman içinde yüklendiği anlamlara dikkat çekmek istiyorum:

“Varoluşun diğer güçlü dönemlerinde olduğu gibi, kader insana ölüm aracılığıyla ifşa edilmekte ve ölen kişi bugünler esnasında onu, ritüeli örfen saptanmış olan kamusal bir tören halinde kabul etmekteydi. Böylece ölüm töreni en azından cenaze ve matem törenleri kadar önemli olmaktadır. Ölüm herkesin kendi kişiliğinin yok edilmediği, yalnızca uykuya yattığı – requiesdormitio – bir kaderin bilinciydi...Bu

³¹³ Aslantaş, s. 186.

³¹⁴ Gülensoy, s. 9.

ölme tarzı, ölümle olan içli dışlılık sürdüğü sürece ve en azından Romantik döneme kadar devam etmiştir.

Fakat Orta Çağ'dan itibaren; okumuşlar, yüksek sınıflar arasında, bu tarzın karakteristiklerine ilişkin olarak bazı ince değişimler meydana gelmiştir. Ölüm, güçlü ama hırslı olmayan ben'in unutulması olmaktan çıkmıştır, her şeye egemen kaderin kabulü olmaktan çıkmıştır, fakat kimse bunda bir yenilik görmemiştir. Ölüm bu değişikliklerle, her bireysel hayatın, her hayat hikâyesinin açık bir bilincin ışığında ortaya çıktığı bir yer; her şeyin tartıldığı, sayıldığı, yazıldığı bir yer, her şeyin kaydedilebileceği ve kurtarılabileceği bir şekilde değiştirilebildiği bir yer haline gelmiştir.

Modern Çağda ölüm, tema ve ayinlerin görünüşteki sürekliliklerine rağmen, meydan okunan bir şey haline gelmiş ve bildik nesneler dünyasının dışına atılmıştır. 19. yüzyılda ölüm her yerde hazır ve nazır hale gelmiştir: Cenaze alayları, matem kıyafetleri, mezarların genişlemesi ve kabirlerin büyümesi, mezarlıklara hac ziyaretleri ve anı tapınısı.³¹⁵

Batı toplumlarında “Ölüm” kavramının zaman içinde uğradığı bu değişim, o toplumun mezar kültürünün, mimarisinin, hatta sanatının bile değişiklik kazanmasına neden olmuştur. “Sanat hayattan beslenen bir disiplindir. Sanat insan faktöründen soyutlanamaz; çünkü eninde sonunda insan tarafından yapılır. Bu genel yaklaşımla sanat bütün sosyal-kültürel değişim ve dönüşümlerden etkilenir.”³¹⁶

Büyük İngiliz şairi ve tenkitçisi T.S. Eliot'ın dediği gibi “Din, kültürü aşan ve onu besleyen bir kaynaktır. Kültür aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir.”³¹⁷ “Din kültüre damgasını vuran öğelerden biridir. Bu yüzden bir kültürün özgün yanları o kültürü taşıyan insanların dillerinde, yaşamı biçimlendirme yöntemlerinde, önem verdikleri, değer yargılarında, dinsel inanç ve eylemlerinde somut olarak görülür.”³¹⁸

Cebeci'nin dediği gibi “Din ve kültür kavramları insan müşterekinde iç içe girmiştir. Dinin insanla ve toplumla bağlantılı kültürel yansımaları kadar kültürün dini

³¹⁵ Philippe Aries, **Batılının Ölüm Karşısında Tavrıları**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991, ss. 105-107.

³¹⁶ Birsan Limon, **Kültürel Değişim Sürecinde Popüler Kültür ve Kitsch Kavramı**, Cilt: 1, Sayı: 3, Konya, 2012, www.idildergisi.com, (19.03.2015), s. 114.

³¹⁷ Kaplan, **Kültür ve Dil**, s. 16.

³¹⁸ Kula, s. 21.

bir özünün, mayasının ve dayanağının bulunması da bu müşterekliğinin ortaya çıkardığı yadsınamaz bir gerçekliktir.”³¹⁹

“Eski Yunan mitolojileri incelenirse, çok tanrılı din anlayışının doğal bir sonucu olarak, antik kültürde toplumsal yaşamın, tanrılara atfedilen özelliklere bağlı geliştiği görülür. Tanrıların sıra dışı özellikleri de onların yer aldıkları kültürel yapılarda baskın olmalarını sağlamıştır. Bütün bunların sonucunda dönemin tarihsel olaylarının anlatıldığı İlyada ve Odessyeia destanlarında, tanrılar Homeros tarafından sık sık olayların gelişiminde aktif rol oynarken tasvir edilir. O dönemin kültürel yapısı bu iki destanın oluşumunda en büyük paya sahiptir. Bu durumun doğal sonucu olarak, söz konusu kitaplarda anlatılanlar, dolayısıyla da çok tanrılı inanış, uzun bir müddet etkisini hissettirmiş ve var olan dini yapıyı farklılaştırarak, bir dil eserinin nasıl kültürel olgulara katkıda bulunacağını açığa kavuşturmuştur.”³²⁰

2.4.2. Coğrafya

Kavramların oluşmasında, anlam değiştirmesinde coğrafyanın etkisi de önemlidir. Mevsimlerin etkisi, yaşanılan bölgenin durumu, yaşanılan yerin köy ya da kent oluşu kavramlar üzerinde etkilidir. Örneğin, “Kentleşme, hayatın tüm alanlarındaki kültürel kalıpları etkileyerek kültürün değişimine neden olur. Kültürel değişimlerin başında iş, aile, eğitim, dinlenme ve eğlenme hayatındaki yenilikler gelmektedir. Kentleşmeyle birlikte ev ile iş yeri ayrılmış, kadının ailedeki rolü de değişmiştir. Kadınlar evin dışında da üretici hale gelmiştir. Kadın erkek ilişkilerinin boyutu değişmiştir. Evdeki iş bölümü ve karar alma süreçleri de değişmiştir. Kentleşme, ekonomik gelişmeyi ve yeni bilgi teknolojilerinin kullanımını arttırmıştır. Bu da sosyal değişimi beraberinde getirmiştir.”³²¹ Böylece aile kavramı ve kadın kavramına yeni anlamlar yüklenmiştir.

Sıkça belirttiğimiz gibi, dil kültürün yansıtıcısıdır. “Bir toplumun dilinden o toplumun kültürüne ve dünya görüşüne inilebilir. “Aksan, bir ulusun yaşayış biçimi, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda

³¹⁹ Suat Cebeci, Milli Kimlik Bağlamında Din - Kültür İlişkisi, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, Sakarya, 2008, s. 1.

³²⁰ Yelten, s. 52.

³²¹ Halil İbrahim Bahar, **Sosyoloji, Uluslar Arası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Ankara, 2008, ss. 63-64.

meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dil bilim incelemeleri ile bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inilerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinilebileceğini söyler. Örneğin, Köktürk Yazıtlarında en çok geçen kavramlar sü ‘asker’, sülemek ‘asker sevk etmek’, sünüş ‘savaş’, sünüşmek ‘savaşmak’ ve yağı ‘düşman’ gibi kavramlardır ki bunlar Türklerin o çağlardaki savaşçı kimliklerini yansıtır. Polonezya’daki bir yerel dilde somon balığı ile ilgili seksen tane sözcük vardır. Eskimo dilinde kar’ı çeşitli açılardan belirleyen birçok sözcük bulunmaktadır. Örneğin aput ‘yerdeki kar’, gana ‘yağmakta olan kar’, pigsirpog ‘rüzgârda savrulan yerdeki kar’, gimugsug ‘bir kar savruntusu’ anlamındadır. Tüm bunları söylemekle birlikte, dilin semantik sistemi ile kültür arasında her zaman bu tür bir koşutluk bulunmayacağını da belirtmek lazımdır. Örneğin Almancada öznenin kişi ya da hayvan olmasına göre çeşitlenen iki türlü yemek fiili vardır: essen ‘yemek yemek’ ve fressen ‘yemek yemek’ İngilizcede ise yemek eylemi tek bir file (eat) karşılanır. Ancak her iki kültürde bu sözlüksel farklılığı açıklayacak bir kültürel ayrılık bulunmamaktadır.”³²²

“Genel olarak bütün dillerde kullanılan bazı ortak kelimeler, diller arasındaki en eski yakınlığı ve ödünçleme adını verdiğimiz kelime alışverişini ortaya koyar. Dikkat edilecek olursa, kültür alışverişi dışında temelde kültür benzerlikleri olan milletler ile tarihin eski devirlerinde aynı coğrafi bölgede veya çok yakın bölgelerde yaşamış olan milletlerin dilleri çoğu zaman birbiriyle akrabadır. Aynı bölgede oturdukları halde, mesela yerleşik medeniyet ile atlı kültür unsurları arasındaki farklılıklar gibi kültür farklılıkları varsa, diller arasındaki münasebet, her dilde görülen normal ödünçlemeden öteye geçemez.”³²³

“Diller arası etkileşimler, o dillerin konuşurlarının türlü düzlemlerdeki karşılıklı ilişkilerden ortaya çıkar ve dillerin dünya üzerinde kapladığı coğrafyaya doğrudan bağlıdır. Konuşurları ne kadar geniş coğrafyalara yayılırsa, diller de o kadar büyük bir alanı kaplarlar. Coğrafyada farklı kültürlerle kurulan türlü ilişkiler de bir dilin başka dillerle olan etkileşmesini belirler; çünkü her kişi ya da topluluk, kendinden farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı bilgilenme yollarından geçmiş başka kişi ya da

³²² Güzel, ss. 9-10.

³²³ Gülensoy, s. 4.

topluluklardan yeni şeyler öğrenir ve öğrendiklerinin adını da kendi diline taşır, yani alıntılar.

Temelinde öğrenmenin yer aldığı ve yönü çoğunlukla daha yüksek seviyeli dilden daha alt seviyedeki dile doğru olan bu tür bilgi alıntıları (cultural borrowings), yani kültürle ilgili alıntı sözler, bir ulusun diğerine neler öğrettiğini gösterirken, başka kişi ya da topluluklardan, bilgilenme ve öğrenme olmaksızın yapılan özenti alıntılarının (prestige/ intimate borrowings), bilgi dünyası ve öğrenme ile yani alıcı dilin ihtiyaçlarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Genellikle birden çok ulusun aynı tarih ve aynı coğrafyada yaşadıkları dönemlerde görülen ve işgal edilen veya yönetilenin temsil ettiği alt katman dili (substratum/lower language) ile işgal edenin veya yönetenin temsil ettiği üst katman dili (adstratum/superstratum/upper/dominant language) arasındaki bu tür özenti alıntıları, siyasi ve ekonomik üstünlük, yönetici-yönetilen ilişkisi, özenti ve modalaşma gibi dil dışı konularla ilgilidir.”³²⁴

2.4.3. Medeniyet

Kavramların oluşmasında, yeni anlamlar kazanmasında medeniyetin önemli bir etkisi vardır. “Dil – medeniyet ilişkileri bağlamında her şeyden önce göz önünde bulundurulması gereken tarihsel bir olguya işaret edilmektedir. Dilsiz bir medeniyetten söz edilemeyeceği gibi, tarihte dili gelişmemiş ya da az gelişmiş bir uygarlıktan da söz edilemez. Tarih boyunca ortaya çıkmış ve yeryüzünde iz bırakmış 20 – 30 küsur medeniyetin tamamında düşünceyi güzel ifade edebilecek bir dil olduğu gibi, bunu belli nosyonlarda yumuşatılmış ve nezaket kurallarını geliştirmiş bir dilin bu sürece koştur biçimde yer aldığı gözlenmektedir. Dil ile medeniyet arasındaki bağları en çarpıcı biçimde ortaya koyan örnek, Arapça’nın İslam Dünyasında üstlendiği roldür. Eski çağlarla ilgili metinlerin tamamı burada şiir formunda ya da şiirseldir. İslam medeniyetinin ilk nüvelerini, yazı üzerindeki çalışmalar oluşturmaktadır. Önceleri Kur’an merkezli olan dil çalışmaları, düzenli, gelişmiş bir yazının oluşturulmasından sonra her alana yayılmıştır; bunun ardında da bütün bilimsel disiplinler dillerin kullandığı metodu benimsemişlerdir.”³²⁵

³²⁴ Günay Karaağaç, *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 45.

³²⁵ Yolcu, s. 91.

“Günümüzde, dil ile medeniyet arasında karmaşıklık ve sadelik yönünden bağlar bulunduğu tespit edilmiştir. Yerleşik bir hayat yaşayan halklar arasında, anılan ilişkiyi görmek mümkündür. Sümerler, Hititler, Eski Yunanlılar ve Romalılarla, eski Mısırlıların dilleri ve kültürleri karmaşık, dolayısıyla etkileyici ve eriticiydi. Bilhassa eski Yunanlılarda bir sanattı. Dilin bir sanat olarak kabul edilmesinden dolayıdır ki Eski Yunan’da pek çok hatip ve filozof yetişmiştir.”³²⁶

Atlı kültür veya bozkır medeniyetinde, hareketler seri ve süratli, zaman ise sınırlı olduğu için kelimeler tek köklü ve sert çıkışlıdır. Altay dil ailesine mensup Türkçe ve Moğalca’da bunun örnekleri görülür.”³²⁷“Aynı milletin iki ayrı çağı veya yaşayışları itibariyle kavimleri arasında da bazı farklı tesirler görülebilir. Nitekim Türklerin göçebe (bozkır) hayatı yaşadıkları devir ile yerleşik hayat ve medeniyete geçtikten sonraki devirler arasında gözle görülür büyük değişimler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Güney – Batı Türklerinde ifade yumuşamış, yeni dil kuralları türetilmiş ve anlatım zenginliği kazanmış bir dil ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, girilen yeni medeniyet sahasında çevre kültürlerin tesiri ve yeni şartlara uyum mecburiyeti dolayısıyla eskiden çok farklı olmuştur.”³²⁸

“İslam medeniyeti’nin, Arapça’nın, Kur’an’ın dile etkisi çok yer tutar. “Kur’an, “apaçık Arapça bir kitap’tır.” Onu, hiç dokunmadan başka bir dile aktarmak imkânsızdır. Buna bağlı olarak Arapça, Kur’an’ın mahiyetinin bir parçasıdır. Kur’an sayesinde Arapça, indiği günden itibaren korunma altına alınmış ve büyük ölçüde bir sebat kazanmıştır. Dünya dillerinde 15 asır boyunca yapısı, atasözleri, deyimleri, kuruluşu, fiil, isim ve cümlelerin anlamı değişmemiş tek dil Arapça’dır. Kur’an’ın Arapça olması nedeniyle Tefsir, Fıkıh, Kelam vb gibi bütün İslami disiplinler, mensuplarının Arapça’yı detaylarıyla bilmelerini bir ön-şart olarak kabul etmişlerdir. Buna bağlı olarak, Fıkıh da, Kelam da, sosyal, iktisadi ve siyasi farklılıklar ya da anlaşmazlıklar da çoğu zaman gelip Arapça’ya dayanmış veya dayandırılmıştır.”³²⁹

“Medeniyet alanındaki gelişmeler, teknolojiye buluş ve yenilikler de kültür değerlerinin şekillenmesinde ve değişmesinde rol oynar. Mesela, eskiden her toplumda, o toplumun maddi kültür yapısına ve yaşayış tarzına uygun giyim kuşam

³²⁶ Gülensoy, s. 5.

³²⁷ Gülensoy, s. 5.

³²⁸ Gülensoy, s. 5

³²⁹ Yolcu, ss. 91-92.

şekilleri, barınaklar, banyo yapma, çamaşır yıkama, yemek pişirme usulleri bulunurken, bugünkü teknik gelişmeler ve moda, aradaki birçok ayrılıkları silerek onları, medeni imkânlar ölçüsünde ortak şekillenmelere bağlamıştır. Dokumacılıkta el tezgâhlarından dokuma makinelerine, temizlikte el yıkamasından çamaşır makinesine, yakıtta odun ve kömürden hava gazına ve doğal gaza geçiş; ziraat kültüründe sabandan traktöre, tırpandan biçerdövere atlayış, maddi kültür alanındaki bu değişmelerin birkaç tipik örneğidir. Aynı şekilde, eskiden sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını, sağlık sorunlarını din ve sihir yolu ile karşılamaya çalışan insanoğlu, bu gün bu ihtiyaçları için tıbbın, bilimin ve tekniğin ortak imkân ve uygulamalarından yararlanmaktadır. Kültür ile medeniyet arasındaki bu karşılıklı etkileşim ve medeniyetteki ilerleme, bazı yönleri ile kültürün sınırlarını gittikçe daraltmakta; kültürdeki gelişme ve ilerlemeler ise tabii olarak medeniyetin sınırını genişletmektedir.”³³⁰

2.4.4. Toplum

Kavramların oluşmasında, yeni anlamlar kazanmasında toplumunda önemli etkisi bulunmaktadır. Bireylerin toplumsal statüleri, sosyal ve kültürel arka planları, yaşı, cinsiyeti, mesleği, dâhil olduğu sosyal gruplar, sosyal mesafe ve güç gibi birçok toplumsal faktör etkilidir.

Bazı dillerde cinsiyet, dile sözcük seçimi ile yansır. Örneğin Karayiğitler’de, erkeklerin kullandığı kelimeler, kadınlar tarafından da kullanılırsa bunun uğursuzluk getireceği düşünülür. Zulu’da ise bir kadın kayın pederinin adını söylemeye izinli değildir. Eğer söylerse ölümle cezalandırılabilir. Cinsiyetin sözcük seçimine etkisi Güney Sibiry Türk dillerinde ve bazı Anadolu köylerinde de gözlenebilmekte; kadınların bazı sözcükleri söylemeye izinli olmaması, tabuların ve örtmece sözcüklerin olduğu farklı bir kadın dilinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.”³³¹

“Temelde kadın ve erkeklerin dil davranışlarında görülen farklar biyolojik cinsiyetle değil, kadın ve erkeklerin toplumsal – kültürel davranış ve rol edinme süreçleri ile ilgilidir. Yani dildeki cinsiyet genetik değil, sonradan öğrenilen toplumsal cinsiyettir; kadınların ve erkeklerin farklı sosyalleşme süreçleri yaşamalarından

³³⁰ Korkmaz, ss. 20-21.

³³¹ Güzel, s. 7.

kaynaklanır. Toplumda kadına biçilen davranış kalıpları ve roller, kadının dilsel davranışları üzerinde belirleyici olmakta; kadın içinde bulunduğu toplumsal bağlamda büründüğü kendisine yüklenen toplumsal role göre konuşma davranışı geliştirmektedir. Erkekler için de durum benzerdir. Deborah Tanen kadınların ve erkeklerin bir kültürün farklı alt kültürlerini oluşturduklarını, bunda farklı yetiştirme farklılıklarının etkili olduğunu söyler. Bu yetiştirme sırasında bireyler sadece cinsiyete bağlı davranış biçimlerini değil, cinsiyete bağlı dil davranışlarını da öğrenirler.”³³²

“Toplum, kültürel yaşamın, kültürel gelişmenin ortamını oluşturuyor. Toplumların gelişimleri incelendiğinde, insanların sosyal konumları zaman zaman ayrıştıkları, yeni çıkar kümeleri oluşturdukları, bilim ve tekniğin gelişimine paralel olarak yeni meslek ve uzmanlık dalları geliştirdikleri görülüyor.”³³³ Buna bağlı olarak da yeni kavramların oluşması sağlanmaktadır.

“İnsanı insan eden dil, toplumun da başlıca temel taşlarındandır; ulusu ulus yapan öğelerin en başta gelenidir; kültürün belkemiği de sayılabilir.”³³⁴

“Dilin toplumla olan bağları, onun bir “toplumsal kurum” olarak nitelenmesine yol açar. Dil toplum ilişkisi, özellikle XX. Yüzyılın başlarında, üzerinde önemle durulan bir mesele haline gelmiştir. Ünlü Fransız dilbilimcisi Antoine Meillet ve onun görüşünü paylaşan bilginler dili, toplumsal yapının oluşturduğu değişik katmanların bileşimi olarak görmüş, dilde yaşam biçiminin, iktisadi koşulların etkisine, sözcüklerin anlamlarının değişmesinde toplumdaki değişikliklerin önemine eğilmişlerdir.”³³⁵

“Bir ulusun dilinden o ulusun kültürüne, dünya görüşüne inilebileceğini savunan ve bu görüşü sonradan birçoklarınca benimsenen Humboldt, dilin bir ulusun ruhunun dış görünüşü olduğunu belirtmekte “ulusun dili ruhudur; ruhu da dili” demektedir. Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz.”³³⁶

³³² Güzel, s. 7.

³³³ Kula, s. 17.

³³⁴ Aksan, s. 64.

³³⁵ Aksan, s. 64.

³³⁶ Aksan, s. 65.

“Bireylerin etkin olduğu ancak özellikleri açısından bireyleri aşarak onlara yön, şekil ve kişilik veren çok boyutlu bütünsel yapı, Hegel’in deyimiyle objektif geist (maddeleşmiş ruh) kültür olarak tanımlanmaktadır. Kuşaklar boyunca toplumun edindiğı yaşam bilgisinin birikimiyle ortaya çıkan ve aynı zamanda bu yaşantının devam etmesini sağlayan kültür, çeşitli normların, kurumların ve bireysel davranış biçimlerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu yönüyle kültür, toplum kavramıyla özdeşleşen bir işleyişe sahiptir. Her iki yapıda da karşılıklı ilişkiler sistemine dayalı bir sürecin yaşanması, aralarında belirleyici bağımlılıklar oluşmasına yol açmaktadır. Kültür olmadan hiçbir toplum var olamayacağı gibi toplum olmadan da hiçbir kültür var olamaz. Kültür, toplumla özdeşleşme anlamında bir etkileşim sürecinde ortaya çıkan birikim olduğu için o, insanın toplumsal yaşamının her alanındaki kendisi ve kendisine ait olanın ifadesidir. İnsan kendini nasıl üretiyorsa, bu üretme biçimi aynı zamanda onun kültürüdür.”³³⁷

Bilindiğı gibi, dil, “ her şeyden önce bir iletişim aracıdır. Ancak bu temel işlevi yanında dil, onu kullananları “dil topluluğı”na bağlayan bir kolektif kimlik unsurudur. Gerçekten de hiçbir dil, bir topluluğundan ayrı düşünölemeyeceğı gibi, bir dil topluluğı da dilden bağımsız düşünölemez. Bu anlamda diller, etnik kimliklerin oluşumunda ve kuşaktan kuşağı devredilmesinde önemli bir işlev görmektedirler.”³³⁸

“Bir toplumun sözlü ve yazılı bütün kültür değerleri dile aktarıldığı için, dil sosyal yapının ve kültürün sadık bir aynası durumundadır. Bir şair, duygu ve düşöncelerini kendi toplumunun fertlerine ancak dili ile ulaştırabilir. Bir yazar, bir bilim adamı, bir düşünür, görüşlerini kendi dışına ve ilgili çevrelere dil yolu ile aktarılabilir. Yeni buluşlar ifadelerini dil ile gerçekleştirilebilir. Bir tiyatro sanatçısı, mimik ve jestlerine dilini eklemeyen oyunculuğunu gösteremez. Geçmiş yüzyıllar Anadolu’sunun dünya görüşü Yunus’un ilahilerinde, Türk halkının bayrakta sembolleşen vatan sevgisi Mehmet Akif’in İstiklal Marşı’nda, Milli Mücadele ruhu Mehmet Emin’in manzumelerinde ve bu dönemi işleyen romanlarda, İstanbul’un güzellikleri ve tarihi havası, İstanbul halkının gelenek ve görenekleri Yahya Kemal’in şiirlerinde, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın ve Ahmet Hamdi Tanpınar’ın romanlarında, Anadolu halkının yaşayış ve davranışları Yakup Kadri’nin eserlerinde sergilenmiş ve

³³⁷ Karakaş, s. 60.

³³⁸ Pultar, s. 205.

işlenmiştir. Türk milletinin gelenekleri, folkloru, yüzlerce yıllık hayat tecrübelerinin sonuçları, veciz ifadesini atasözlerinde bulmuştur. Destanlar, toplum ve millet varlığını büyük çapta etkilemiş şahıs ve olayların günümüze kadar uzanmış canlı tablolarıdır. Deyimler, Türk mantığının ve dil felsefesinin sembolleridir. Bunların dışında dil, günlük yaşayışımızda da bize aracılık eden, sosyal bağlantımızı düzenleyen bir araçtır. Hayatımızın her safhasında bizimle birlikte ve iç içedir.”³³⁹

2.4.5. Kültür

Kavramların oluşmasında, anlam değiştirmesinde kültürün (yerli/yabancı) etkisi de önemlidir. “Toplumsal yapının bazı öğeleri korunurken bazı öğeleri de değişmektedir. Toplumların statik ve dinamik yapılarının incelenmesinde kültür önemli bir yere sahiptir. Kültür toplumun ürünü, aynı zamanda da toplumun inşa edicisidir. Yerel ve küresel etkenler kültürün oluşması ve değişiminde rol oynamaktadır.”³⁴⁰

“Toplu yaşayan canlılar arasında sadece insanlar kültür oluştururlar. Kültür canlıdır ve değişime uğramaktadır. Bazı kültürel öğeler zamanla işlevini yitirir ve ortadan kaybolur.”³⁴¹

“Bir milletin dili, o milletin kültürüne bekçilik yapacak kadar gelişmiş ve güçlü değilse, o milletin başka kültürlerin işgaline uğraması ve zamanla da bütün özünü yitirmesi kaçınılmaz olur.”³⁴²

“Dil kültürün temel dinamiklerindendir. Milletlerin gücü, dil ve düşüncelerinin gücüyle doğru orantılıdır. Bir toplum, dilde, düşüncede ne kadar zengin ise, o kadar güçlü sayılır. Bir ferd, kendi dilini ne kadar iyi kullanıyor ve başkalarıyla ne kadar rahat diyalog kurabiliyorsa, o ölçüde kendi olarak kalmasını teminat altına almış demektir. Aslında dil, insanın varlık ve hadiselerle bakışını, eşyanın hem bütün olarak, hem de parçalar halinde ihsasını teminde de en önemli bir unsurdur. Hangi zaviyeden bakılırsa bakılsın, dilin, kültür hayatımızda belirleyici bir rol üstlendiği açıktır.”³⁴³

³³⁹ Korkmaz, ss. 21-22.

³⁴⁰ Bahar, s. 55.

³⁴¹ Bahar, s. 62.

³⁴² Sırrı Er, **Türkçe'nin Adı Var**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2005, s. 65.

³⁴³ Er, ss. 66-67.

“Daha önceleri yapılan kültür tanımlamalarında, kültürün sosyal değer taşıyan bir miras olduğunu savunan muhafazakâr görüşlerin yerini, 20. yüzyılda bireyselliğin yaygınlaşmasıyla, toplum ve birey çatışmasının varlığına işaret eden ve bireyin toplumdan bağımsız kültür unsurlarına sahip olabileceğini öne süren görüşler almıştır. Bunun yanı sıra Guy Debord, her kelimesiyle geniş bir açılım yaratabilecek Gösteri Toplumu eserinde 20. yüzyılın “gösteri toplumu” kültürünü şöyle tanımlamıştır. “Kültür, eski dünyanın yaşam tarzını yok etmiş olan tarihin sonucudur, ama ayrı bir alan olarak, halen, kısmen tarihsel bir toplumda kısmi kalan algılanabilir zekâ ve iletişimden başka bir şey değildir. Kültür, pek anlamlı olmayan bir dünyanın anlamıdır. Tümüyle meta haline gelen kültür, gösteri toplumunun da en ünlü metası olmak zorundadır.”³⁴⁴

“Popüler kültür, toplumun çoğunluğunun bir seçim söz konusu olmaksızın benimsediği ve kapitalist endüstri biçiminin dayattığı, tüketme eylemi ile temellenen bir kültürdür. Popüler kültür, kapitalizm tarafından sağlanan kültürel kaynaklar ile gündelik yaşam arasındaki ara kesimde üretilir.”³⁴⁵

“Kapitalizmin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle 20. yy da ağırlığını giderek hissettirmesi sonucu ortaya çıkan Popüler Kültür, toplumun her kesimini benzer bir tüketim ilişkisine yöneltmekte ve küreselleşmenin de bir ürünü olarak da tüketim kültürü, başta estetik olmak üzere tüm toplumsal ilişkileri yeni baştan belirlemektedir.”³⁴⁶

“Kavramların gerek mana olarak sözcüklerinden traşlanması, gerekse içi boşaltılarak niteliksizleşmesi bu kirliliğin alt yapısını oluşturmaktadır. “Macdonald”ın belirttiği gibi medya kusurca homojenleşmiş bir kültürün tıpkı homojen süt gibi işlenmiş ve düzeltilmiş bir kültür yaratılmasına doğrudan katkıda bulunur.”³⁴⁷

“Dili, onu konuşanların kültürel arka planından ve değerlerinden tamamen ayırmak imkânsızdır. Bu değerleri biraz olsun anlamadan, kelimelerin kullanıldığı kültürdeki anlamlarını belirlemek imkânsız gibidir. Bir zamanlar Araplar,

³⁴⁴ Meriç Burçin Nuran, **Kültürel İncelemeler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 9.

³⁴⁵ Burçin, s. 11.

³⁴⁶ Ceylan Sebik, **Sanat Eğitiminde Bir Estetik Problem Olarak Kitsch ve Sanat Ayrımı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2012, s. 117.

³⁴⁷ Sebik, s. 123.

bugünkünden çok daha fazla olarak çöl hayatı ve develerle içli-dışlıydılar. Devenin ve çölün değişik durumlarını belirlemek için yüzlerce kelimenin bu ortamda kullanılmış olması bu durumun ebedi böyle gitmesini gerektirmez. Çölün ve devenin hayat içindeki görevi ve işlevi azaldıkça, bu zengin kelime hazinesi de en azından günlük hayatta zayıflayacaktır. Bunun yerine teknolojik gelişmelerin, yeni buluşların ve yeniliklerin mevcut olduğu yerlerde, kelime dağarcığı daha çok bu gelişmeleri yansıtabilecektir. Buna bağlı olarak da, ilaç, müzik, eğlence, şehir hayatı, giyim-kuşamla ilgili yeni kelimeler revaçta olacaktır.”³⁴⁸

2.4.6. Medya

Kavramların oluşmasında, anlam değiştirmesinde medya'nın (görsel/yazılı) etkisi de önemlidir. “İlk olarak haber verme ve bilgilendirmeye başlayan fonksiyonları zamanla artmış olan medya, günümüzde toplumun vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur.”³⁴⁹

“Medya toplumları yönlendirme, kültürü şekillendirerek yayma ve gelecek kuşaklara aktarma noktasında büyük öneme sahiptir. Medya, inanç ve fikirleri ikna etmek, dikkat çekmek, yöneltmek gibi etkiler açısından bakıldığında; çok yaygın bir biçimde gücün etkili elemanları olarak göz önünde tutulur.”³⁵⁰

“Medya mekân ve zamana ilişkin algılarımızı sürekli olarak değiştirmektedir. Sermaye teknolojik gelişmelere bağlı olarak çok uluslu bir biçimde sürekli yer değiştirmektedir. Çeşitli imler, anlatılar teknolojik gelişmeler sayesinde akmakta, bilgi, haber ve imajlar, farklı zaman ve mekân deneyimleri içerisinde üst üste bilinmektedir.”³⁵¹

Hem nicel hem de nitel olarak yirminci yüzyılın ileri kapitalizminde medya, kültür alanında kararlı ve temel karakterde bir önderlik oluşturmuştur. Sadece ekonomik, teknik, toplumsal ve kültürel kaynaklar açısından kitle yayıncılığı, daha eski ve geleneksel olan ve hala mevcudiyeti devam etmekte olan diğer kültür

³⁴⁸ Yolcu, s. 76.

³⁴⁹ Taylan Kara, **Görsel Medyanın Aile Bireyleri Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma**, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Uzmanlık Tezi, Manisa, 2011, s. 1.

³⁵⁰ Kara, s. 85.

³⁵¹ Gönül İçli, “Küreselleşme ve Kültür”, **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, Manisa, 2011, ss. 168-169.

kanallarından daha büyük bir nicel güce sahiptir. Medya, evrensel bir yeniden öğretim süreciyle, toplumların yaşam biçimlerini değiştirebilme gücüne sahiptir.

“Achard, işlevleri ve kullanımları açısından “Toplumu belirlemeye yarayan, iletişimi sağlayan bir araç olan ve kültürden kaynaklanan dil” olmak üzere üç çeşit dil olgusuyla karşı karşıya bulunduğumuzu ifade etmektedir. Günümüzde iletişim teknolojisindeki gelişmeler bağlamında bunlara dördüncü bir olgu olarak görüntünün egemenliğindeki imajlar da eklenebilir. Günümüz gelişmelerinin bir özelliği olan görüntü dili (imajlar) Achard’ın belirttiği üç temel dil olgusundan farklılıklar göstermektedir. Çünkü dil, üç biçimiyle düşünceyi yaratan ve etkileyen bir araç olarak işlev görmekteydi. Oysa günümüzde küresel kültürün aracı olan görüntü, dilin bu temel işlevini zayıflatmaktadır. Oluşturduğu ve insanların tüketimine sunduğu imajlarla görüntü dili, küresel kültürün temel araçlarından biri olma işlevini yürütmektedir.”³⁵²

“Çoğu ampirik nitelikli olan, yani gözlem ve deneye dayanan, bu araştırmaların bulgularına göre medya, durum belirlemede ve gerçekliği şekillendirmede çok etkin bir role ve güce sahiptir. Bu etkiler ise daha çok, medyanın mülkiyetini ya da kontrolünü elinde bulunduran kişi ya da kesimlerin ihtiyaçları, ilgileri, istek ve beklentileri doğrultusunda gerçekleşmektedir. “Düzmece ya da propaganda amaçlı olaylar” (pseudo – events) veya “suni gündem” betimlemesinde de açıklıkla ifade edildiği gibi medya, olayları ve gerçekleri az ya da çok, kendi bakış açıları doğrultusunda çarpıtır. Hatta kimi zaman belirlenmiş konulara dikkat çekip amaçlanan doğrultuda tepkiler yaratabilmek için; kimi zamanda salt reyting uğruna düzmece olaylar uydururlar. Kısacası denilebilir ki, medya gerçekleri istismar etmek, olayları olduğundan farklı gösterip çarpıtmak (ki biz buna manipülasyon diyoruz) gücüne, en azından potansiyel olarak sahiptir.”³⁵³

“Hits 98”, “The Best Of” gibi albüm isimleri, “Televole”, “Top Secret”, “Magazin Forever” gibi program adları; “Show”, “Inter Star” gibi televizyon kanalları adlarının önce hayatımıza girmesine, daha sonra da dilimize yerleşmesine izin verdik.

³⁵² Karakaş, s. 60.

³⁵³ Ali Arslan, “Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, ISSN: 1303-5134, <http://www.jhumansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/viewFile/162/162>, (09.02.2015), s. 2.

Bestseller, marjinal, trend, start almak, ful gibi yabancı kelimeleri dilde karşılığı olmasına rağmen kullandık.”³⁵⁴

Haliyle medya, dil sistemimizi sürekli olarak dönüştürmektedir.

2.4.7. Teknolojik Gelişmeler

Kavramların oluşmasında, anlam değiştirmesinde teknolojik gelişmelerin etkisi asla yadsınamaz. “Teknolojinin gelişmesi ve topluma yeni teknolojilerin aktarılması, toplumsal çevrenin ve bu yapı içinde bulunan diğer unsurların da etkilene sürecine girmesini gerektirecektir. Bu açıdan bütün teorilerde teknoloji toplumsal değişimin temel dinamiklerinden biri olarak kabul edilmektedir.”³⁵⁵

“Teknoloji ve onun gelişmesi sonucunda görülen endüstrileşme, önemli toplumsal değişmelere yol açmıştır. Endüstrileşme olayı toplumda çeşitli hareketlilikleri de hızlandırmıştır. Nüfusun sanayi alanlarına göç etmesi, sanayi merkezlerinin büyümesi ve bunların sonucunda ortaya çıkan toplumsal, kültürel ve çevresel sorunlar da çağımız toplumlarının yapılarında önemli değişmelere yol açmaktadır.”³⁵⁶ Haliyle bu değişimler toplumsal dil dünyasını da değiştirmektedir.

“İcatlar sonucu yeni kültürel araçlar ortaya çıkar. Bilim ve teknolojinin hızlı gelişmesi insan ve toplum hayatını etkilemektedir. Günümüzde bilişim teknolojilerindeki gelişim, kültürel kalıpları da etkilemektedir. Sanal ortamda yeni arkadaşlık, iş düşünce grupları oluşmakta ve dünyanın diğer ucundan insanlar anında birbirleriyle iletişime geçmektedir. Sanal süper marketler, eğitim siteleri ve iş açma merkezleri yaşam kalıplarımızı değiştirmektedir. Bilgisayarlar yaşamımızı büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Cep telefonları tahmin edilenden daha hızlı ve yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Yeni icatlar ve bunların bireysel ve toplumsal hayata etkileri sürekli bir şekilde devam etmektedir.”³⁵⁷ Örneğin internet dili, dile argo, yabancı kavram ve yazılımı yanlış sözcükler sokmaktadır. Keşifler, kültürel değişime neden olan faktörler arasındadır. Yeni bir enerji kaynağı, maden veya kıtanın keşfi toplumların kültürünü etkiler.

³⁵⁴ Er, s. 89.

³⁵⁵ Perşembe, s. 176.

³⁵⁶ Perşembe, s. 177.

³⁵⁷ Bahar, s. 63.

“Elektronik dünyasındaki gelişmelerle güçlenen haberleşme araçları saniyeler içerisinde kişileri birbirine bağlama yetisine erişmiştir. Bu bağlamda insanlar da kendilerini daha çabuk ifade etmek için günlük konuşma ve yazma dilini zorlayan bir anlatım örgüsü kullanmaktadır.

Gazetelerde de verilecek bilginin anlık şekilde aktarımını sağlamak için çoğu zaman yazım kuralları hiçe sayılmakta, düşük cümleler kurulmaktadır. Oysaki tüm bunlar okurun haberin özünü anlamasını geciktirmekle belki de onu yanlış anlamaya itmektedir. Yazılı iletişimin yaşadığı diğer bir sıkıntı ise giderek önemini artıran elektronik iletilerdir. Bu iletilerde dilbilgisi kurallarının dahi hiçe sayıldığı gözlemlenebilir.”³⁵⁸

“Dilin kültür üzerindeki bir diğer etkisini ise, kullanılan kelimeler vasıtasıyla gözlemleyebiliriz. Bilindiği üzere Sanayi Devrimi’nin İngiltere’de ve Almanya’da gerçekleşmesiyle, teknoloji alanında birçok yeni terim üretilmiş bu terimlerin kökü de İngilizce ve Almancaya dayandırılmıştır. 19. Yüzyılda bu teknolojik gelişmelerin ülkemize gelmesiyle birlikte, konu ile ilgili yüzlerce teknik belge ve kitap alınmış; bu dokümanlardan hareketle birçok yabancı dilden sözcük dilimize girmiştir. Dilin değişmesi, kültürel manada Batıya olan ilgiyi arttırmış, hem İngiliz hem de Alman kültürleriyle etkileşimin doğmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, günümüze değin, Avrupa ülkeleriyle olan kültürel yakınlaşma, temelinde diller arası kelime alışverişinin izlerini taşımaktadır.”³⁵⁹

2.4.8. İdeolojiler

Kavramların oluşmasında, anlam değiştirmesinde ideolojinin etkisi de yadsınamaz. “Sosyal bilimler alanındaki pek çok temel kavram gibi, ideoloji de üzerinde yoğun tartışmaların olduğu kaygan bir kavramdır. İdeoloji kavramının kullanışlı, ama birbiriyle bağdaşmaz nitelikte birçok anlamı vardır. İdeolojiyi diğer kavramlardan farklılaştıran nokta, onun çok anlamlı yapısıyla teorik tartışmalarının

³⁵⁸ Yelten, s. 50.

³⁵⁹ Yelten, s. 52.

merkezinde yer alması değil; diğer birçok kavramın aksine gerçek hayattaki etkisinin çok açık bir biçimde hissedilmesinde gizlidir.”³⁶⁰

“Bir yaklaşıma göre ideoloji, bir grup tarafından savunulan sistemli bir bilgi örüntüsüdür – parti ideolojisi gibi. İkinci bir yaklaşıma göre ideoloji gerçeği bilinçli bir biçimde değiştirmek suretiyle «yanlış bir farkındalık» oluşturmaya yarayan metinler ve eylemleri kapsar. Bu şekilde ideoloji güçlü grupların menfaatlerini korumaya yarar – kapitalist ideoloji gibi. Üçüncü ideoloji tanımına göre ise ideoloji dünyayı belirli bir surette sunan her tür metni kapsar ve bunların tamamı maksatlardır. Bununla bağlantılı bir diğer yaklaşıma göre ise ideoloji kültürel bir olguyu – toplumsal olarak inşa edilen bir durumu sanki doğal olarak hep var olan bir şeymişçesine sunma girişimidir. Son olarak, Althusser’in özellikle 1970’lerde popüler olan tanımlamasına göre ideoloji, sadece bir fikir bütünü değil aynı zamanda somut eylemlerdir. İdeoloji günlük eylemlerimizin içine sinmiştir.”³⁶¹

“İdeoloji, her şeyden önce bir dünya görüşüdür; içinde yaşadığımız dünyanın nasıl bir dünya olduğunu bize anlatmaya çalışır. Toplumsal gerçeklik, çıplak haliyle, insanlar için oldukça karmaşıktır ve insanın kendi başına bu gerçekliği anlayabilmesi, açıklayabilmesi, sebepler ile sonuçlar arasında ilişki kurabilmesi ve seçenekler karşısında rotasını belirleyebilmesi oldukça zordur. Çağlar boyunca dinler, mitler ve gelenekler insanların yaradılışa, doğaya, tanrıya, topluma ve siyasal iktidara ilişkin sorularını yanıtlayan inançlar ve kuralları, hazır paketler halinde insanlara sunmuş, böylece süregitmekte olan toplumsal ve siyasal düzenin doğru, tam da olması gerektiği gibi olduğuna dair inancı pekiştirmiş, var olanı açıklamakla kalmayıp “daha iyi bir insan ve toplum nasıl olmalıdır?” sorusuna da yanıtlar üretmiştir. Modern dönemin üretmiş olduğu “bilgi” anlayışının ürünü olan ideolojiler de, bir anlamda, kendini ele vermeyen, kendi kendini açıklamayan toplumsal gerçekliği anlaşılır hale getirme, deşifre etme işlevini gören, aynı zamanda sosyo – politik seçenekler karşısında yol göstererek, bireyin tercih yapmasını kolaylaştıran bir araç olmuştur.”³⁶²

³⁶⁰ Kenan Çağan, **İcat Edilmemiş Dilemma: “Yanlış Bilinç” ve Anlamlandırma Süreçlerinin Araçsallığı Arasında İdeoloji**, Ders Notları, Afyon, 2009, s. 1.

³⁶¹ Talip Küçükcan, **Toplumun, Kültür Politikaları ve Medyanın Kültürel Süreçlere Etki Algısı Araştırması**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara, 2011, ss. 34-35.

³⁶² H.Birsen Örs, “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, **İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 44, İstanbul, 2009, <http://journals.istanbul.edu.tr/iusiyasal/article/viewFile/1023009346/1023008684>, (19.03.2015), s. 2.

“İdeoloji, insanın ve toplulukların eline tutuşturulmuş yol haritasıdır. Bu harita, toplumsal ve siyasal gerçekliğin ne tür ilişkiler ve kurumlar üzerine kurulduğunu, bunların doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu, izlenmesi gereken “en iyi yol”un ne olduğunu anlatır. Her ideolojinin insan doğası, tarih süreci ve sosyo – politik yapı üzerine söyleyecekleri vardır. Diğer bir ifadeyle, her ideolojinin bir insan doğası anlayışı, tarihi anlama ve açıklama biçimi vardır. Ayrıca her ideoloji “daha iyi” bir sosyo – politik yapıyı önerir, hedefler veya vaat eder. Dolayısıyla ideoloji, bir inançlar, normlar, değerler bütünüdür ve aynı zamanda “olması gereken”, “ideal” sosyo – politik modeli içerir.”³⁶³

“İdeolojiler hala varlığını sürdürmekte, insanlar için hala dünyayı anlamlandırma, kimlik verme, toplumsal ve siyasal rotayı belirleme işlevlerini yerine getirmekte ancak bunu, kendisini çağdaş toplumların üretmiş olduğu yeni “bilgi” anlayışına, toplumsal, siyasal, iktisadi vb. örgütlenme biçimlerine uygun bir dil ile yapmaktadır.”³⁶⁴

“İdeolojinin başlıca özelliği, onun bir simgeler sistemi olmasıdır. Her ideoloji, çağırdığı, adlandırdığı bireylerarası özel bir iletişimin, karşılıklı etkileşimin kurulmasını sağlar. Bu iletişim ağı, o dili anlayanları (bizi) birleştirirken, anlamayanları / benimsemeyenleri (onları) dışlar, ayırır, saf dışı bırakır. “Biz – içi” oluşan ortak “dil”, düşünme, inanma ve tutum birliğini besleyerek özel merasimler, dinsel ya da yersel (dünyevi) ayinlerle / şölenlerle pekişerek kendine dönük, kuvvetle dayanışmacı bir tür cemaat yaratır.”³⁶⁵

“İdeolojilerin ilginç bir özelliği de, aynı anda hem betimleyici hem de konularda nasıl davranılması gerektiği ile ilgili reçeteler sunucu öğelere sahip olmalarıdır. Betimleyici öğeleri ile insanın dünyasındaki, pazar ilişkilerindeki, siyasal yaşamdaki çeşitli kurumları belirli bir toplumsal formasyonun mantığına göre nasıl olmaları gerekiyorsa öyle betimlerler. Reçete oluşturunca öğeleri ile de insanın var olan dünyasındaki, siyasal yaşamdaki, gündelik yaşamdaki söz konusu birimlere karşı insanların davranışlarının nasıl olması gerektiğini gösterirler. Bu iki işlevi ile ideoloji, siyaset, ekonomi, eğitim, vb., konularda topluma etkide bulunacak temel kuramları

³⁶³ Örs, s. 2.

³⁶⁴ Örs, s. 11.

³⁶⁵ Doğu Ergil, “İdeoloji Üzerine Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C: 70, Sayı: 1, Ankara, 2015, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/38/1/dogu_ergil.pdf, (19.03.2015), s. 90.

kurmakta; belirli başat kurumları ve bunların temelindeki idea'ları meşruluğa kavuşturmaktadır.”³⁶⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, İdeoloji, belirli bir ideolojiye ya da ideolojilere dönüştüğü andan itibaren, gerçek hayatla ilintili hale gelir. Bu ideolojiler belli kavramları üretir, dayatır veya yıpratır.

2.4.9. Küreselleşme

Kavramların oluşmasında, anlam değiştirmesinde küreselleşmenin de etkisi ayrıca incelemeye değer bir husustur. “Toplumun konuştuğu dilde, toplumun inançlarında, yasalarında, gelenek ve göreneklerinde, yaşayış biçiminde, güzel sanatlarında ve benzerlerinde kısaca toplumsal değerlerinde olan değişimler hem kültürde hem de toplumun diğer alanlarında değişimlere neden olabilmektedir.”³⁶⁷

“Özellikle son zamanlarda dünyada ticaret ve sermaye hareketleri ile bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ulusal devletlerin sınırlarını aşan boyutlara ulaşmış ve transnasyonal bir boyut kazanmıştır. Küreselleşme ya da globalleşme olarak adlandırılan bu olgu ülkeler arasındaki ilişkilerin ve iş birliğinin düzeyini oldukça değiştirmektedir. Bu da toplumları değiştiren önemli bir olgudur.”³⁶⁸

“Küreselleşme kavramı bir yandan dünya toplumlarının birbirine benzeme, buna bağlı olarak da tek bir küresel kültürün ortaya çıkma süreci, diğer yandan da toplulukların, toplumların kendi farklılıklarını tanımlama, ifade etme süreci olarak kullanılmaktadır.”³⁶⁹

“İçinde bulunduğumuz çağda karşımıza sürekli çıkan küreselleşme kavramının en büyük kaynağı bilindiği üzere teknolojidir. Hedefi insan olan küreselleşme buna bağlı olarak da bilimin üzerinde de etkilidir. Bilimin özellikle de teknolojinin egemen olduğu dünyada küreselleşmenin getirisi, yeni kapitalist düzende insanların ilgilendiği tek şey tüketim olmuştur.”³⁷⁰

³⁶⁶ Ünsal Oskay, **Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar**,<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/445/5009.pdf>, Ankara, (19.03.2015), s. 224.

³⁶⁷ Erol, s. 116

³⁶⁸ Erol, s. 117.

³⁶⁹ İçli, s. 163.

³⁷⁰ Limon, s. 110.

“Tek kutuplu dünya idealinin kimlik kazanmış hali olan küreselleşme olgusu, toplum, kişi ve kurumlarda yerleşik kültürel kavramları adeta ötekileştirmiştir. Kültürel oluşumların toplumdan uzaklaşması ve toplumla paralellik taşınamamasının kültürel yozlaşma sorununu doğurması kaçınılmazdır. Küreselleşen dünya kavramsal manada kendi ortak dilini oluştururken, temas ettiği her toplumda gerek sosyo – politik gerek sosyo – kültürel ve gerekse sosyo – ekonomik dengeleri olabildiğince sarsmıştır.”³⁷¹

“Nasıl ki modernleşme süreci kaçınılmaz olarak tüm dünya üzerinde etkiler bırakmışsa, küreselleşme süreci de ekonomiden siyasete kadar geniş bir yelpazede etkili olmakta, yaşamımızı değiştirmektedir. Duygusal bir bakış açısıyla yaşanan bu sürecin lehinde ve ya aleyhinde olmak, sürecin yönlendiricileri bakımından bir anlam ifade etmemekte, değişim bütün hızıyla sürmektedir.”³⁷²

“Türkiye’de özellikle küreselleşmenin hız kazandığı 1980 sonrası dönemde; ticarethane tabelaları, adeta İngilizce’nin istilasına uğramış; merkez yerine “center”, dükkan yerine “shop”, yıldız yerine “star”, teşhir salonu yerine “showroom” kullanılması giderek yaygınlaşmıştır. Küresel bir kültürün yansıması olarak; ülkemizde “Star Copy Center”, “Bleu Moon İnternet Cafe”, “Baby Land”, “Diamant Patisserie”, “Iceberg Net House”, “Estetica Coiffur”, “Boutique Collezione” gibi tamamen yabancı dilde yazılı tabelalar; “Hotel The Marmara”, “Moulin Rouge Kebap Salonu”, Türk medyasında Dallas ve Susam Sokağı dizilerinin izlendiği yıllarda “Dallas Kiraathanesi”, “Susam Sokağı Dondurmacısı”, gibi yarı Türkçe, yarı yabancı sözcüklü tabelalar; “Brothers Kardeşler Market”, “Kadir’s in Yeri” gibi yanlış yazılımlar; “Dürümland”, “Piliçburger” gibi Türkçe sözcüklere yabancı ekler getirilerek hazırlanmış tabelalar görmek artık olağan hale gelmiştir.”³⁷³

³⁷¹ Sebik, s. 1.

³⁷² Mehmet Aktel, “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları**, Cilt: 6, Sayı: 2, Isparta, 2001, <http://sdu.edu.tr/edergi/index.php/iibfd/article/viewFile/2465/2210>, (19.03.2015), ss. 193-202.

³⁷³ Adnan Mahiroğulları, **Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi**, file:///C:/Users/hp/Downloads/290-834-1-PB.pdf, (30.04.2015), ss. 1285-1286.

2.4. DİLİN SEMANTİK, SENTAKTİK VE PRAGMATİK KULLANIMI VE KÜLTÜRÜN ETKİSİ

Daha öncede belirttiğimiz gibi, dil toplumsal bir kurum olup; uzlaşımalsal bir sistem ve bir kurallar dizisi içermek ile birlikte iletişime kaynaklık etmektedir. Bu süreçte konuşanın katkısını göz önünde bulundurmaya da gerektiren bazı ön kabuller içermesi de söz konusudur.

“Konuşmalarımız – diğer edinimlerimizin çoğu gibi – onları önceleyen kasıt, niyet ve inançlarımıza dayanır. Konuşmayı yönlendiren bu niyet ve inançlarımız da çoğu zaman başka niyet ve inançlarımızla birlikte duyum ve algılarımıza dayanır. Bunlar konuşanın – rasyonel bir varlık olmasının doğal sonucu olarak, söylediklerinin akli gerekçelerini oluşturmada bir arka plan rolü oynarlar.”³⁷⁴

“Konuşma söz konusu olduğunda iki temel sonuca dikkat çekilebilir: İlkin, semantik bir içerik tek başına bir arka plandan izole edilerek anlaşılamaz. Dolayısıyla bir cümlemin düz anlamıyla mı yoksa metaforik bir yolla mı kullanıldığı, arka planın da göz önünde bulundurulmasıyla daha kolay anlaşılabilir. Her cümle, insanın belli uygulamalara, uzmanlığa, bir şeyleri yapma yollarına vb. ilişkin yeteneklerinin arka planına göre yorumlanır. Bu yetiler aynı ifadenin farklı şekillerde yorumlanmasına yol açar. Düz anlamıyla da olsa cümlelerin anlamları arka plana göre farklı yorumlanabilir. Cümlemin anlaşılması için arka planı bilmenin gerekliliği, Searle’e göre, temelde dilsel temsilin olguları betimlemede her zaman yetersiz kalabilmeleriyle ilgili bir durumdur. Herhangi bir fiili durum sonsuz sayıda doğru betimlemelerle açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle “cümlelerin anlamı kökten bir biçimde söylenen şeyin içeriğini yeterince belirleyemez. Örneğin “okula gideceğim” cümlesi dilsel kurallar ve salt kelime anlamlarına göre düşünüldüğünde, okula uçakla, yürüyerek veya tek ayak üzerinde seke seke gitmeyi, hatta uçan bir seccadeye binip uçma gibi daha onlarca ihtimal”i dışlamaz. Ancak bizim için okula gitmenin bilinen belirli fiziksel ve sosyal şartları bunun nasıl anlaşılacağına dair belli sınırlamalar getirir. Dolayısıyla söz konusu arka plan cümlemin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda yardımcı olur.”³⁷⁵

³⁷⁴ Bor, s. 117.

³⁷⁵ Bor, ss. 129-130.

“Genellikle dili herhangi bir niyetimizi olduğu gibi başkalarına iletme amacıyla kullandığımız halde, bunda her zaman istediğimiz başarıyı sağlayamayız. İnsanı başarısızlığa uğratan en önemli etkenler belirsizlikle çok anlamlılıktır. Belirsizlik insanın niyetini istediği gibi dile getirememesine, çok anlamlılık ise niyetinin başkaları tarafından yanlış anlaşılmasına yol açar. Hele çok anlamlılığın kaypaklık dediğimiz özel bir türü yanlış anlamaya değil, düpedüz anlaşmazlıklara yol açtığı için, daha da sakıncalıdır. Nitekim binyıllardır insanları birbirine düşüren sözel tartışmaların kaynağı kaypaklıktır. Dolayısıyla herhangi bir önermenin olgusal anlamda doğru olup olmadığının tespit edilebilmesi için her şeyden önce bu türlü dilsel sakıncaların giderilmesi şarttır.”³⁷⁶

“Bir deyimın görünüşteki sentaktik biçimine aldanmamak, söyleneni doğru anlamak için onun gerçek sentaksının ne olabileceğini araştırmak gerekiyor. Başka bir deyimle, dilin gramer sentaksına her zaman güvenilemez, çünkü bir deyimın gramer biçimi ile görevi arasında tam bir örtüşme olmadığından biçim bazen yanıltıcı olabilir. Buna göre “verici” durumunda olduğumuz zaman, ses tonu, yüz ifadesi, jestler ve buna benzer ek-araçlar yardımıyla karşımızdakinin maksadımızı anlamasını sağlamaya çalışmak; “alıcı” durumunda olduğumuz zaman ise, bu saydığımız etkenlerden başka, bize söylenenlerin söylendiği somut durum, söyleyen kimsenin karakter çizgileri ve hakkındaki bilgilerimizi göz önünde bulundurmamak zorundayız.”³⁷⁷

Bir kozmetik firmasının “Bütün ünlü güzeller “lolo kremi” kullanıyor; çünkü tabii güzelliklerini ancak lolo kreminin meydana çıkarabildiğini biliyorlar.” şeklinde reklam yaptığını düşünün. Tabii güzelliğinin meydana çıkmasını hangi kadın istemez. O firma “Lolo kremi çirkinliğimizi çok iyi gizler.” diye reklam yapmaya kalkışacak olsa, hiçbir satış yapamayacağını bilir; onun için yukarıdaki gibi, muhtemel müşterilerinin hayal gücünü okşayacak bir formül bulmak zorundadır. Dikkat edilirse, bu formüldeki cümlelerin bildiri kipinden olmasına özellikle önem verilmiş, böylece formülü okuyacak olanlarda belli bir kremin sahip olduğu bazı objektif niteliklerin tasvir edilmekte olduğu izlenimi yaratılmak istenmiştir.”³⁷⁸

³⁷⁶ Hüseyin Batuhan ve Teo Grünberg, “Modern Mantık”, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayınları**, No: 17, Ankara, 1970, s. 4.

³⁷⁷ Batuhan ve Grünberg, s. 14.

³⁷⁸ Batuhan ve Grünberg, s. 17.

“Herhangi bir dilin incelenebilmesi için o dili kullananların dilsel davranışlarını gözlemek gerekeceği şüphe götürmez. Buna göre Semiotiğin Sentaktik, Semantik ve Pragmatik üç dalı arasında Pragmatiğin başta geleceği, bütün öteki dalların ancak Pragmatik temeli üzerinde kurulabileceği meydandadır. Empirik dilbiliminin Pragmatik’ten başka bir şey olmadığı söylenebilir. Kolayca tahmin edilebileceği gibi, Pragmatik, dilde işe karışan bütün etkenleri katmak zorundadır; buna karşılık, öteki Semiotik dalları yalnız bir veya iki etkeni hesaba katmakla yetinebilirler.”³⁷⁹

“Sentaks veya söz dizimi bilgisi; dilsel işaretleri gerek kullanan gerek dil dışı karşılık etkenlerini hesaba katmadan inceleyen Semiotik dalına Sentaks diyoruz. Buna göre, Sentaks, üçgenin sadece üst köşesiyle ilgili olup işaretlerin kendi aralarındaki biçimsel bağlantıları inceler; onların ne zaman ve kimler tarafından kullanıldığı, dil – dışı karşılıklarının ne olduğu (ne anlama geldiği) Sentaksı ilgilendirmez.”³⁸⁰ Sentaks, sözcükleri gerek cümle içinde gerekse ifadenin tamamında aldıkları yere göre anlamlandırmayı hedeflemektedir. Bir sözcüğün cümlenin başında veya sonunda yer alması veya bir cümlenin ifadenin ortasında veya sonunda bulunması o ifadenin anlamlandırılmasında farklılıklar ortaya çıkarmaktadır.”³⁸¹

“Semantik veya anlam bilgisi; kullanan etkenini hiç hesaba katmadan, dilsel işaretlerle dile getirdikleri nesneler (yani dil – dışı karşılıkları) arasındaki bağıntıyı inceleyen Semiotik dalına Semantik diyoruz. Buna göre Semantik üçgenimizin sağ kenarıyla ilgili yalnızca; işaretle işaret ettiği nesne arasındaki bağa anlam bağlantısı denildiğine göre, Semantiğin görevi, her türlü anlamlı olmayı incelemektir.”³⁸² “Semantik, sözcük ve cümlelerin dilbilimsel anlamlarıyla ilişkilendirmek suretiyle açıklamayı içermektedir. Anlambilim, metnin veya söylemin içinde ve dışında yer alan bütün anlam ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Anlam biliminde bu inceleme yapılırken metin ile kullanıcısı arasındaki ilişkiler de göz önüne tutulmaktadır.”³⁸³

“Pragmatik veya kullanan bilgisi, bir dili meydana getiren işaretlerin ne şekilde ve ne amaçla kullanıldığını anlayabilmek için bu işaretleri kullananların dilsel davranışlarını gözlemek gerektiğine göre, pragmatik, Semiotik’in en temel ve en

³⁷⁹ Batuhan ve Grünberg, s. 36.

³⁸⁰ Batuhan ve Grünberg, s. 36.

³⁸¹ Hilal Çelik ve Halil Ekşi, **Söylem Analizi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 107.

³⁸² Batuhan ve Grünberg, s. 36.

³⁸³ Çelik ve Ekşi, s. 107.

somut dalıdır. Semantik ve sentaksa ait bütün bilgilerimizi bu gözlemlerden çıkarırız. Ancak, bu iki bilgi dalı bir dilin herkesce kabul edilmiş ortak anlam ve söz dizimi kurallarını inceler, ama kullananların özel durumlardaki kişisel davranışlarını hesaba katmaz. Bir dilde özellikle kullananları ilgilendiren çeşitli etkenleri pragmatik inceler.”³⁸⁴

“Şimdiye kadar bilmediğimiz bir dilin, örneğin Eskimo dilinin, sentaktik ve semantik niteliklerini öğrenmek istediğimizi düşünelim. Bunun için Eskimoların dilsel davranışlarını incelemekten başka bir yol olmadığı meydandadır.”³⁸⁵ Haliyle, bir kültürde dili kullananın sentaktik, semantik ve pragmatik kullanım şekilleri o dilin üreme, türeme ve kullanım yollarıyla doğrudan ilgili olduğu görülmektedir.

³⁸⁴ Batuhan ve Grünberg, s. 37.

³⁸⁵ Batuhan ve Grünberg, s. 38.

SONUÇ

Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakılınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz, akla bin bir soru getiren, insanın bin bir sorunu kurcalamasına yol açan sırlarla dolu büyümlü bir varlıktır.

Dil, “insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örölmüş toplumsal bir kuruluştur. Bir toplumun pek çok özelliğı, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır. Dil, her yönüyle bir ulusun kültürünün de aynasıdır. İnsanın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracı dildir.

Konuştüğümüz dil, hayatımızı sürdürebilmemiz için ihtiyaç duyduğumuz en temel besinler kadar gereklidir. Gündelik hayattan entelektöel hayata kadar her an her ortamda, insanların birbirini anlama, tavır ve düşüncelerini buna göre düzenlemelerinin tek aracı, o toplumun kullandığı dildir.

Dil, iki kişinin sıradan ilişkilerini düzenlemede aracı olduğı gibi, bir milletin diğerinden ayırt edilmesinin de temel ölçütlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Türk toplumunu Arap toplumlarından, Fars toplumunu Amerikan toplumundan farklı kılan ana unsurlardan biri de dildir. Bir toplumu ulus yapan bağların en güçlüsü dildir. Bireyleri ulusuna, yurduna, geçmişine sıkı sıkıya bağlar; kuşaktan kuşağı aktararak gelen dil, bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir halkası durumuna getirir. Dil aynı zamanda her yönüyle bir ulusun kültürünün de aynasıdır. Kültür bir toplumun sosyal yapısına yön veren ve o topluma kişilik kazandıran değerler bütünüdür. Dil, kültürün temel taşıdır. Bir milleti yaşatan, ona dinamizm ve ruh veren temel güç de kültürdür. Bu bakımdan, milletlerin devlet varlıklarını devam ettirerek sürekli bir gelişme temposu ile yol alabilmeleri, kültürlerine verecekleri değer ve ilgi ile orantılıdır.

On binlerce kelime ve şekilden kurulmuş olan dil, yapı ve işleyişinin ayrıntılarına doğru inildikçe; insan, toplum, millet ve kültür varlığına hükmeden çok yönlü ve derin anlamlı bir sistem olarak karşımıza çıkar. Dilin gerek insan, gerek

toplum, gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünölemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgisi bulunmakta olup; aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur. Özellikle, dil ile “insanın doğada var olana kattığı her şey” olarak tanımlanan kültür arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Çünkü düşünceler, “dil içinde ve dile göre şekil alırlar.” Bütün kültür olaylarıyla yakından ilgili ve iç içe olan dil, yaşamın her alanındaadır. Bir kültürel yapının içine doğru nüfuz edebileceğimiz tek kapı dil kapısıdır ve ancak dilin kapısını araladığımızda kültürün anlam dünyasına geçebiliriz. Kültür bir düşünme mahsulü olduğuna göre, oluşup gelişmesi dile bağlıdır. Kültürel birikim, dil sayesinde olanaklı oluyor. Dil de, toplumsal ortamda işlev kazanıyor. Bu yüzden diller, kültürlerin yoğunlaşmış etkilerini bünyelerinde barındırıyorlar ve kültür birikiminin yeni kuşaklara aktarımında taşıyıcı rolü oynuyorlar.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi dil, bir milletin hayatının aynasıdır ve milli kültürün temelidir. Dil ile sosyal hayat arasında sıkı bir bağ vardır. Sosyal hayatta var olan her şey dile yansır. Dil toplumun içinde bulunduğu tarihi ve sosyal şartlar alanında değişir ve gelişir. Bu bakımdan yaşanan toplumsal süreçlerin dil üzerinde önemli etkileri olur.

Dil birliğinin, insan topluluklarının elde ettiğı başarılar açısından önemini ve insanlar için sağladığı kazanımları betimleyen pek çok belge elimizde bulunmaktadır. Kavramlar da, dil tarafından üretilmiş bulunan kelimelerden, onların kimi kullanımlarından ortaya çıkar. Bu nedenle, dili yeterince gelişmemiş olan toplumlarda, kavramların gelişmesi beklenemez. Kavramların gelişmediğı bir düzlemde ise, düşünce hayatı ortaya çıkmaz. Bilim yolunda atılmış olan ilk adım, her zaman dilden yola çıkılarak atılmıştır. Zira bilimin gelişebilmesi için dilin, her problemi ve her arayışı ifade edebilecek materyal ve imkâna sahip olması gerektiğı gibi, bunu güçlü bir biçimde ortaya koyabilmesine de ihtiyaç duyduğu açıktır.

Her kavramın bir tarihi vardır. Ancak üretilmiş olan her kavram daha sonra üretilen bilgilere ve kavramlara temel olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden bir kavram kendisinden üretilmiş ve çıkarılmış kavram ve bilgilerden dolayı ilerleyen zamanlarda farklı anlamlara da gelebilmektedir. Günümüzde sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, teknolojik ve daha birçok alanda sürekli ve hızlı bir değişim yaşanmaktadır.

Sistemler, bilgi, teknoloji, yöntemler, teknikler sürekli değişmektedir. Bu değişiklikler kendini dilde de göstermektedir.

Kavramların nitelik değiştirmesinde; toplumun dini ve ahlaki değerleri, yabancı kültürün etkisi, görsel ve yazılı medyanın etkisi, popülizm, globalizm/küreselleşme ve bazı siyasi ve ideolojik düşüncelerin etkisi bulunmaktadır. Bir milletin siyasi ve sosyal hayatındaki yükselmeler ve çöküntüler, göçler, yeni bölgelerde yerleşmeler ve yerleştikleri yerlerde değişik kavimlerle kaynaşmalar, din değiştirmeler, komşu ve komşu olmayan millet ve kavimlerle yapılan ticari ve kültürel alışverişler, kültür alanı değişimleri ve daha başka sebepler nasıl bir milletin sosyal hayatında bir takım önemli değişiklikler doğuruyorsa, bu değişiklikler elbette, o milletin sosyal hayatının gerçek bir aynası olan dilde de kendisini gösterecektir. Böylece bu değişikliklere bağlı olarak kullandığımız mevcut kavramların değiştiği, anlam kaybına uğradığı ya da kavramların işlevlerini yerine getiremeyerek ortadan kalktığı ve yerine yeni kavramların üretildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Agakay, Ali Mehmet. **Türkçe Felsefe Terimlerinin Dil Bakımından Açıklanması Dolayısıyla Bazı Kelime Yapı Yolları**, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1943.

Akarsu, Bedia. **Wilhelm VonHumboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

Aksan, Doğan. **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 439, Ankara, 2000.

Aksan, Doğan. **Türkçenin Gücü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

Aksoy, Asım Ömer. **Dil Üzerine Düşünceler Düzeltmeler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962.

Aktel, Mehmet, Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları**, Cilt: 6, Sayı: 2, Isparta, 2001,

<http://sdu.edu.tr/edergi/index.php/iibfd/article/viewFile/2465/2210>, (19.03.2015).

Akyüz, Niyazi ve İhsan Çapçioğlu. **Din Sosyolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Alemdar, Korkmaz ve İrfan Erdoğan. **Popüler Kültür ve İletişim**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.

Altınörs, Atakan. **Dil Felsefesine Giriş**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.

Altınörs, Atakan. **Anlam, Doğrulama ve Edimsellik**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Altuğ, Taylan. **Dile Gelen Felsefe**, Yapı Kredi Yayınları: 1442, İstanbul, 2001.

Aries, Philippe, **Batılının Ölüm Karşısında Tavrıları**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991.

Arslan, Hüsamettin. **Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler, İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş**, Paradigma, İstanbul, 2002.

Arslan, Hüsamettin. **İnsan Bilimlerine Prolegomena, Dil, Gelenek ve Yorum**, Paradigma, İstanbul, 2002.

Arslan, Ali, “Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, ISSN: 1303-5134, <http://www.jhumansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/viewFile/162/162>, (09.02.2015).

Aslantaş, Halis Adnan, “Sosyal Değişme, Kentleşme ve Kentlileşmenin Din Üzerine Etkileri”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13:2, Elazığ, 2008, [http://portal.firat.edu.tr/Disaridan/_TEMP/278/file/20082/HALS%20ADNAN%20ASLANTAŞ %20SOSYAL%20DEGISME%20KENTLESME.pdf](http://portal.firat.edu.tr/Disaridan/_TEMP/278/file/20082/HALS%20ADNAN%20ASLANTAŞ%20SOSYAL%20DEGISME%20KENTLESME.pdf) (15.06.2014).

Atalar, M. Kürşad, “Kavramların Dilini Anlamak, Demokrasi ve Laiklik Kavramları Temelinde Bir Değerlendirme”, **İktibas Dergisi**, Sayı: 186, Haziran–Temmuz 1994, <http://www.iktibasdergisi.com>, (19.03.2015).

Ayık, Hasan. **Farabi’de Dil – Mantık İlişkisi**, Karadeniz Basın Yayın Dağıtım, Rize, 2007.

Bahar, Halil İbrahim. **Sosyoloji**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara, 2008.

Balı, Şafak Ali. **Çok Kültürlülük ve Sosyal Adalet, “Öteki” İle Barış İçinde Yaşamak**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.

Bauman, Zygmunt, **Sosyolojik Düşünmek**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

Baydur, Yakup Suat. **Dil ve Kültür, Türkçenin ve Başka Dillerin Gelişmeleri, Türkçenin Durumu ve Soruları Üzerine**, TDK, Ankara, 1952.

Beals, RalphLeon, ve Harry Hoijer, **Antropolojinin Konusu ve Alanı**, çev. Gürbüz Erginer, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1254/14381.pdf>., (20.05.2015).

Benveniste, Emile, **Genel Dil Bilim Sorunları**, çev. Erdim Öztokat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Bilici, Baz Ali. **Gelişim ve Eğitim Odaklı Çocuk Psikolojisi ve Din**, Akademik Gelişim, İzmir, 2015.

Bilton, Tony, Kevin Bonnett ve PipJones, **Sosyoloji**, çev. Kemal İnal, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2008.

Bor, İbrahim. **Analitik Dil Felsefesinde Dil Düşünce ve Anlam**, Elis Yayınları, Ankara, 2011.

Boz, Erdoğan. **Türk Dili ve Kompozisyon**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Yayını: 15, Afyon, 2003.

Bölükbaş, Fatma ve Funda Keskin. **Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metinlerin Kültür Aktarımındaki İşlevi**, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4, İstanbul, 2010

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1220497267_9B%C3%B6l%C3%BCkba%C5%9F_Fatma.pdf, (10.03.2015).

Bronislaw, Malinowski, **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, ev. Saadet zkal, Kabalcı Yayınevi, 1992, İstanbul.

Cebeci, Suat, “Milli Kimlik Bağlamında Din – Kültür İlişkisi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, Sakarya, 2008.

Cevizci, Ahmet. **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul, 2000.

Cevizci, Ahmet. **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul, 2000.

Cevizci, Ahmet. **Felsefe Ansiklopedisi**, Etik Yayınları, İstanbul, 2004.

ağan, Kenan. **İcat Edilmemiş Dilemma: “Yanlış Bilinç” ve Anlamlandırma Süreçlerinin Arasalığı Arasında İdeoloji**, Ders Notları, Afyon, 2009.

Çapcıoğlu, İhsan. **Modernleşen Türkiye’de Din ve Toplum**, Otto Yayınları, Ankara, 2011.

elik, Hilal ve Halil Ekşi. **Söylem Analizi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

en, Abdülkadir. **Klasik Mantık**, Asa Yayınları, Bursa, 2004.

Demirel, T. Erkan ve Mehmet Tikici, “Kültürün Girişimciliğe Etkisi”, **Doğu Anadolu Blęesi Araştırmaları**, 2004, web.firat.edu.tr, (20.05.2015).

Doğan, İsmail. **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Doğan, zlem. **Hermeneutik (Yorumbilgisi) zerine Yazılar**, Ark Yayınevi, Ankara, 1995.

Doğan, zlem. **Mantık**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004.

Edgar, Andrew ve Peter Sedgwick, **Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar**, çev. Mesut Karaşahan, Açılım Kitap, İstanbul, 2007.

Emiroğlu, İbrahim. **Klasik Mantığa Giriş**, Elis Yayınları, Ankara, 2010.

Emiroğlu, İbrahim. **Mantık Yanlıları**, Elis Yayınları, Ankara, 2004.

Er, Sırrı. **Türkçe'nin Adı Var**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2005.

Ergil, Doğu, “İdeoloji Üzerine Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 70, Sayı: 1, Ankara, 2015,
http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/38/1/dogu_ergil.pdf, (19.03.2015).

Erol, Nilüfer, “Toplumsal Değişme ve Eğitim: Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar”, **Akademik Bakış**, Cilt: 5, Sayı: 9, İstanbul, 2011.

Göka, Erol, Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay. **Önce Söz Vardı, Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme**, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

Gökberk, Macit. **Değişen Dünya Değişen Dil**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1980.

Grünberg, Teo. **Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları: 193, Ankara, 1970.

Grünberg, Teo, Adnan Onart ve Hüseyin Batuhan. **Modern Mantık ve Uygulamaları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.

Grünberg, Teo ve Hüseyin Batuhan. **Modern Mantık**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 17, Ankara, 1970.

Güçlü, Nezahat ve Ekrem Tuğrul Şehitoğlu, “Örgütsel Değişim Yönetimi”, **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 13, Erzurum, 2006, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/view/1021004096>, (19.03.2015).

Gülensoy, Tuncer. **Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Günay, Abdurrahman. **Sorularla Türk Dili Bilgisi**, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2009.

Günay, Abdurrahman. **Dil Yazıları, Öz Türkçeden Az Türkçeye**, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2009.

Güneş, Sezai. **Türk Dili Bilgisi**, DEÜ Rektörlük Matbaası, İzmir, 1999.

Güngör, Nevin. **Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi/167, Ankara, 1991.

Güvenç, Bozkurt. **Kültür ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1995.

Güzel, Abdurrahman. **Üniversiteler İçin Türk Dili Ders Kitabı**, Denge Matbaacılık, Ankara, 2008.

Hekman, Susan, **Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik, Mannheim, Gadamer, Foucault ve Derrida**, çev. Hüsamettin Arslan ve Bekir Balkız, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

Huber, Emel. **Dil Bilime Giriş**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2008.

İçli, Gönül. Küreselleşme ve Kültür, **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, No: 2, Manisa, 2001.

İmer, Kamile. **Dil ve Toplum**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

İnal, Kemal. **Dil ve Politika, Dilin Kökeni, Etnik Boyutu ve Kimlikle İlişkisi**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2012.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. **Kültürel Psikoloji**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1998.

Kaplan, Mehmet. **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.

Kaplan, Mehmet, “Kavramlar Aynı Kafalar Karışık”, **Vukufiyet Dergisi**, <http://vukufiyet.com/kavramlar-ayni-kafalar-karisik.html>, (19.03.2015).

Kara, Taylan, **Görsel Medyanın Aile Bireyleri Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma**, T.C Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Uzmanlık Tezi, Manisa, 2011.

Karaağaç, Günay. **Dil, Tarih ve İnsan**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Karaağaç, Günay. **Türkçe’nin Dünya Dillerine Etkisi**, V. Lefke Edebiyat Buluşması, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Karacan, Esin. **Örgütsel Kültür Farklılıklarının Performans Değerlendirme Uygulamaları Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.

Karakaş, Mehmet. **Küreselleşme ve Türk Kimliği**, Elips Kitap, Ankara, 2006.

Kaya, Yaşar. **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Koç, Emel, “Felsefe, Kültür, Dil-Sözlük: Türkiye’de Felsefe Dilinin Şekillenmesinde Terminoloji Çalışmaları ve Sözlük/Felsefe Sözlüğü Hazırlama Girişimleri”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 4, Dil ve Edebiyat Derneği, İstanbul, 2011.

Koçak, Yüksel ve Elvan Terzi, “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlerine Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, Kars, 2012, <http://iibfdergi.kafkas.edu.tr>, (20.05.2015).

Kolcu, Hasan. **Türk Dili**, Umut Tepe Yayınları, Kocaeli, 2010.

Kongar, Emre. **Kültür Üzerine**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Korkmaz, Zeynep, İsmail Parlatır, Hamza Zülfikar, Tuncer Gülensoy, Necat Birinci ve Ahmet Ercilasun. **Türk Dili ve Kompozisyon**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2010.

Köksal, Serdar Mustafa, “Kavram Öğretimi ve Çoklu Zekâ Teorisi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt: 14, No: 2, Kastamonu, 2006.

Kula, Bilge Onur. **Demokratikleşme Süreci, Eleştirel Kültür Bilinci**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Kuyucuoğlu, İsa. **Batı’da Din Sosyolojisi Teori ve Yöntem Analizleri**, Eski Yeni Yayınları: 2, Ankara, 2008.

Küçükcan, Talip. **Toplumun, Kültür Politikaları ve Medyanın Kültürel Süreçlere Etki Algısı Araştırması**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara, 2011.

Küyel, Türker Mübahat. **Aristoteles ve Farabi’nin Varlık ve Düşünce Öğretileri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 188, Ankara, 1969.

Limon, Birsen. **Kültürel Değişim Sürecinde Popüler Kültür ve Kitsch Kavramı**, Cilt: 1, Sayı: 3, Konya, 2012, www.idildergisi.com, (19.03.2015).

Adnan Mahiroğulları, **Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi**, file:///C:/Users/hp/Downloads/290-834-1-PB.pdf, (30.04.2015).

Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat, Ankara, 1999.

Mattelart, Armond ve Erik Neveu, **Kültürel İncelemelere Giriş**, çev. Hüsnü Dilli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Mills, C. Wright, **Bilgi, Sosyoloji ve Bilgi Sosyolojisi Üzerine**, çev. Vefa Saygın Öğütle, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005.

Moles, Abraham A, **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, çev. Nuri Bilgin, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları: 21, İzmir, 1983.

Nuran, Burçin Meriç. **Kültürel İncelemeler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Oskay, Ünsal. **Popüler Kültür Açısından İdeoloji Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/445/5009.pdf>, Ankara, (19.03.2015).

Öner, Necati. **Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi**, Araştırma-İnceleme Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

Öner, Necati. **Felsefe Yolunda Düşünceler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Öner İhlamur, S.Gülfer ve N.Aslı Şirin Öner, **Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Örs, H. Birsen, “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, **İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 44, İstanbul, 2009,

<http://journals.istanbul.edu.tr/iusiyasal/article/viewFile/1023009346/1023008684>,
(19.03.2015).

Özdemir, Sadi. **Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Özezen, Yüceol Muna. **Sağ ve Sol Kavramlarına İlişkin Bir Araştırma Denemesi**, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/1.php>, (19.03.2015).

Özkan, Mustafa. **İnsan, İletişim ve Dil**, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009.

Özkırımlı, Atilla. **Türk Dili ve Anlatım**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

Palmer, F.R, **Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi**, çev. Ramazan Ertürk, Kitabiyat, Ankara, 2001.

Perşembe, Erkan, “Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri Üzerine”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Samsun, 2005.

Pilav, Salim, “Terim Sonu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1, Kastamonu, 2008.

Porzig, Walter, **Dil Denen Mucize II**, çev. Vural Ülkü, Kültür Bakanlığı Yayınları: 631, Ankara, 1990.

Pultar, Gönül ve Tahire Erman. **Türk(ie) Kültürleri**, Kültür Araştırmaları Derneği, Tetragon, Ankara, 2005.

Sebik, Ceylan. **Sanat Eğitiminde Bir Estetik Problem Olarak Kitsch ve Sanat Ayrımı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2012.

Sezal, İhsan. **Sosyolojiye Giriş**, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2003.

Soykan, Ömer Naci. **Felsefe ve Dil, Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1995.

Sunar, İlkay. **Düşün ve Toplum**, Bilim-Felsefe-Politika Serisi, Doruk Yayınları, Ankara, 1999.

Şen, Zekai. **Modern Mantık**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2003.

Tarım, Rahim. **Kültür, Dil, Kimlik, Behçet Necatigil'in Şiir Dünyası**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2002.

Topçu, Nurettin. **Kültür ve Medeniyet**, Bütün Eserleri 9, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.

Toprak, Metin. **Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat**, Bulut Yayınları, İstanbul, 2003.

Uygur, Nermi. **Kültür Kuramı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

Uygur, Nermi. **Dilin Gücü**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Uzkan, Aydın, “Kavramlar Karışınca”, **Tefekkür Dergisi**, http://www.tefekkurdergisi.com/YaziveYorumMetin-Kavramlar_Karisinca827538.html, (19.03.2015).

Ünalın, Şukran. **Dil ve Kültür**, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

Vardar, Berke. **Dil Bilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982.

Vardar, Berke, Ö. Demircan ve E. Ergün. **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1999.

Vatandaş, Celalettin. **Çok Kültürlülük**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Yediyıldız, Bahaeddin. **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2003.

Yelten, Muhammed. **Türk Dili ve Anlatım Bilgileri**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2010.

Yıldırım, Cemal. **Mantık Doğru Düşünme Yöntemi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Yolcu, Mehmet, “Dil: İşlevi, Çeşitleri ve Alanları Bağlamında Kavramsal Bir İnceleme”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II**, Sayı: 4, Malatya, 2002.

Zülfikar, Hamza. **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Yayınları: 569, Ankara, 1991.